

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

бізнес-технологій та економіки

(повне найменування факультету)

Менеджмент та адміністрування

(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (роботи)

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему: «Механізми реалізації державної регіональної політики»
(назва теми)

Виконав(ла): студент(ка) 2 курсу, групи БТЕ-1814 м

Спеціальності 281 «Публічне управління та
(код і найменування спеціальності)
адміністрування»

Освітня програма (спеціалізація)
«Регіональне управління»

Христенко А.С.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Керівник Пуліна Т.В.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Рецензент Кучеренко М.О.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет бізнес-технологій та економіки

Кафедра «Менеджмент та адміністрування»

Ступінь вищої освіти магістр

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

(код і найменування)

Освітня програма (спеціалізація) Регіональне управління

(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри Тетяна ПУЛІНА
«22» січня 2026 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

Христенко Анастасії Сергіївни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) «Механізми реалізації державної регіональної політики»

керівник проєкту (роботи) Пуліна Тетяна Веніамінівна д.е.н., проф.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «08» жовтня 2025 року №460

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 23.11.2025 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) наукові праці українських та іноземних вчених з проблем реалізації державної регіональної політики, матеріали конференцій, інформація Інтернет-ресурсів, а також інформація та звітність Запорізької ОВА 2023-2025 років.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Теоретичні аспекти реалізації державної регіональної політики. 2. Аналіз реалізації державної регіональної політики в Запорізькому регіоні в умовах воєнного стану. 3. Напрями удосконалення механізмів реалізації державної регіональної політики в Запорізькому регіоні в умовах воєнного стану.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 117 с., 27 рис., 7 табл., 75 джерел.

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Прийняв виконане завдання
1	Пуліна Т.В., професор кафедри «Менеджмент та адміністрування»		
2	Пуліна Т.В., професор кафедри «Менеджмент та адміністрування»		
3	Пуліна Т.В., професор кафедри «Менеджмент та адміністрування»		
Нормоконтроль	Пуліна Т.В., професор кафедри «Менеджмент та адміністрування»	01.12.2025	05.12.2025

7. Дата видачі завдання «_04_»_03_2025_ року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1	Організаційне зібрання щодо термінів подання магістерської роботи та методики її виконання	04.03.2025	04.03.2025
2	Вибір теми	14.03.2025	14.03.2025
3	Затвердження переліку магістерських робіт на кафедрі	20.03.2025	20.03.2025
4	Огляд та опрацювання наукової та спеціальної літератури з теми	постійно	постійно
5	Наказ Ректора НУ «Запорізька політехніка» про затвердження тем магістерських робіт		
6	Видача завдання до магістерської роботи	20.03.2025	20.03.2025
7	Розробка робочого плану магістерської роботи за узгодженням з науковим керівником	04.04.2025	04.04.2025
8	Написання 1 розділу та представлення його на кафедру в друкованому вигляді	30.06.2025	30.06.2025
9	Написання 2 розділу та представлення його на кафедру в друкованому вигляді	20.10.2025	20.10.2025
10	Написання 3 розділу та представлення його на кафедру в друкованому вигляді та чорнового варіанту роботи в цілому	28.11.2025	28.11.2025
11	Нормоконтроль	01.12.2025-05.12.2025	01.12.2025-05.12.2025
12	Попередній захист магістерської роботи	10.12.2025-12.12.2025	10.12.2025-12.12.2025
13	Подання роботи на кафедру в остаточному чистовому оформленні	18.12.2025-19.12.2025	18.12.2025-19.12.2025
14	Захист магістерської роботи перед ЕК	22.01.2026-28.01.2026	22.01.2026-28.01.2026

Студент(ка)

_____ Христенко А.С.

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Керівник проекту (роботи)

_____ Пуліна Т.В.

РЕФЕРАТ

Дипломна робота «Механізми реалізації державної регіональної політики»: 117 с., 27 рис., 7 табл., 75 джерел, 7 додатки.

Об'єктом дослідження державна регіональна політика в Україні.

Предметом дослідження є механізм реалізації державної регіональної політики у Запорізькій області.

Мета – аналіз необхідності використання нових підходів та принципів механізмів реалізації державної регіональної політики як способу управління регіональними процесами розвитку в умовах війни та повоєнного відновлення.

Методи дослідження: коефіцієнтний, індексний, розрахунково-конструктивний методи, методи стратегування, економічного моделювання, опитування, теорії регіонального розвитку, прийняття рішень, стратегічного планування та прогнозування тощо.

Результати і їх новизна. Проведено дослідження, результатом якого стало обґрунтування напрямків удосконалення механізму реалізації державної регіональної політики Запорізького регіону в умовах війни та повоєнного відновлення.

Основні положення роботи: розглянуті теоретичні аспекти реалізації державної регіональної політики, проведений аналіз її механізму в Запорізькому регіоні та обґрунтовані напрямків удосконалення в умовах війни та повоєнного відновлення.

Значущість роботи і висновки. Представлені у роботі теоретичні положення та практичні рекомендації розширюють наукові знання у сфері теорії та практики регіонального розвитку щодо виділення підходів до моделювання перспектив розвитку регіонів у період війни та повоєнного відновлення, визначення їх можливостей та ризиків.

Ключові слова: ДЕРЖАВНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА, МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ, ДІАГНОСТИКА, ЕЛЕМЕНТИ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ, СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ.

ANNOTATION

Qualification work «Mechanisms of implementation of state regional policy»: 101 p., 27 fig., 7 tab., 75 sources, 4 appendix.

The object of the study is state regional policy in Ukraine.

The subject of the study is the mechanism of implementation of state regional policy in the Zaporizhia region.

The purpose of the of the work is to analyze the need to use new approaches and principles of mechanisms for implementing state regional policy as a way of managing regional development processes in conditions of war and post-war recovery.

The research methods: general scientific methods, coefficient, index, calculation and constructive methods, methods of strategizing, economic modeling, polling, theory of regional development, decision-making, strategic planning and forecasting, etc.

Results and their novelty. A study was conducted, the result of which was the justification of directions for improving the mechanism for implementing state regional policy in the Zaporizhia region in conditions of war and post-war recovery.

Main provisions of the work: theoretical aspects of implementing state regional policy; analysis of its mechanism and justification of directions for improvement in the Zaporizhia region in the conditions of war and post-war recovery.

Significance of the work and conclusions. The theoretical provisions and practical recommendations presented in the work expand scientific knowledge in the field of theory and practice of regional development in terms of identifying approaches to modeling the prospects for the development of regions during the war and post-war recovery, determining their opportunities and risks, taking into account specific regional conditions.

Key words: STATE REGIONAL POLICY, IMPLEMENTATION MECHANISM, DIAGNOSTICS, ELEMENTS OF THE IMPLEMENTATION MECHANISM, SOCIAL MOBILITY OF THE POPULATION.

ЗМІСТ

Реферат	
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	11
1.1 Зміст та завдання державної регіональної політики	11
1.2 Сутність та складові елементи механізму реалізації державної регіональної політики	20
1.3 Досвід реалізації державної регіональної політики в країнах ЄС	28
Висновки до розділу 1	37
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ В УМОВАХ ВІЙНИ	39
2.1 Аналіз організаційного забезпечення реалізації регіональної політики в Запорізькому регіоні	39
2.2 Діагностика ключових елементів механізму реалізації регіональної економічної політики	46
2.3 Аналіз засобів реалізації регіональної політики	56
Висновки до розділу 2	64
РОЗДІЛ 3 ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМКІВ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ	67
3.1 Створення економічних та інституційних умов для повоєнного розвитку регіону	67
3.2 Використання досвіду країн ЄС у формуванні та реалізації регіональної політики	77
3.3 Активізація соціальної мобільності населення для повоєнного розвитку регіону	86
Висновки до розділу 3	95
ВИСНОВКИ	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	104
ДОДАТКИ	112

ВСТУП

Актуальність теми. В даний період війни рф проти України майбутнє нашої країни залежить від багатьох чинників, але головне завдання – збереження та зміцнення цілісності держави. Оскільки цілями регіональної політики тією чи іншою мірою є це саме, не можна заперечувати, що вибір правильної регіональної політики здійснює першорядний вплив на формування майбутнього країни. При цьому забезпечення сталого розвитку регіонів неможливе без розроблених механізмів реалізації державної регіональної політики, які були б співзвучні з цією метою. Тому переосмислення державної регіональної політики у зв'язку з реаліями і завданнями воєнного стану та повоєнного відновлення, а також врахування досягнень та накопиченого досвіду інших країн у розробці цього питання є вкрай важливим для України.

Резюмуючи вищевикладене, можна визначити як мінімум дві підстави актуальності тематики, що розглядається. По-перше, правильний вибір механізмів реалізації державної регіональної політики, який неможливий без урахування досвіду інших країн, є внеском у збереження та зміцнення цілісності України, особливо в умовах війни, і впливає на майбутнє країни загалом. По-друге, збільшення як соціальної неоднорідності в цілому, так і регіональних відмінностей у рівні життя населення зокрема, а також відмінностей в економічному розвитку регіонів країни створили основу для використання механізмів регіональної політики як способу управління економічними та соціальними регіональними процесами.

В останні роки, у зв'язку актуальністю теми, що розглядається, спостерігається збільшення інтересу вітчизняних дослідників до теми регіональної політики. Це виявилось у появі низки робіт, присвячених даній тематиці, зокрема, таких дослідників як Т.М.Баланюк, М.Ф. Гончаренко, В.П.Гордієнко, Б.А. Дадашев., І. П.Динник, І. В.Дунаєв, М.О.Дурман, С.О.Іщук, Є.І.Качмарський, О.П. Кваша, М.Р. Ковальський, В.О.Козуб, С.В.Корнієвський, А.Ю. Кравець, Р.Ю. Кривенкова, Н.М. Лукач,

Л.С.Лукашук, А.В. Нестеренко, Н.В. Осадчук, В.М. Пухкий, Г.І. Скиба, І.М. Сотник, Т.М.Столярова, О.П. Тищенко, Ю. П. Харченко, Л. П. Червінська та ін.

Незважаючи на наявність помітної кількості робіт, що стосуються регіональної політики, все ще гостро відчувається недостатня вивченість цієї проблематики, що пов'язано з необхідністю нового погляду в контексті розвитку України в 21 ст. та використанням останніх досягнень країн ЄС з врахуванням особливостей діяльності регіональної влади в умовах воєнного стану.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є аналіз необхідності використання нових підходів та принципів механізмів реалізації державної регіональної політики як способу управління регіональними процесами розвитку в умовах війни та повоєнного відновлення. Як основні **завдання** можна визначити наступні:

- розгляд змісту та завдань державної регіональної політики;
- аналіз сутності та складових елементів механізму реалізації державної регіональної політики;
- дослідження досвіду реалізації державної регіональної політики в країнах ЄС4
- визначення економічних та інституційних умов для повоєнного розвитку Запорізького регіону;
- аналіз можливостей використання досвіду країн ЄС у формуванні та реалізації регіональної політики;
- аналіз засобів реалізації регіональної політики Запорізької області;
- визначення напрямів створення економічних та інституційних умов для повоєнного розвитку Запорізького регіону;
- аналіз можливостей використання досвіду країн ЄС у формуванні та реалізації регіональної політики Запорізької області;
- визначення напрямів активізації соціальної мобільності населення для повоєнного розвитку Запорізького регіону.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дослідження є державна регіональна політика в Україні. Предметом дослідження є механізм реалізації державної регіональної політики у Запорізькій області.

Методи дослідження. В основу дослідження покладені концепції теорій регіонального розвитку, теорій прийняття рішень, стратегічного планування та прогнозування. Для вирішення поставлених завдань, обґрунтування представлених наукових положень та аргументації висновків дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні підходи, методи та прийоми. На основі загальнонаукових методів та методів статистичного аналізу здійснено вивчення проблем, визначення факторів та причинно-наслідкових зв'язків, виявлення трендів соціально-економічного розвитку та стадій розвитку регіонів України. Спеціальні економічні методи, такі як стратегування, економічне моделювання, метод опитування, коефіцієнтний, індексний та розрахунково-конструктивний метод, використані для оцінки поточного рівня розвитку та визначення соціально-економічних наслідків реалізації регіональної політики. Метод моделювання використаний для побудови економіко-управлінських моделей, які описують економічні процеси в регіоні, їх взаємозв'язок та вплив на економічне зростання. Метод опитування використаний для виявлення ступеня реального використання механізмів регіональної політики у практиці регіонального управління.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на основі вивчення праць вітчизняних і зарубіжних авторів та низки урядових джерел, статистичних даних, правових документів тощо розглянуто базові поняття та складові регіональної політики, її взаємозв'язок з управлінням процесами, що відбуваються в регіонах у період війни. Досліджено досвід низки Європейських країн та ЄС загалом з погляду управління регіональною політикою, здійснено аналіз можливості його використання у формуванні регіональної політики України у контексті управління регіональними процесами з відповідними рекомендаціями в умовах воєнного стану. Розроблено та доведено до практичної реалізації механізми здійснення регіональної соціально-економічної

політики в умовах повоєнного відновлення, спрямовані на комплексний розвиток Запорізького регіону, підвищення рівня та якості життя населення, що дозволять прискорити якісне зростання та уповільнити прояв негативних тенденцій розвитку регіону у цей період.

Інформаційну базу дослідження склали наявні праці у сфері регіональної політики, зокрема, законодавчі акти України, постанови Уряду, матеріали міжнародних та вітчизняних дослідницьких та аналітичних установ, офіційні матеріали органів державної влади, матеріали регіональних відділень державної статистики, програми та стратегічні плани розвитку Запорізького регіону тощо. Важливими джерелами статистичної та фактичної інформації стали матеріали, які отримані через мережу Інтернет.

Практична цінність результатів дослідження. Представлені у роботі теоретичні положення розширюють наукові знання у сфері теорій регіонального розвитку щодо виділення підходів до моделювання перспектив розвитку регіонів у період війни та повоєнний період, визначення їх можливостей та ризиків з урахуванням конкретних регіональних умов. Практична значимість роботи полягає у її спрямованості на вирішення проблеми вироблення ефективної регіональної політики, зокрема, у період війни та повоєнного відновлення. Розробки, наведені в роботі, можуть використовуватися при розробці державних програм економічного та інституційного розвитку регіонів України.

Апробація результатів магістерської дипломної роботи. За результатами проведеного дослідження опубліковано тези доповідей (Пуліна Т.В., Христенко А.С. Особливості реалізації державної регіональної політики в країнах ЄС. Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: збірник XIII Міжнародній заочній науково-практичній конференції. Запоріжжя, КПУ., 2025. С. 99-101.

Структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів та висновків. Повний обсяг роботи – 117 сторінок, включаючи 7 таблиць, 27

рисунків. Список використаних джерел (75 найменувань) – 10 сторінок, 4 додатки – 5 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Зміст та завдання державної регіональної політики

Протягом останніх десятиліть у світі відбулася суттєва трансформація потреб, інтересів, цінностей людини та її спільнот, а також соціальних, економічних та управлінських відносин. Глобалізація, воєнні конфлікти, прискорення руху всіх видів ресурсів, віртуалізація багатьох сфер життя, стрімкий розвиток споживання, зменшення природних ресурсів, погіршення стану довкілля, динамічний розвиток сфери послуг, нестандартна конкуренція – це лише деякі характеристики цієї трансформації, які значно вплинули на регіональний розвиток. За таких умов особливо актуалізується територіальний підхід в управлінні розвитком держави та її територій за допомогою розробки та реалізації регіональної політики.

Регіональна політика як явище та наукове поняття відоме ще з IX–X ст. з часів Київської Русі, коли існували вотчини, власники яких (князі і бояри, монастирі, найвище духовенство) володіли імунітетними правами, що залежали від становища вотчинника у системі феодалної ієрархії. У XV–XVII ст. розрізнялися родові, куплені, жаловані та князівські вотчини, власники яких були наділені різними правами [1, С.145]. Але як політико-правова категорія, що закріплена в документах в якості окремого виду та напрямку владно-розпорядчої діяльності держави, регіональна політика існує нашої країні тільки в останні десятиліття. До цього в Україні ніколи не було власної школи регіоналістики і вона не проводила власної регіональної політики. Можливо, саме відсутність історичного досвіду далася взнаки на тому, що розробка

концепції регіональної політики в нашій країні зустрілася зі значними проблемами.

Відповідно до ЗУ «Про засади державної регіональної політики» «державна регіональна політика – система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності» [2]. Це визначення дає можливість оцінити державну регіональну політику як управління територіальним розвитком, спрямоване на всі сфери діяльності окремого регіону одночасно.

«Державна регіональна політика» – це словосполучення, яке має велике значення як для наукових досліджень, так і в повсякденному житті. Розглянемо це визначення крок за кроком. Так, політика у перекладі з грецької мови – це наука про державне управління. У сучасному розумінні – це діяльність органів державної влади та публічного управління, що відображає соціальний лад та економічну структуру країни, а також діяльність партій та інших організацій, громадських груп, що визначається їхніми інтересами та цілями [3, С.74].

Одним з підвидів політики є державна політика, яка охоплює цілі, завдання, пріоритети, стратегічні програми та принципи, що реалізуються та розробляються державними органами влади за участю інститутів громадянського суспільства. Державна політика розробляється в таких сферах як економічна, зовнішньо- та внутрішньополітична, соціальна, освітня, регіональна та інших. Найбільш суттєві сфери визначають загальний курс розвитку країни. визначаючи пріоритети державної політики [4, С.205]. При цьому поняття регіональної політики увійшло в наукове коло інтересів державної політики відносно недавно. З'явилися такі терміни, як регіональна економіка, регіональний розвиток, регіональне управління та інші важливі концепції, пов'язані з регіонами [5, С.70].

Щодо визначення «регіон», то – це географічна ділянка території країни з наявністю органів місцевої влади, внутрішньої економіки, за своєю суттю «агломерація». Регіоном може бути територія, яка має певні географічні, історичні, культурні, економічні та національні особливості. Також регіони можуть створюватись і за економічними ознаками на підставі так званого економічного районування, зокрема, за критерієм рівня економічного розвитку регіони створюються у межах ЄС [6, С.155].

За умов України ми можемо визначити досить широкий спектр критеріїв, за якими формується регіон. Так, на даному етапі можуть бути застосовані два основні підходи до формування регіонів України:

- по-перше, регіонами можуть бути визнані окремі області, міста Київ та Севастополь;
- регіонами можуть бути визнані історичні регіони, що сформувалися на території України (наприклад, Поділля, Полісся, Слобожанщина, Буковина, Галичина тощо) [7, С.84].

Вважаємо, що, враховуючи всю складність нинішньої ситуації в країні внаслідок війни та необхідність поетапного впровадження окремих заходів державної регіональної політики, сьогодні слід надати перевагу першому варіанту. Такий поділ України на регіони збігається з її конституційним адміністративно-територіальним укладом. У цих умовах зміст поняття «державна регіональна політика» України має бути значно розширено та охоплювати аспекти, що стосуються не лише суто регіональної політики.

Виходячи з вище наведених визначень державна політика – це управління країною, отже, державна регіональна політика – це політика, сконцентрована на управлінні регіонами всередині країни.

Разом з тим серед дослідників регіонального розвитку існує безліч інших підходів щодо визначення державної регіональної політики (Додаток А).

Так, І.М.Сотник, Т.М. Баланюк, М.Р.Ковальський, С.В. Корнієвський та ін. визначають її як діяльність органів державної влади та управління щодо забезпечення оптимального функціонування регіонів та вирішення

територіальних проблем міжрегіонального та загальнодержавного характеру. Сутність аналізованої політики зводиться до того що, щоб вигідно використовувати територіальні передумови і чинники та зводити до мінімуму негативний вплив несприятливих економічних та природних умов на соціально-економічне становище окремих регіонів. Слід зазначити, що у такому визначенні суттєвим недоліком є неповне розкриття елементного складу державної регіональної політики.

На думку М.Антонюк, Д. Цвок, М.М. Їжи, Л.Л. Приходченко та ін. державна регіональна політика є системою дій і намірів, яка втілює в життя інтереси держави щодо регіонів та внутрішні інтереси самих регіонів, тобто ґрунтується на компромісі між місцевими інтересами самих регіонів та регіональними інтересами держави. Важливо, що з точки зору цих позицій не можна врахувати необхідність взаємозалежної реалізації інтересів країни та її регіонів.

У характеристиці державної регіональної політики як терміну, запропонованого О.Мряченко, Я.Жовнірчик, Л.С.Лукашук та ін., важливою складовою виступають відтворювані у ній цілі та інтереси окремих територій. І.В.Дунаєв визначає зміст регіональної політики за допомогою зосередження набору певних економічних зв'язків та стимулів.

Такі автори як О.Корнієвський, V.Chuzhykov, І. П.Іваненко, О. Коваль та ін. державну регіональну політику визначають не лише як політику центру щодо периферійних регіонів, а також як і внутрішню політику самого регіону, тобто регіональну політику, яка здійснюється органами управління регіоном самостійно з урахуванням загальнодержавних інтересів з метою підвищення добробуту населення регіону, ефективного господарювання, соціальної справедливості та політичної стабільності місцевого співтовариства.

Отже, бачимо два підходи до визначення державної регіональної політики: зовнішній та внутрішній. При цьому зовнішній підхід використовує макроекономічні інструменти для надання регіонам додаткових можливостей, а

внутрішній – для вирішення завдань на місцях у розрізі регіональних особливостей (рис. 1.1)

Рис.1.1 Підходи до визначення державної регіональної політики

Отже, узагальнюючі наведені визначення, робимо висновок, що поняття «державна регіональна політика» у її класичному розумінні – це сфера діяльності з управління політичним, економічним, соціальним та екологічним розвитком країни, що відображає як взаємини між державою та регіонами, так і регіонів між собою, та спрямована на вирівнювання економічного потенціалу різних регіонів країни та рівня життя їх населення.

Слід також наголосити на неоднозначності і багатоаспектності державної регіональної політики. У першому випадку мається на увазі державна регіональна політика як організація господарства та умов життєдіяльності населення у певному просторі, в основі якої – суспільний поділ праці та розміщення продуктивних сил для найефективнішого використання ресурсного потенціалу регіону. При цьому регіони є об'єктами управління, щодо яких держава приймає певні рішення, які визначають їх роль у соціально-економічному розвитку держави [24, С.115].

Багатоаспектність регіональної політики – це власне регіональна політика чи політика регіонів, яка, за великим рахунком, покликана реалізувати державну регіональну політику. Саме політика регіонів визначається сучасною

моделлю суспільно-економічного розвитку України, ключовим змістом якої є конкуренція. Так, усі регіони перебувають у жорсткому конкурентному середовищі, вони конкурують, насамперед, за залучення на свою територію інвесторів, кваліфікованих кадрів тощо, так як від цього залежить розвиток економіки, зростання кількості робочих місць, доходів населення та бюджету. Більше того, регіони опосередковано конкурують за ринки збуту продукції, виробленої на їх території [25, С.35].

Також для визначення сутності державної регіональної політики слід виявити її основні компоненти, які включають цілі та завдання, а також об'єкт і предмет. Так, основною метою державної регіональної політики є оптимізація регіонального економічного та соціального розвитку. Цілі державної регіональної політики можна об'єднати у три наступні групи (рис.1.2):

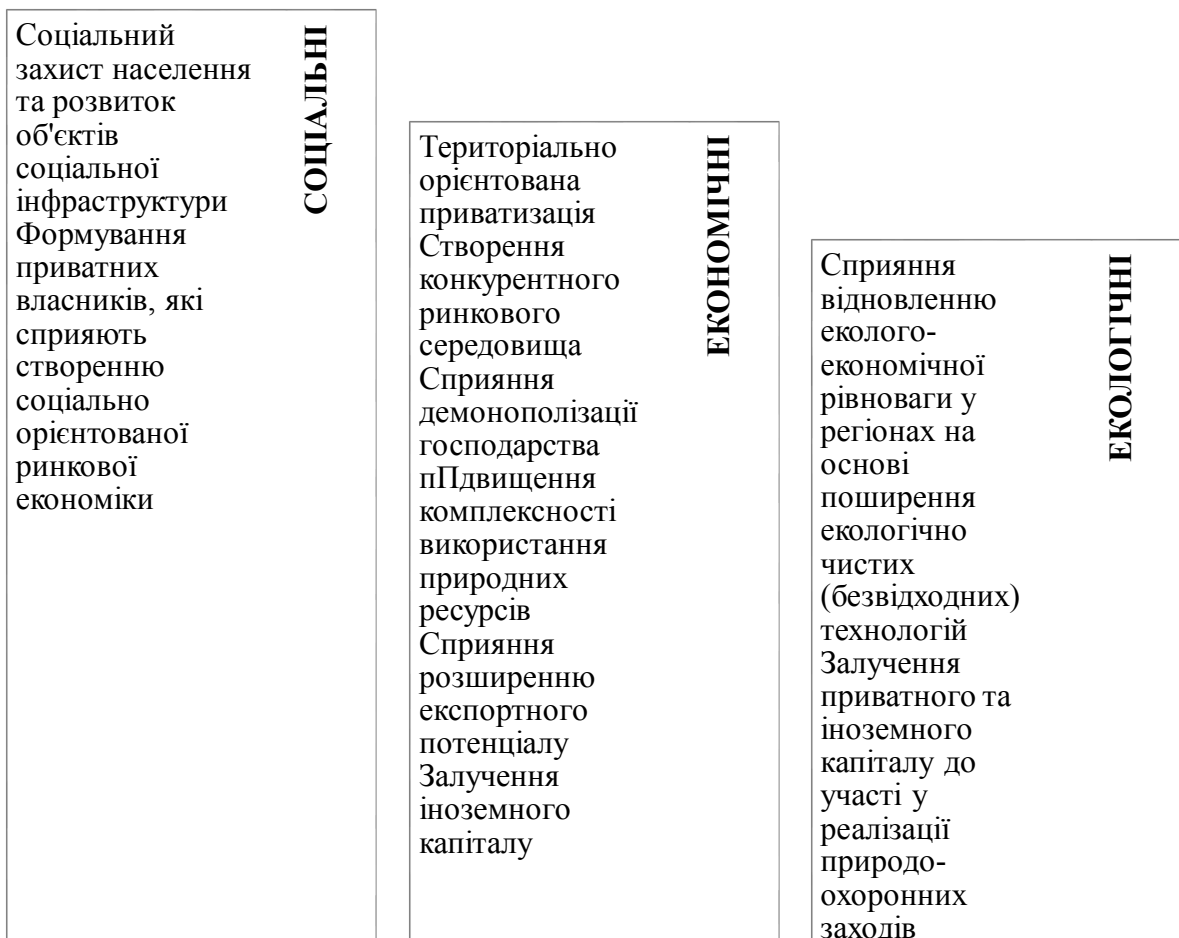

Рис. 1.2 Цілі державної регіональної політики [26, С.145]

Щодо завдань державної регіональної політики, то до них можна віднести наступні:

- забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку на усій території держави;
- підтримка кризових регіонів;
- забезпечення територіальної цілісності держави;
- формування єдиного правового, економічного та соціального простору на всій території країни;
- сталий економічний розвиток регіону з урахуванням його інтересів, пріоритетів та переваг;
- підвищення конкурентоспроможності господарства регіонів;
- створення необхідних інфраструктурних умов;
- подолання депресивності [27, С. 196].

При цьому в умовах значного рівня невизначеності, викликаного війною РФ проти України, перед державною регіональною політикою постають як мінімум ще два основні завдання – забезпечення стійкості громади певної території та її відновлення, що потребують ефективного керівництва шляхом зміцнення спроможності регіонів в цих умовах. Разом з тим нестача практичних постановок завдань та певних інструментів навряд чи дозволить очікувати від громад та регіонів конкретної ефективної регіональної політики. У свою чергу, методологічно дезорієнтовані громади призведуть до різкого зниження ефективності будь-яких спроб проводити централізовану державну регіональну політику, і політика відновлення не буде винятком.

Отже зазначимо, що в умовах війни державна регіональна політика в її класичному розумінні не дозволяє вирішити проблеми, які сьогодні постають перед державою та її регіонами. Занадто багато реформ необхідно терміново проводити/удосконалювати в Україні, зокрема, економічну, реформу

адміністративно-територіального устрою, конституційну тощо, що майже неможливо в умовах воєнного стану.

Отже, вітчизняний та зарубіжний досвід у галузі державної регіональної політики дозволяє сформулювати загальні цілі її розробки та реалізації, які, по-перше, полягають у підтримці кризових регіонів, і, по-друге, у забезпеченні їхнього збалансованого соціально-економічного розвитку на всій території країни. Інакше висловлюючись, державна регіональна політика націлена або на вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів, або на стимулювання їхнього розвитку. Вирішення питання, який із зазначених напрямів є пріоритетним, залишається предметом безперервної як теоретичної, так і практичної дискусії. При цьому в залежності від обраного пріоритету, на нашу думку, має здійснюватися вибір інструментів її проведення, які ситуативно відповідають умовам та обмеженням у регіональному розвитку. У першому випадку виділяються регіони з низькими соціально-економічними показниками, які отримують дотації з центру для вирівнювання рівня бюджетної забезпеченості. У другому випадку заходи щодо підтримки надаються перспективним регіонам, які активно розвиваються і мають для цього найкращі передумови.

Об'єкти, суб'єкти та учасники реалізації державної регіональної політики наведені на рисунку 1.3.

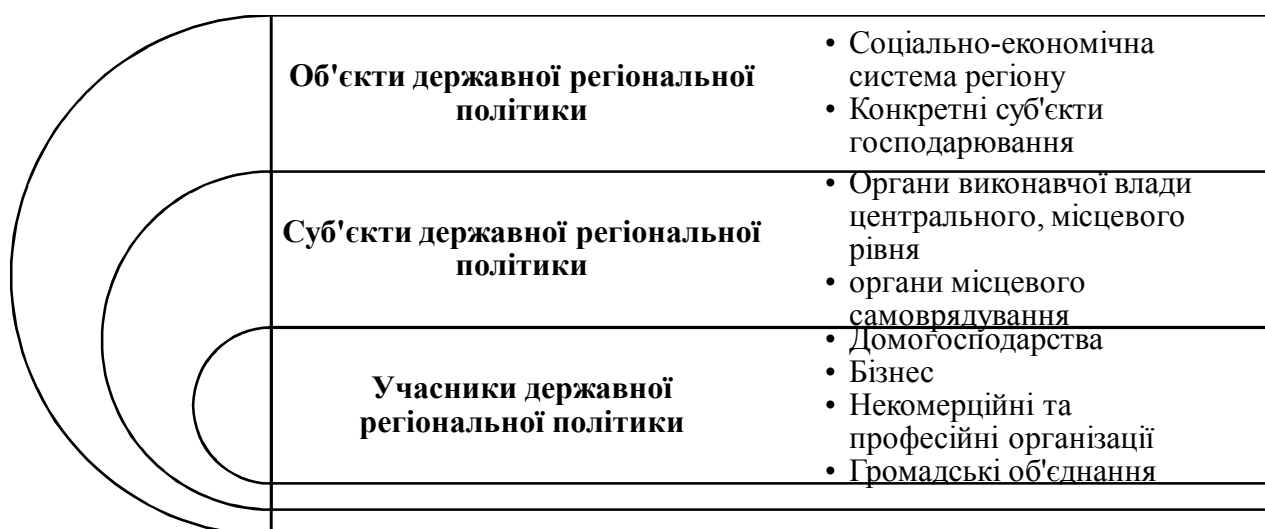

Рис.1.3 Об'єкти, суб'єкти та учасники державної регіональної політики
[28, С.38]

Для ефективного функціонування багатогранної державної регіональної політики від її ініціаторів та основних розробників (регіональних органів влади та управління) потрібно точне визначення принципів, на яких будуть триматися зв'язки між учасниками такої регіональної політики (рис.1.4).

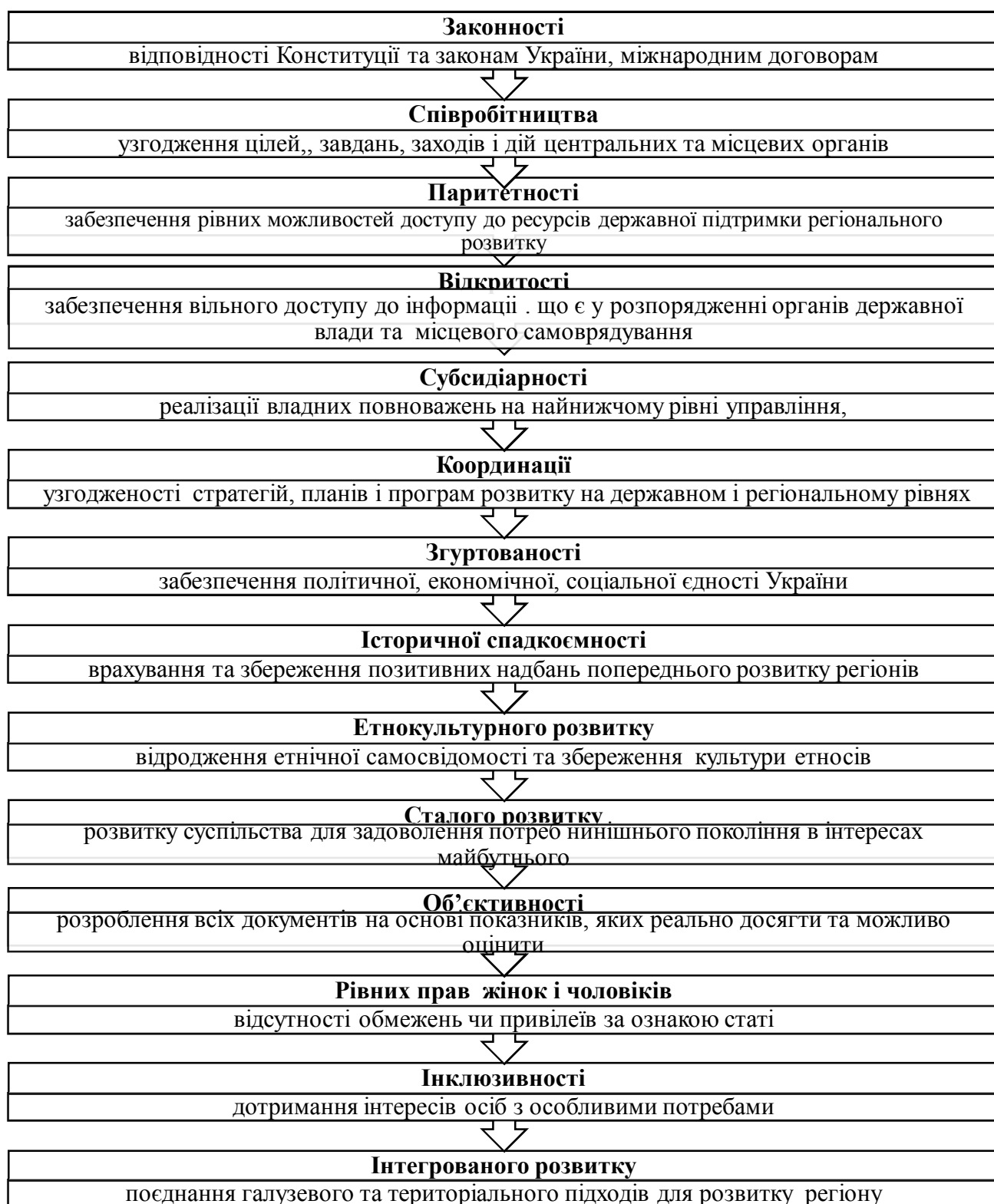

Рис. 1.4 Принципи державної регіональної політики [29, С.10]

Розгляд цих принципів показує, що вони не просто мають суто теоретичне значення, а і виконують значну роль у системі регіонального управління. За умови повного їх врахування в процесі прийняття рішень

органами регіональної влади, це може значно підвищити ефективність системи регіонального управління.

Отже, все вищевказане підтверджує, що державна регіональна політика на сучасному етапі є актуальною проблемою, що вимагає своєчасного рішення та розробки заходів її реалізації. Регіон займає ключову позицію у формуванні стратегії управління, правильна регіональна політика веде до поліпшення економічної ситуації в країні. Натомість, втрата контролю над управлінням регіонами тягне за собою низку державних проблем всередині країни та за її межами.

1.2 Сутність та складові елементи механізму реалізації державної регіональної політики

Механізм реалізації державної регіональної політики в Україні принципово не відрізняється від того, що використовується у світовій практиці, проте комбінації інструментів цього механізму та форми його застосування у вітчизняній практиці можуть відрізнитися. Це пов'язано із взаємозв'язками окремих регіонів чи груп територій на основі розробки та реалізації регіональних цільових програм та використання елементів державного регулювання [30, С.275].

Серед вчених немає єдиної думки щодо класифікації складових елементів механізму реалізації державної регіональної політики. Багато дослідників під елементами цього механізму розуміють методи та засоби (інструменти) реалізації державної регіональної політики, а багато хто взагалі їх ототожнює. Це не цілком правомірно, оскільки метод – це спосіб реалізації, а засіб – інструмент, набір інструментів, що використовуються при тому чи іншому способі чи методі.

Методи реалізації державної регіональної політики зазвичай поділяють на адміністративні та економічні, виділяють ще й правові. Засоби, або

інструменти, такої реалізації, як правило, класифікуються, наступним чином (рис.1.5):

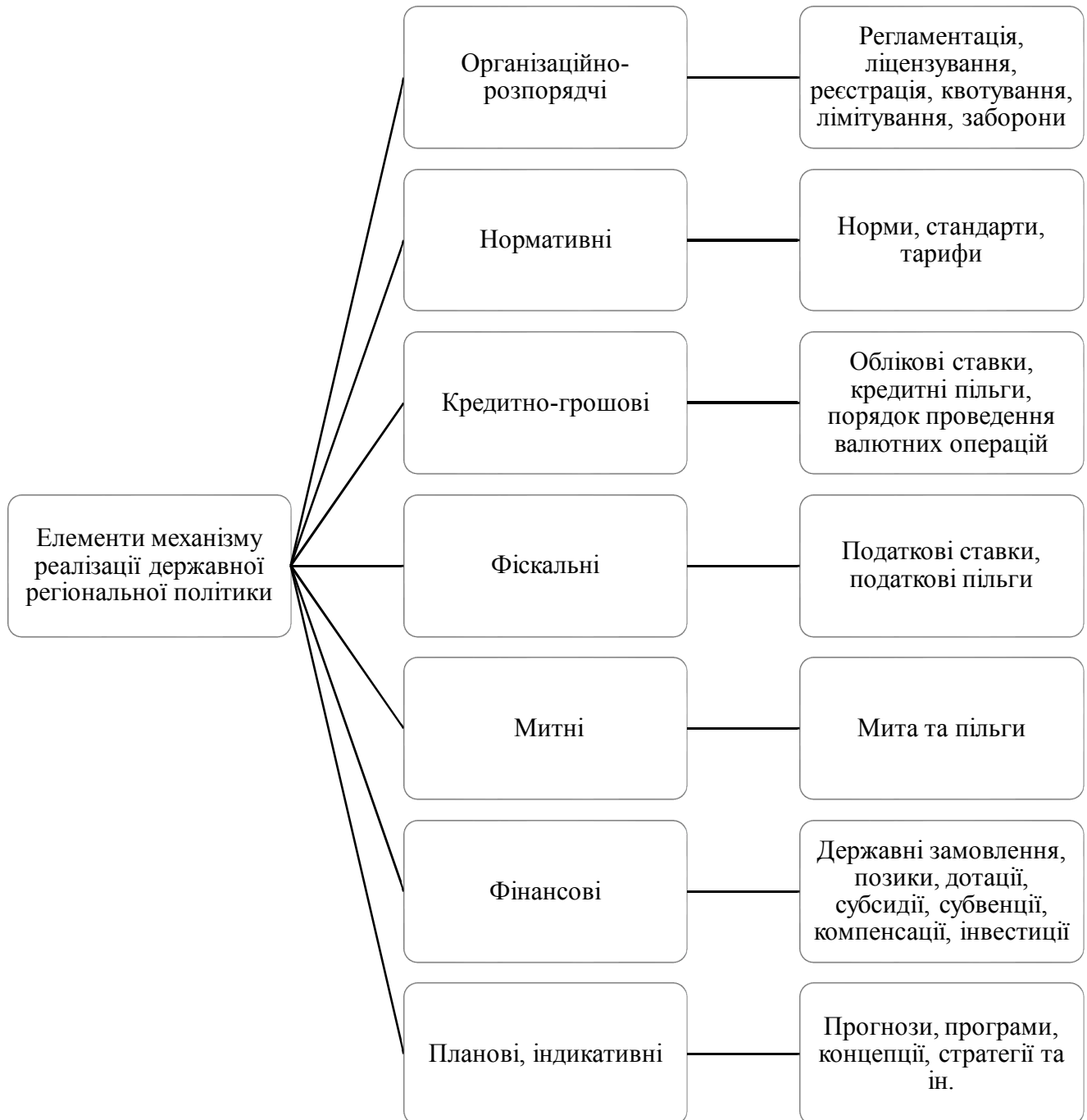

Рис. 1.5 Складові елементи механізму реалізації державної регіональної політики [31, С.35]

Відповідно, державну регіональну політику, яка використовує ці елементи, одні автори визначають залежно від набору використовуваних інструментів (бюджетно-фінансову, грошово-кредитну, цінову, соціальну, структурно-інвестиційну та науково-технічну, зовнішньоекономічну, екологічну політики, адміністративно-правове регулювання тощо) [32; 33]. Інші виходять із поділу на політику в області оподаткування, державних видатків та державного бюджету та заходи індикативного впливу, який здійснюється методами грошово-кредитного регулювання [34; 35].

Представлені складові елементи механізму реалізації державної регіональної політики можна об'єднати у три групи (рис.1.6):

Рис. 1.6 Групування елементів механізму реалізації державної регіональної політики

Розглянемо їх застосування щодо державної регіональної політики України.

Зауважимо, що з ухваленням ЗУ «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від

23.03.2000р.[36], а також ЗУ «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 р. [37] спостерігається відродження державної регіональної політики та регіонального прогнозування. Цими законами передбачено створення основ державної політики регіонального розвитку України, основною метою якої є: забезпечення економічного розвитку; розкриття потенціалу саморозвитку регіонів; створення комфортного середовища життєдіяльності громадян за рахунок диференційованої підтримки на основі типології регіонів, сформованої відповідно до рівня їх соціально-економічного розвитку та особливостей географічного положення [36;37].

Також Кабінет Міністрів України 05.08.2020 р. затвердив «Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки», яка визначає цілі, завдання та пріоритети регіонального розвитку на 7 років [38].

Наукові дослідження за довгостроковими перспективами територіального та регіонального розвитку також визначені у таких документах, як:

- Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року [39];
- Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року [40];
- Стратегія національної безпеки України [41];
- Державні програми розвитку освіти, охорони здоров'я, культури тощо.

Перелік та аналіз цих документів дозволяє виділити національні пріоритети і на їх основі у регіонах розробляються концепції, прогнози, стратегії та програми соціально-економічного розвитку.

Відповідно, за державну регіональну політику в Україні відповідають наступні органи (рис.1.7).

Управлінським інструментом механізму реалізації державної регіональної політики є розробка програм та проєктів, що мають на меті досягнення конкретних цілей у регіонах. Ініціаторами розробки регіональних програм та проєктів найчастіше виступають органи місцевого самоврядування.

Рис. 1.7 Органи, що відповідають за реалізацію державної регіональної політики в Україні [42, С.55]

Обґрунтування запропонованої програми чи проєкту включають формування найважливіших проблем, що потребують програмного опрацювання; аналіз причин їх виникнення; оцінку можливої соціально-економічної ефективності програми, визначення потреб у ресурсах та можливі джерелах їх залучення; рекомендації щодо складу замовників, розробників та виконавців програми [43, С.125].

Цілі, що поставлені перед регіональною політикою, також досягаються за рахунок застосування широкого спектру фінансово-економічних інструментів. Те, які саме інструменти використовуються для регулювання регіонального розвитку, залежить від особливостей економічного устрою, практики та традицій, властивих тому чи іншому регіону.

Так, в даний час створено спеціальний механізм підтримки регіональної економіки з допомогою бюджетних інструментів, який представлений такими елементами як податкова, бюджетна та кредитна підтримка. У органів влади є

можливість використовувати окремі податки як важелі впливу на інвестиційний та підприємницький клімат, наприклад, надання податкових пільг з податку на прибуток. Також у регіональних органів влади є можливість встановлювати регіональні системи оподаткування для середнього та малого бізнесу, застосовувати диференційовані податкові ставки, повністю звільняти від сплати окремих місцевих податків, запроваджувати податкові канікули, надавати податкові пільги залежно від виду підприємницької діяльності, її масштабу, періоду здійснення тощо [44, С.25].

Бюджетна підтримка регіональної економіки надається через спеціальні інститути розвитку, які прямо чи опосередковано пов'язані із здійсненням цільових видатків з регіонального бюджету. Допомога надається в рамках застосування програмно-цільового методу управління, тому бюджетні витрати розподілені за конкретними регіональним програмам та підпрограмам підтримки галузей та підприємств. До заходів бюджетної підтримки також належать: надання цільових бюджетних субсидій, створення та утримання технопарків та бізнес-інкубаторів, надання квот під час укладання контрактів на поставку товарів, робіт та послуг для регіональних потреб, державно-приватне партнерство тощо [45, С.40].

Надаючи кредитну підтримку, органи регіональної влади частково замінюють роботу банківської системи, що в умовах високих банківських процентних ставок та жорстких вимог щодо забезпечення банківських кредитів є необхідним для підтримки регіонального бізнесу. Крім того, чинне бюджетне законодавство дозволяє органам влади реалізовувати окремі повноваження у кредитній сфері. Так, кредитна підтримка регіональної економіки виражається у формі надання прямих бюджетних кредитів з регіонального бюджету, відшкодування частини витрат на сплату відсотків за банківськими кредитами, наданими для розвитку бізнесу, кредитування через спеціальні регіональні інституції мікрокредитування, надання бюджетних гарантій за банківськими кредитами тощо [46, С.110].

Отже, центральні органи влади у першочерговому порядку, відповідно до стратегічної мети, здійснюють непряме фінансово-економічне регулювання, використовуючи грошово-кредитну та податково-бюджетну системи. Здійснення грошово-кредитного регулювання є безумовною прерогативою НБУ, яким з використанням основних важелів (облікової ставки, норми обов'язкового резервування, системи відкритого ринку, валютного курсу тощо) визначається основний напрямок монетарної політики: грошово-кредитна експансія чи рестрикція. Це впливає на формування на фінансовому ринку оптових процентних ставок (рефінансування, процентних ставок ринків, а далі і роздрібних відсоткових ставок) [47, С.5].

Регіони здійснюють непрямий вплив на проведення монетарної політики, що полягає у стимулюванні розвитку системи кредитних установ, що, у свою чергу, визначає поведінку регіональних комерційних банків (зокрема, фактична норма резервування), а також те, як в економічному плані буде себе вести себе населення в грошовому секторі, зокрема, щодо розміщення депозитів. Крім того, регіони мають також важелі впливу на регіональну економіку, а через неї і на макроекономічний стан економіки країни. До таких важелів можна віднести, наприклад:

- антимонопольну політику стосовно підприємств — монополістів, що знаходяться на даній території;
- стимулювання внутрішнього регіонального розвитку, що досягається прямим регулюванням через державний сектор;
- методи, що стимулюють зайнятість та залучення капіталу;
- торговельну політику, що передбачає територіальну диференціацію тарифів та інші інструменти контролю [48, С.48].

Основним інформаційно-аналітичним елементом механізму реалізації державної регіональної політики є прогнозування та планування як важливі частини наукових обґрунтувань стратегій територіального розвитку та регіональної політики.

Соціально-економічні прогнози розвитку регіонів охоплюють аспекти регіонального відтворювального процесу, а прогнози територіального розвитку – ще й міжрегіональні взаємодії. Головна особливість прогнозів – акцент на фінансових відносинах центру та регіонів, а всередині регіонів – на відносинах між муніципальним (комунальним) та приватним секторами і групами господарюючих суб'єктів. Спеціальним розділом прогнозів є більш детальні та адресні проєктування розвитку державного сектору економіки, включаючи показники розвитку державних комунальних підприємств, установ, акціонерних товариств з часткою державної власності понад 50% статутного капіталу. У цьому секторі прогнози доводяться до рівня планів та державних завдань, що мають директивний характер [49, С.5].

На основі аналізу та узагальнення матеріалів міністерств та відомств Міністерства розвитку громад та територій України розробляє прогнозні параметри за сценаріями. Варіанти сценарних умов, цілей та пріоритетів регіонального розвитку представляються на розгляд Уряду України, який після уточнення та доопрацювання спрямовує відібрані варіанти у державні органи виконавчої влади, які використовують їх як орієнтир для розробки сценарних умов та прогнозних показників у регіонах та галузях. Одночасно визначаються переліки соціально-економічних проблем, що вимагають опрацювання, та пропозиції щодо їх вирішення. Міністерства розвитку громад та територій України узагальнює ці матеріали та формує варіантні сценарні прогнози на розрахункову перспективу для Уряду з детальним опрацюванням заходів та інструментів, що забезпечують досягнення прогнозованих параметрів соціально-економічного розвитку [50, С.100].

Виходячи з інших позицій, методи регулювання та управління соціально-економічними процесами на регіональному рівні можна розділити на наступні групи:

1. Прямі та непрямі. До прямих методів регулювання належать методи, що передбачають безпосередній вплив на процеси, що відбуваються в регіонах за допомогою розподілу коштів, субсидій, дотацій, субвенцій та встановлення

заборонних та обмежувальних меж і норм. Під непрямым регулюванням мається на увазі зміна мотивації, спонукань, логіки дій суб'єктів господарювання.

2. Активні та пасивні, які за змістом досить точно відповідають прямим і непрямим методам.

3. Заохочувальні (стимулюючі) та стримуючі (обмежувальні), які націлені на активізацію або зниження ділової активності в регіонах [48, С.83].

Загалом, державна регіональна політики для України, яка має велику територію, значну кількість населення та неоднакову різноманітність регіонів, є однією з найважливіших сфер державного управління. Регіональна політика є фундаментальною основою для успішного соціально-економічного розвитку регіону в цілому та забезпечення якості життя його мешканців. Від стану регіональної політики безпосередньо залежить формування доходів регіонального бюджету та можливість регіональної влади своєчасно та у повному обсязі виконувати свої соціальні зобов'язання. В умовах воєнного стану, наслідком якого є відсутність економічного зростання та загроза економічної стагнації, перед органами влади всіх рівнів стоїть завдання підтримати суб'єктів підприємництва та створити умови для збереження та розвитку економічного потенціалу регіону. Особливі повноваження у цій сфері покладено на органи державної влади регіонального рівня. При цьому актуальним є переосмислення підходів до державної регіональної політики в Україні на основі європейського досвіду.

1.3 Досвід реалізації державної регіональної політики в країнах ЄС

Як вже зазначалося, державна регіональна політика полягає у створенні умов, які дозволять регіонам повністю реалізувати існуючий потенціал, отримати конкурентні переваги, а також збільшити свій вклад у розвиток національної економіки. Якщо проаналізувати досвід країн-членів ЄС у цьому

сенсі, то можна помітити, що регіональна політика практично в усіх цих країнах спрямована саме на створення вищезазначених умов.

Разом з тим кожна країна має свої специфічні риси, зокрема, масштаби економіки чи розміри території, що визначають загальну модель державної регіональної політики та механізми її реалізації. Значний вплив на вибір типу регіональної політики країн ЄС мають природно-географічні та кліматичні умови, зокрема, цей вибір багато в чому залежить від того, чи має країна вихід до моря, чи має запаси корисних копалин та інших сировинних ресурсів, чи є гірською або пустельною, чи має родючі землі тощо. Ще більше значення мають галузева структура економіки країни та характер розміщення продуктивних сил, щільність та ментальність населення, його демографічний склад та урбаністична структура [52, С.35]. Але головною відмінністю у проведенні регіональної політики розвинутих країн ЄС є тип державного устрою. Так, для унітарних держав (Франція, Італія, Греція, Португалія та ін.) характерно виділення регіональної політики в окремий напрямок діяльності центральних органів влади. У федеративних державах (Німеччина, Австрія, Бельгія та ін.) значними правами у реалізації регіональної політики володіють суб'єкти федерації, тобто тут присутні два рівні реалізації такої політики – федеральний центр і регіональні органи влади, отже, прийняття рішень вимагає додаткових узгоджень і компромісів, що ускладнює цей процес [52, С.136].

Крім того, тип, цілі, напрямки та механізми реалізації регіональної політики у світовій практиці, зокрема, у країнах ЄС, змінювалися у різні періоди часу. У більшості нині розвинених країн ЄС спочатку проводилася вирівнююча політика, спрямована на пом'якшення регіональних відмінностей у соціальному забезпеченні населення. Однак згодом регіональна політика, орієнтована на згладжування регіональних диспропорцій та соціальних відмінностей, вступала у суперечність із принципом економічної ефективності. В результаті у багатьох країнах ЕС посилювалося прагнення підтримувати проривні «точки зростання», що порушувало інтереси депресивних, відсталих у розвитку регіонів. Отже, досягнення балансу між принципами соціальної

справедливості та економічного зростання для регіональної політики багатьох країн ЄС виявилося складним, а часом і неможливим завданням [53, С.100].

Основні моделі регіональної політики, що застосовувалися у різні періоди часу в країнах ЄС, їх основні характеристики та інструменти реалізації в узагальненому вигляді подані у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Основні моделі та характеристики державної регіональної політики в країнах ЄС*

Ознаки регіональної політики	Поляризована селективна регіональна політика	Селективна вирівнююча регіональна політика	
		стимулююча	стримуюча
1	2	3	4
Загальні принципи	Принцип «точок зростання», «розумної спеціалізації», наявність у країні регіонів лідерів, що генерують економічне зростання та поширюють його на периферійні регіони	Принцип інклюзивного розвитку та соціальної справедливості, за якого жителі всіх регіонів країни мають приблизно рівні можливості для доступу до соціальних і суспільних благ, життєво важливої державної інфраструктури та підвищення реальних доходів населення	
Об'єкти регіональної політики	Регіони, що мають найбільший потенціал економічного зростання	Слаборозвинені (відсталі) регіони; депресивні регіони; малоосвоєні райони; території з землею, непридатною для землекористування; регіони з низькою щільністю населення; периферійні, віддалені райони (прикордонні, гірські)	Перевантажені міські агломерації; благополучні регіони з високою щільністю населення та виробництва, з високою загазованістю повітря, великими викидами парникових газів, порушенням екологічних систем

Декларовані цілі та завдання	Концентрація виробництва у «точках зростання»; ефективне використання виробничих ресурсів лідируючого регіону, поширення ефекту економічного зростання та підвищення добробуту населення на периферійні райони	Вирівнювання рівня та соціально-економічного розвитку регіонів країни Стимулювання ділової активності в проблемних регіонах Створення сприятливих інституційних умов для інвестицій	Стимулювання зростання економічного потенціалу міських агломерацій, зниження міжрегіональних відмінностей Обмеження зростання виробництва з метою збереження екологічного балансу, раціональне використання природних ресурсів
------------------------------	--	---	---

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4
	Стимулювання ефективної територіально-просторової організації господарства	Мотивація припливу працездатного населення та кваліфікованих кадрів у проблемні регіони Скорочення кількості депресивних регіонів, які потребують державної підтримки	Стимулювання міграції населення в передмісті та міста-супутники з метою більш раціонального розселення населення за країною, зниження навантажень на транспортні потоки
Основні методи та механізми регіональної політики	Розробка цільових державних програм для «точок зростання», центрів та «осей розвитку» Стимулювання розвитку нових форм територіальної організації: технополіси, технопарки, зони випереджального розвитку, ареали формування наукомісткої економіки, наукогради тощо.	Розробка регіональних програм розвитку депресивних регіонів Застосування економічних методів регулювання: державні субсидії, прямі цільові трансферти, державні інвестиції, пільговий податковий режим, пільгові кредити Застосування організаційних та інституційних методів стимулювання максимального використання внутрішнього потенціалу проблемних регіонів	Контроль за розміщенням виробничих потужностей у великих містах (сертифікати промислового розвитку, дозволи, заборони, ліцензії), використання інших адміністративних та інституційних методів регіональної політики

		(створення сприятливого ділового клімату, підприємницьких зон, інноваційних підприємств, розвиток малого та середнього бізнесу)	
Країни, застосовують конкретний вид регіональної політики	Греція (1960-1980-ті рр.),	Країни ЄС (починаючи з другої половини 1990-х рр. і до наших днів у XXI столітті)	Франція (1950-1970 рр.); Великобританія (1950-1970-і рр.); Нідерланди (1990-і рр.)

**Складено на підставі [53;54;55;56]*

Таким чином, перед органами державної влади багатьох країн ЄС і зараз стоїть непростий вибір між проведенням регіональної вирівнюючої політики та альтернативної політики підтримки «точок зростання» з використанням стимулюючих інструментів. Тут у фокусі уваги регіональної політики непростий вибір: підтримувати відстаючі в економічному сенсі регіони або стимулювати міграцію населення цих регіонів до регіонів - лідерів економічного зростання.

Прикладом вияву протиріч між цілями регіональної політики та інтересами населення є досвід Німеччини, в якій населення західних земель було невдоволено тим, що держава надає значну підтримку для зростання економіки східних земель колишньої НДР. Аналогічні ситуації спостерігаються в Іспанії, де жителі промислово розвиненої Каталонії виступають проти преференцій на користь менш розвинених провінцій [57, С.185]. В Україні так само сформувалися полярні за рівнем свого розвитку «регіони-донори» та депресивні регіони, які мають протилежні інтереси щодо вилучення фінансових коштів та отримання дотацій.

Ці питання і протиріччя, що періодично проявляються, з досвіду багатьох країн ЄС вирішуються шляхом періодичної зміни цілей та пріоритетів регіональної політики залежно від ситуації на світовому та внутрішньому ринках. Так, наприклад, у середині минулого століття для багатьох розвинених країн Західної Європи була характерна регіональна вирівнююча політика, але її

варіанти на різних етапах часу змінювалися: пріоритет отримувала то стимулююча, то стримуюча регіональна політика. Так, зокрема, здійснювалися програми зі стимулювання розвитку відсталих та депресивних регіонів: програма індустріального розвитку Рурської області у Німеччині, стимулювалося створення спеціальних сільськогосподарських колоній на півночі Швеції для підтримки розвитку північних територій, оскільки найбільшою проблемою для країни був постійний відтік населення із сільських та лісових районів Півночі в густонаселені південні райони. Аналогічна регіональна політика проводилася в Нідерландах, де депресивні райони було названо «районами стимулювання», і навіть виділено «райони реструктуризації», до яких було запроваджено пільгове інвестиційне регулювання [58, С.135].

На початку 1970-х років у низці країн Західної Європи характер вирівнюючої регіональної політики став змінюватися зі стимулюючого на стримуючий. Прикладом може бути Франція, регіональна політика якої носила стримуючий характер для староіндустріальних регіонів та Парижа. Основними цілями зміни політики було прагнення здійснити індустріалізацію аграрних територій та стимулювати створення нових прогресивних виробництв у старопромислових районах. Постановка таких цілей була викликана наявністю великих диспропорцій в економічному розвитку регіонів, які посилювались внутрішньою міграцією населення з відсталих регіонів до центрів індустріалізації, виникненням загрози консервації деяких відсталих регіонів через посилення старіння населення та відтоку професійних кадрів, надмірної людської та промислової концентрації у столичних районах тощо [58, С.136].

Однак стримуюча регіональна політика щодо міських агломерацій не тільки не сприяла розвитку відсталих територій, а й мала негативні наслідки для міст. Стало спостерігатися різке збільшення чисельності мігрантів із сільської місцевості, які, не маючи достатньої кваліфікації для роботи в індустріальних центрах, погано адаптуючись до нових умов, перетворювалися на групу «маргінального» населення. В результаті в міських агломераціях у

безпосередній близькості від ділових центрів виникли трущобні ареали, населені маргінальними групами населення з незадовільними умовами життя. Наростали й проблеми з транспортними потоками, погіршенням екологічної ситуації, роботи системи опалення тощо [54, С.85].

Головний висновок, який можна зробити з цього – необхідність активізації державного регулювання для боротьби з просторовою нерівністю та обґрунтований вибір пріоритетів для інвестицій. Для вирішення цих проблем у регіональній політиці багатьох країн ЄС відбувся перехід від політики стримування зростання великих міст та розвитку значних за площею територій до підтримки окремих депресивних територій і навіть їх частин.

У 1970-1980 роки регіональна політика розвинених країн ЄС зберігала вирівнюючий характер, але її пріоритети та інструменти реалізації поступово почали змінюватися. Пряма державна підтримка шляхом надання субсидій почала поступатися місцем стимулювання більш повного використання внутрішніх резервів та заохочення приватного підприємництва. Особливо яскраво ця тенденція проявилася у Великій Британії, де після приходу до влади консервативного уряду М. Тетчер були суттєво скорочені витрати на регіональну політику, зменшено кількість районів, яким надавалася державна допомога [58, С.103]. У цей же період у багатьох розвинених країнах ЄС були зроблені перші кроки по стимулюванню інноваційного розвитку та залученню інвесторів для створення наукомістких виробництв. Набула розвитку практика створення наукових парків та технополісів для стимулювання розвитку високотехнологічних галузей.

У ХХІ столітті відбулася чергова зміна акцентів у регіональній політиці країн ЕС щодо її характеру та цілей, що було обумовлено цілим рядом передумов та нових тенденцій у глобальній економіці, серед яких наступні:

- посилення процесів глобалізації, підвищення мобільності факторів виробництва;
- загострення міжнародної конкуренції країн (регіонів), що вимагає вжиття нових заходів щодо розвитку національних економік;

– нестабільний розвиток світової економіки, який періодично супроводжується політичними, економічними та фінансовими кризами, зростанням безробіття, наростанням соціального напруги тощо. У цих умовах необхідно посилення ролі держави у вирішенні проблем безробіття, стимулювання зростання економіки та створення робочих місць;

– поширення у суспільстві ідеології «держави загального добробуту» та принципів інклюзивного розвитку, в рамках якого створення рівних умов життя та ведення підприємництва для населення всіх регіонів та населених пунктів країни незалежно від місця їх розміщення є головною метою регіональної політики держави [59, С.115].

В результаті під впливом сучасних глобальних процесів в об'єднаній Європі головною метою державного регулювання регіонального розвитку стало вирішення проблеми з ліквідації ареалів бідності та забезпечення зростання глобальної конкурентоспроможності індустріальних центрів, здатних дати імпульс розвитку навколишніх депресивних територій країни. При цьому ареали бідності поступово втрачають властивість джерела соціальної напруги, набуваючи функцій обслуговуючих господарств.

Разом з тим, не зважаючи на відмінності, закордонні моделі регулювання регіонального розвитку мають і спільні риси:

1. У всіх країнах ЄС склався симбіоз різних типів регіональної політики: селективна, що стимулює «точки зростання», та вирівнююча.

2. Використовується широкий набір методів здійснення регіональної політики, що різняться залежно від загальноекономічної ситуації у конкретній країні.

3. У всіх країнах ЄС на пошук оптимальної моделі взаємодії центру та регіонів пішло не одне десятиліття.

4. В умовах значної волатильності цін на світових ринках та нестійкості світової фінансової системи у багатьох країнах повна соціально-економічна реабілітація проблемних районів утруднена, тому все зусилля державних

органів спрямовані на комплексне вирішення проблем відсталих та депресивних районів.

Таким чином, багато розвинених країн ЄС накопичили досить ефективний досвід у вирішенні регіональних диспропорцій, які можуть бути адаптовані до специфічних умов України. Разом з тим світовий досвід застосування державної регіональної політики неможливо перенести безпосередньо відразу, але можна адаптувати його до вітчизняних умов з урахуванням сформованих типів регіонів. Так, в Україні гостро стоїть завдання вирівнювання соціально-економічних умов, особливо стосовно депресивних, прикордонних регіонів. Для вирішення цього завдання доцільний підхід, який передбачає впровадження у регіональну політику принципу інклюзивного розвитку. З іншого боку, важливим трендом територіального розвитку з кінця минулого століття став перехід до диференційованої політики розвитку окремих територій, унікальних інноваційних виробництв на їх території, здатних забезпечувати високі темпи зростання за допомогою залучення інвестицій ззовні [60, С.23].

Виходячи зі світових тенденцій у регіональному розвитку, можна дійти висновку, що на сьогоднішній день в Україні потрібна розробка нової регіональної політики, заснованої на поєднанні різних підходів:

- по-перше, орієнтованих на використання внутрішніх ресурсів регіону (природних, виробничих, людських, сприятливого географічного розташування);

- по-друге, націлених на стимулювання точкового зростання в інноваційних центрах на основі застосування методів інклюзивного розвитку для подолання соціальної нерівності населення, що проживає на різних територіях країни.

Більш детально ці напрями будуть розвинені у наступних розділах роботи.

Отже, пріоритети та ефективність реалізації державної регіональної політики багато в чому залежить від специфіки розвитку конкретної держави.

Країни або регіони з відмінностями за характером державного устаю, специфікою ресурсів, структурою економіки, рівнем доходу тощо розвиваються різними шляхами, по-різному реагують на стимулюючі заходи розвитку та по-різному досягають успіху. Виходячи з аналізу та узагальнення специфіки зарубіжних моделей регіональної політики, інструментів та методів її реалізації, було зроблено висновок, що у XXI столітті під впливом глобальних процесів у багатьох країнах ЄС її головною метою стало рішення проблеми з ліквідації ареалів бідності та одночасного забезпечення економічного зростання депресивних територій країни. Отже, узагальнення зарубіжного досвіду дозволяє зробити висновок про постійну зміну загальних підходів та пріоритетів реалізації регіональної політики у бік вирішення проблем відсталих регіонів.

Висновки до розділу 1

На основі аналізу теоретичних аспектів реалізації державної регіональної політики можна зробити наступні висновки:

1. Розгляд змісту та завдань державної регіональної політики показав, що це поняття у його класичному розумінні є сферою діяльності з управління політичним, економічним, соціальним та екологічним розвитком країни, яка відображає як взаємини між державою та регіонами, так і регіонів між собою, та спрямована на вирівнювання економічного потенціалу різних регіонів країни та рівня життя їх населення. Додатково для визначення сутності державної регіональної політики виявлені її основні компоненти, які включають цілі та завдання, а також об'єкт і предмет. Встановлено, що в умовах значного рівня невизначеності, викликаного війною РФ проти України, перед державною регіональною політикою постають як мінімум два основні завдання – забезпечення стійкості громади регіонів та їх відновлення, що, потребують ефективного керівництва. Натомість, втрата контролю над управлінням

регіонами тягне за собою низку державних проблем всередині країни та за її межами.

2. Розглянута сутність державної регіональної політики та встановлено, що ця політика для України, яка має велику територію, значну кількість населення та неоднакову різноманітність регіонів, є однією з найважливіших сфер державного управління. Від стану регіональної політики безпосередньо залежить формування доходів регіонального бюджету та можливість регіональної влади своєчасно та у повному обсязі виконувати свої соціальні зобов'язання. Проаналізовані складові елементи механізму реалізації державної регіональної політики у розрізі трьох груп: організаційно-правові, фінансово-економічні та інформаційно-аналітичні. Наголошено, що в умовах воєнного стану, наслідком якого є відсутність економічного зростання та загроза економічної стагнації, перед органами влади всіх рівнів стоїть завдання підтримати суб'єктів підприємництва та створити умови для збереження та розвитку економічного потенціалу регіону. Особливі повноваження у цій сфері покладено на органи державної влади регіонального рівня. При цьому актуальним є переосмислення підходів до державної регіональної політики в Україні на основі європейського досвіду.

3. У межах розгляду досвіду реалізації державної регіональної політики в країнах ЄС конкретизовано основні моделі регіональної політики, що застосовувалися у різні періоди часу в країнах ЄС, надано їх основні характеристики та інструменти реалізації в узагальненому вигляді. Зроблено висновок, що перед органами державної влади багатьох країн ЄС і зараз стоїть непростий вибір між проведенням регіональної вирівнюючої політики та альтернативної політики підтримки «точок зростання» з використанням стимулюючих інструментів. Встановлено, що багато розвинених країн ЄС накопичили досить ефективний досвід у вирішенні регіональних диспропорцій, які можуть бути адаптовані до специфічних умов України. Виходячи зі світових тенденцій у регіональному розвитку, встановлено, що на сьогоднішній день в Україні потрібна розробка нової регіональної політики, заснованої на поєднанні

різних підходів: орієнтованих на використання внутрішніх ресурсів регіону (природних, виробничих, людських, сприятливого географічного розташування) або націлених на стимулювання точкового зростання в інноваційних центрах на основі застосування методів інклюзивного розвитку для подолання соціальної нерівності населення, що проживає на різних територіях країни.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1 Аналіз організаційного забезпечення реалізації регіональної політики в Запорізькому регіоні

Важливим фактором, що визначає соціально-економічне становище окремих регіонів України, є наявність ефективної регіональної політики, яка повинна своєчасно адаптуватися до нових викликів, зокрема, спричинених війною. З початком повномасштабного вторгнення РФ у більшості регіонів країни, зокрема, і у Запорізькому, відбулося загострення соціальних та економічних проблем, зумовлене спадом виробництва, зниженням інвестиційної активності, погіршенням якості життя населення тощо. Тому

регіональні органи влади змушені шукати та розробляти способи активізації розвитку муніципальних утворень, забезпечення необхідних стандартів життя на всіх своїх територіях шляхом врегулювання нормативно-правових питань, модернізації системи міжбюджетних відносин, консультування, навчання державних службовців тощо.

У зв'язку з цим особливу актуальність набувають питання вдосконалення регіональної політики, орієнтованої на розвиток муніципальних утворень, та визначення її пріоритетних напрямів. Про ефективність такої політики багато в чому свідчать позитивні тенденції у вирішенні основних економічних та соціальних проблем, наявність чітких територіальних пріоритетів та механізмів у стратегії та програмах розвитку регіону.

Отже, державна регіональна політика є складною багатоаспектною системою, спрямованою на забезпечення сталого розвитку територій через гармонізацію економічних, соціальних та екологічних факторів. Її ключове завдання полягає у створенні умов для збалансованого зростання, підвищення конкурентоспроможності регіону та покращення якості життя населення. У рамках цієї політики вирішуються такі завдання, як забезпечення зростання обсягу промислового виробництва, реалізація стратегічного планування, екологічна рівновага, залучення інвестицій та розвиток інфраструктури [61, С.53].

Реалізація державної регіональної політики потребує наявності низки умов та ресурсів. Так, фінансово-економічні чинники забезпечують наповнюваність бюджетів та розподіл коштів для реалізації регіональних програм, промислові та виробничі ресурси, включаючи трудові та природні, формують основу економіки регіону, інфраструктурні компоненти, такі як транспортна, житлово-комунальна та цифрова інфраструктура, створюють умови для сталого розвитку, а продовольча безпека та соціокультурні фактори, включаючи освіту та дозвілля, також відіграють важливу роль у формуванні сприятливого середовища для життя населення.

Таким чином, регіональна політика є динамічною системою, що адаптується до глобальних викликів та внутрішніх потреб. Її успішна реалізація залежить від комплексного підходу, що враховує взаємозв'язок економічних, соціальних та екологічних факторів, а також активного впровадження інновацій та ефективного управління ресурсами.

У межах аналізу організаційного забезпечення реалізації регіональної політики ми будемо розглядати Запорізьку область. Насамперед, слід зазначити, що з початку повномасштабного вторгнення РФ регіон функціонує в умовах безпрецедентних викликів – тривають постійні обстріли території області; зазнають масштабних руйнувань об'єкти цивільної, транспортної, енергетичної, виробничої інфраструктури; ускладнена робота підприємств; продовжується втрата людського капіталу, у тому числі внаслідок вимушеної міграції.

Виходячи з цього, у період воєнного стану діяльність Запорізької обласної адміністрації (далі – ОДА), а також підприємств, установ, організацій усіх сфер регіону, насамперед, була спрямована на вирішення наступних питань (рис.2.1):

Рис.2.1 Основні напрями діяльності Запорізької ОДА в умовах воєнного стану [62]

Отже, наразі соціально-економічна діяльність регіону все більше набуває рис воєнного часу, зокрема, відбуваються якісні зміни, що пов'язані зі структурними перебудовами, і кількісні зміни, які свідчать про пристосування життя регіону до умов війни.

Емпіричну базу дослідження становили показники соціально-економічного розвитку Запорізької області. Для зручнішого сприйняття проаналізовано розвиток Запорізької області за два повні періоди існування воєнного стану в Україні: 2023–2024 рр., а також наведені прогностні показники на 2025 рік із розбивкою на відповідні сфери (промисловість, АПК, зовнішньоекономічна діяльність, соціальна сфера). Враховуючи відсутність статистичної інформації щодо поточної ситуації, основні показники соціально-економічного розвитку Запорізької області за 2023-2024рр., а також прогностні показники на 2025 р. наведено, виходячи з наявних у відкритому доступі даних, а також окремих припущень та прогнозів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні показники соціально-економічного розвитку Запорізької області за 2023-2024рр. та прогнозні показники на 2025 р.*

Показники	2023 рік	2024 рік	Відхилення 2024/2023		2025 рік (прогноз)
			тис.грн	%	
1. Промисловий та агропромисловий комплекс					
Індекс промислової продукції до попереднього року, %	94,5	110	-	-	101,5
Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млрд грн	168,8	183,3	14,5	108,6	206,5
Продукція сільського господарства, млн грн	8681,5	8959,3	277,8	103,2	8987,4
2. Зовнішньоекономічна та інвестиційна діяльність					
Експорт товарів – всього, млн дол. США	1456,7	1682,2	225,5	115,5	1795,9
Імпорт товарів – всього, млн дол. США	829,9	848,3	18,4	102,2	863,6
Прямі інвестиції (інструменти участі в капіталі) в економіці Запорізької області: залишки, млн дол. США	1140,4	1115,3	-25,1	97,8	1112,7
3. Соціальний та гуманітарний розвиток					
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	245,3	240,0	-5,3	97,8	245,0
Середньомісячна заробітна плата (у розрахунку на одного штатного працівника), грн	16452	18720	2268	113,8	20360
Фонд оплати праці штатних працівників, млн грн	48428,1	53913,6	5485,5	111,3	59858,4
Рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією МОП), у % до робочої сили відповідної вікової групи	22,0	21,0	-	1,0	20,5
Створено нових робочих місць, одиниць	10036	10500	464	104,6	11000
Працевлаштування за сприяння служби зайнятості, тис. осіб	3,4	3,5	0,1	102,9	3,9
Залучення громадян до громадських та інших робіт тимчасового характеру, суспільно корисних робіт, осіб	2113	3855	1742	182,4	4100
Видано ваучерів на навчання (підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації), осіб	850	880	30	103,5	950

*Примітка. Складено автором

Отже, у період воєнного стану основним завданням розвитку промислового та агропромислового комплексу регіону стало забезпечення стабільного функціонування промислових підприємств шляхом збереження існуючих виробництв, відновлення роботи зупинених та стимулювання створення нових, а також стабільного функціонування галузі сільського господарства. У 2024 році порівняно з 2023 роком вдалося досягти збільшення обсягів промислового виробництва на 10%, у 2025 році планується подальше зростання на 1,5%, а обсягів реалізованої промислової продукції – на 14,5 млрд грн або на 80,6 %. У 2025 році планується подальше зростання обсягів реалізованої промислової продукції до 206,5 млрд грн або на 12,6%. Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва склав у 2024 році 103,2 % до рівня 2023 року, у 2025 році планується його зростання до 100,3% (рис.2.2).

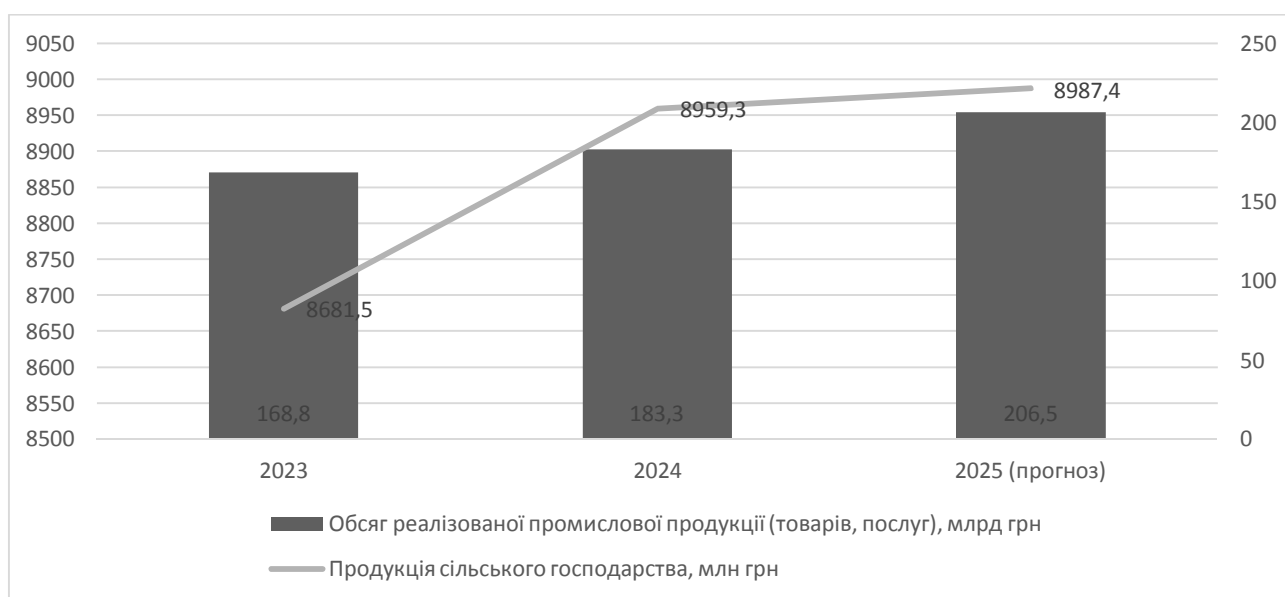

Рис. 2.2 Динаміка розвитку промислового та агропромислового комплексу Запорізької області за 2023-2025рр.

Основним завданням розвитку зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності стало залучення іноземних інвестицій, коштів міжнародних організацій та міжнародної технічної допомоги у відновлення та розвиток

економіки, критичної та соціальної інфраструктури області, а також розгортання співпраці з іноземними партнерами. У 2024 році відбулося збільшення порівняно з 2023 роком обсягів: експорту на 15,5 % (на 225,5 млн дол. США), імпорту – на 2,2% (на 18,4 млн дол. США). Планується у 2025 році подальше зростання: експорту на 6,7 %, імпорту на 1,8%. Обсяг прямих інвестицій (інструменти участі в капіталі) в економіці області у 2024 році скоротився порівняно з 2023 роком на 25,1 млн дол. США або на 2,2%, у 2025 році прогнозується подальше скорочення на 0,2% (рис.2.3).

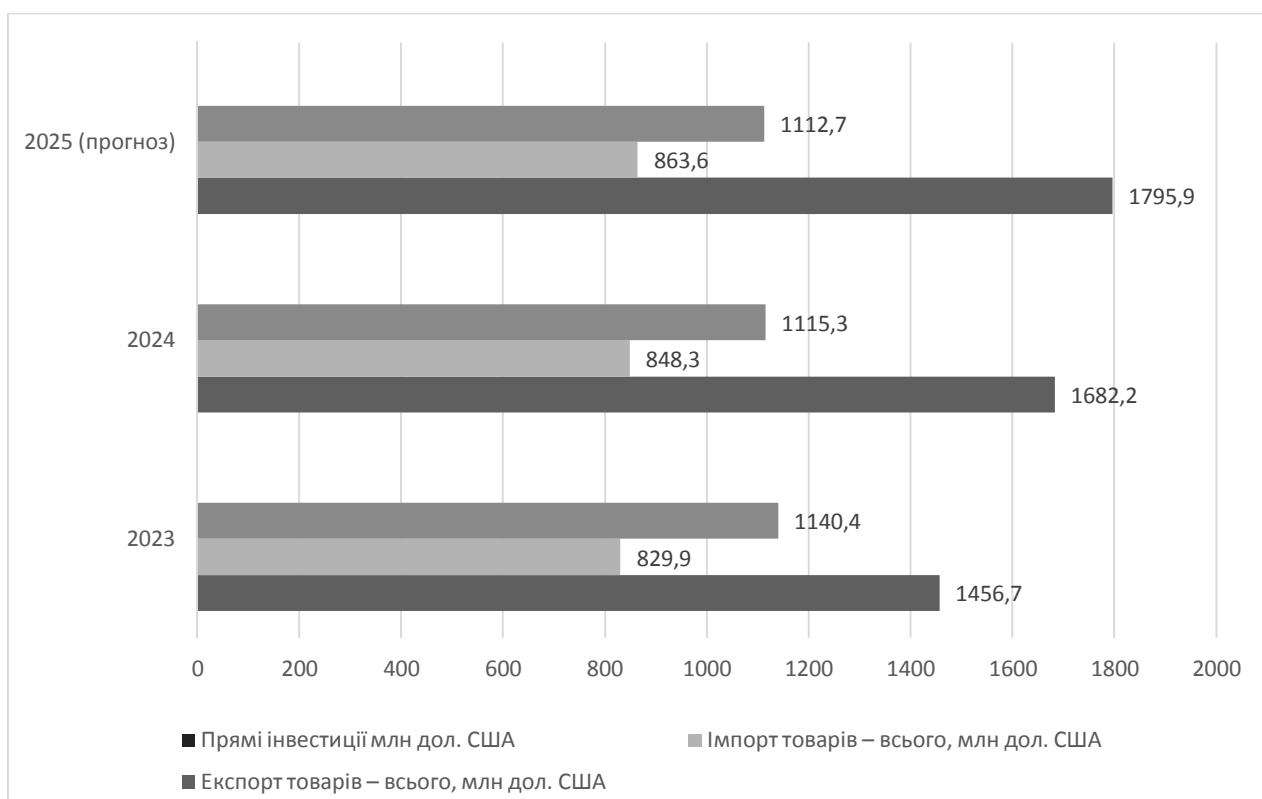

Рис. 2.3 Динаміка розвитку зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності Запорізької області за 2023-2025рр.

Основним результатом соціального та гуманітарного розвитку у 2024 році порівняно з 2023 роком стало:

- підвищення рівня середньої заробітної плати по області на 2268 грн або на 13,8% – до 18720 грн;
- скорочення рівня безробіття, обчисленого за методологією МОП на 1%;

– створення 10500 тис. нових робочих місць, що на 4,6% більше ніж у 2023 році;

– скорочення середньооблікової чисельності штатних працівників з 245,3 тис. осіб до 240 тис. осіб.

У 2025 році планується:

– підвищення рівня середньої заробітної плати по області на 8,8 % – до 20360 грн;

– скорочення рівня безробіття, обчисленого за методологією МОП, до 20,5%;

– створення 11 тис. нових робочих місць;

– зменшення обсягів нелегальної зайнятості населення та зростання середньооблікової чисельності штатних працівників до 245 тис. осіб;

– скорочення заборгованості з виплати заробітної плати на підприємствах, в установах та організаціях області – на 15 % (рис.2.4).

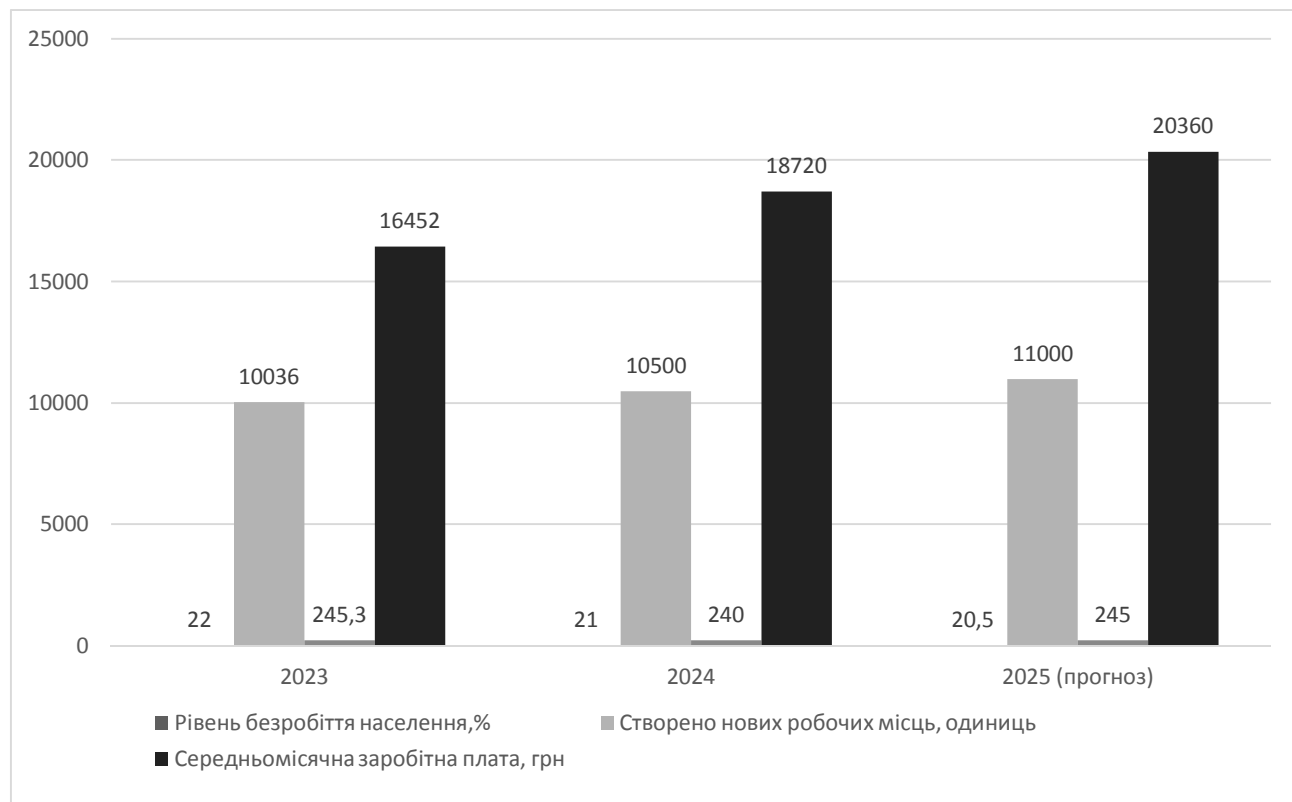

Рис. 2.4 Динаміка розвитку зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності Запорізької області за 2023-2025рр.

Водночас, враховуючи залежність розвитку Запорізького регіону від зовнішнього фінансування, невизначеність щодо продовження військових дій, окупації або перебування значної частини області в зоні активних бойових дій тощо, можливе суттєве погіршення соціально-економічного стану регіону, в наближеність до лінії фронту кратно підвищує системні ризики його розвитку. Додатковим викликом є складність оцінки перерозподілу продуктивних сил регіону внаслідок війни, оскільки з початку повномасштабного вторгнення відбувається зміна не лише системи міжгалузевих зв'язків, а й структури економіки в цілому.

Отже, враховуючи окреслену ситуацію, доцільним є здійснення діагностики ключових елементів механізму реалізації регіональної політики в регіоні, у першу чергу економічної.

2.2 Діагностика ключових елементів механізму реалізації регіональної економічної політики

Як вже зазначалося, стійкий розвиток регіону, зокрема, Запорізького, базується на трьох ключових компонентах: економічному зростанні, екологічній рівновазі та соціальній відповідальності. Економічний аспект включає розвиток інфраструктури та інновацій, а також ефективне використання природних та фінансових ресурсів. Екологічна рівновага досягається через раціональне природокористування, впровадження «зелених» технологій тощо. Соціальна відповідальність має на увазі покращення якості життя, доступність освіти та охорони здоров'я, а також скорочення нерівності.

При цьому регіональна економічна політика є динамічною системою, що адаптується до глобальних викликів та внутрішніх потреб, а її успішна реалізація залежить від комплексного підходу, що враховує взаємозв'язок економічних, соціальних та екологічних факторів, а також активного впровадження інновацій та ефективного управління ресурсами.

Діагностику ключових елементів механізму реалізації регіональної економічної політики розглянемо на прикладі Запорізької області. Як вже зазначалося, ця діагностика передбачає аналіз таких елементів, як цілі та завдання регіональної економічної політики, засоби та методи реалізації, а також її інституційної структури.

Цілі та завдання регіональної економічної політики є складовою частиною її стратегічного планування та містяться в документах, що розробляються на регіональному рівні. Так, основними стратегічними пріоритетами Запорізької області згідно Стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року є:

1. Розвиток людського капіталу та підвищення якості життя населення.
2. Конкурентоспроможна економіка регіону (яка розвивається на засадах смарт спеціалізації) у національному та глобальному просторі.
3. Гармонійний просторовий розвиток.
4. Екологічна безпека та збереження природних ресурсів.

Щодо першого пріоритету, перед Запорізькою ОДА стоять такі цілі: підвищення рівня життя (завдання: добробут, ефективна зайнятість і кадровий потенціал, соціальний захист, доступне і комфортне житло і безпека); розвиток людського капіталу (завдання: здоров'я і довголіття) [64].

У рамках другого пріоритету необхідне досягнення таких цілей як: розвиток виробництва та сервіс (завдання – інвестиційний клімат та інвестиційна стратегія, конкурентоспроможна промисловість та сервіс, агропромисловий комплекс, мале та середнє підприємництво); розвиток інновацій та інформаційних технологій [64].

Третій пріоритет відповідає основним завданням в рамках досягнення цілей щодо ефективної системи розселення та розподілу продуктивних сил (завдання – інфраструктурна зв'язаність, збалансований розвиток територій), а також щодо розвитку міжрегіональних та зовнішньоекономічних зв'язків (завдання – міжрегіональні зв'язки) [64].

Четвертий пріоритет передбачає раціональне природокористування (завдання – екологічне виховання, екологія природного середовища, екологія людини) [64].

Згідно Стратегії регіонального розвитку Запорізької області, цільові показники встановлені відповідно до затверджених пріоритетів (Додаток Б).

Таким чином, можна зробити висновок, що при розробці Стратегії розвитку Запорізької області було враховано ключові компоненти сталого розвитку України, що свідчить про те, що регіональна економічна політика спрямована на забезпечення сталого регіонального соціального та економічного розвитку.

Дослідження факторів, що впливають на формування економічної політики Запорізького регіону, показало, що класифікація цих факторів може здійснюватися з різних підстав. Так, їх можна поділити на об'єктивні і суб'єктивні, керовані та некеровані, суттєві та несуттєві, позитивні та негативні тощо.

Відповідно до концепції «опори на власні сили», яка особливо актуальна у період воєнного стану, для забезпеченні економічного територіального розвитку, основне значення мають внутрішні (ендогенні) фактори та параметри, які характеризують потенціал та динамічні можливості змін в економічній ситуації регіону (табл. 2.2).

Отже, в умовах розширення самостійності регіонів найбільше значення у забезпеченні регіонального економічного розвитку набувають внутрішні чинники та параметри, оскільки саме вони характеризують потенціал та динамічні можливості економічних змін у Запорізькому регіоні.

Основні сильні та слабкі сторони, загрози та можливості економічного розвитку досліджені нами на основі SWOT - аналізу, методика якого відома та досить повно описана у відповідній літературі. Тому, не торкаючись методичних аспектів дослідження, систематизуємо отримані результати у табличній формі (Додаток В).

Таблиця 2.2

**Істотні внутрішні чинники та параметри економічного розвитку
Запорізького регіону в умовах воєнного стану***

Групи факторів	Фактори	Параметри для аналізу
1	2	3
Геополітичне становище	Географічне положення	Близькість до центру, наявність водних шляхів, зручних транспортних комунікацій
	Масштаб регіону	Розміри регіону, щільність населення, історичне значення та сучасна роль в економіці країни
	Ресурси	Природні ресурси, корисні копалини, ресурси переробки
	Комунікації	Транспортні системи, телекомунікація та зв'язок, розвиток ЗМІ, умови та можливості міжнародних комунікацій
	Політичні умови	Політична стабільність, міжнародні зв'язки та партнерства, привабливість регіону для місцевих мешканців та інвесторів тощо
Науково-виробничі фактори	Науковий потенціал	Наявність навчальних та наукових закладів, наукових шкіл, рівень інтелектуального потенціалу, наявність технопарків, інноваційних центрів, нових інформаційних технологій
	Виробничий потенціал	Галузева структура виробництва, рівень і якість виробничих потужностей, конкурентоспроможність товарів і послуг
	Просторова організація	Виробнича кооперація, близькість ринків збуту та постачальників, наявність міжгалузевих комплексів та вузлів, ступінь розвитку внутрішньо регіональних та міжрегіональних економічних зв'язків, наявність вільних земельних ділянок та резервних потужностей
	Економіка	ВВП, його структура, обсяг інвестицій, динаміка регіональних цін, особливості регіонального відтворювального процесу, умови господарської діяльності
Фінансово-кредитна система	Бюджет	Доходи та витрати бюджету, рівень дефіциту/профіциту, місцеві та регулюючі податки, рівномірність податкового навантаження, позабюджетні фонди, рівень фінансової забезпеченості на душу населення та тощо
	Банківська система	Кількість та масштаб діяльності комерційних банків, розмір банківського капіталу, відсотки за кредит, величина кредитних ресурсів
	Фінансова інфраструктура	Число та розмір страхових компаній, кількість та якість інвестиційних та венчурних фондів, недержавних пенсійних фондів, рівень розвитку ринку цінних паперів тощо
	Інвестиційний потенціал	Інвестиційний клімат, ризики для інвестора, наявність привабливих проєктів, незавершене будівництво

Продовження таблиці 2.2

1	2	3
Соціальна сфера	Споживчий потенціал	Покупна спроможність населення, наявність та рівень розвитку торгової мережі (оптової та роздрібної) та ін.
	Трудові ресурси	Чисельність населення, зокрема. працездатного, тривалість життя, рівень безробіття, рівень заробітної плати, професійна структура, віковий склад, рівень освіти, ступінь соціальної напруженості та ін.
	Екологія	Утилізація та повторне використання ресурсів, рівень шкідливих викидів, техногенні ризики, шумове навантаження тощо
Управління	Ефективність управління регіоном	Рейтинг регіону серед інших, наявність/відсутність команди, наявність місії та дерева цілей. Рівень виконання бюджетів та інших планів, структура взаємовідносин виконавчої, законодавчої та судової влади, налагодженість міжтериторіальних відносин, чисельність та рівень оплати праці управлінців тощо.
	Менеджмент підприємств	Ефективність прийнятих рішень, місце у рейтингах управлінської еліти, прибутковість та фінансова стійкість підприємств, кількість банкрутств тощо.

*Примітка. Складено автором

Ми вважаємо, що наявність гострих проблем економічного та пов'язаного з ним соціального розвитку Запорізької області, виключивши фактор війни, може свідчити про недостатню ефективність управління економікою регіону. Незважаючи на проведену в останні роки структурну перебудову, розширення повноважень регіональних органів управління, ефективність управління економічною регіональною політикою області продовжує залишатися недостатньою.

Можна виділити як об'єктивні, так і суб'єктивні причини такого стану. З одного боку, це не завжди обґрунтована передача повноважень із центру до регіонів, об'єктивне підвищення складності та відповідальності регіонального управління, відставання фінансової забезпеченості та бюджетних процесів від нового змісту адміністративної роботи, інші об'єктивні обставини, з іншого – слабка кадрова політика регіональних органів влади, волюнтаристський та авторитарний (протягом довгих років) стиль управління, вплив олігархічних груп на регіональну політику, низька громадянська активність населення тощо.

Вважаємо, що все це разом плюс фактор війни може призвести до «кризи керованості» аналізованої регіональної економічної політики.

Тим часом, своєчасне розпізнавання можливостей та загроз, аналіз сильних та слабких сторін регіональної політики Запорізької області допоможе завчасно вжити необхідних заходів та нейтралізувати несприятливі тенденції. Це особливо важливо в умовах «воєнного» управління економікою, що базується на таких інструментах впливу як податкові пільги, державне замовлення, укладання угод між обласною адміністрацією та підприємствами, стимулювання тих чи інших пріоритетних сфер через механізм гарантій, пайове фінансування тощо.

Також в умовах воєнного стану важливим для діагностики ключових елементів механізму реалізації економічної політики Запорізького регіону є виявлення впливу на цей механізм зовнішнього середовища за допомогою PEST-аналізу. Предметом PEST-аналізу є найбільш значущі процеси, що відбуваються в економічній сфері регіону та мають певну спрямованість (позиційну, нейтральну, негативну). Сукупність процесів, що мають схожу спрямованість, створює стійку тенденцію. Результати цього аналізу представлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

**Результати PEST-аналізу для діагностики ключових елементів
механізму реалізації економічної політики Запорізького регіону***

Фак- тори	Можливості	Загрози
1	2	3

Політична сфера	Тенденції консолідації суспільства за основними політичними проблемами Зростаюча роль регіональної політики держави Зміцнення співпраці основних інституцій влади Формування корпоративної етики бізнесу та влади Реформування системи регіональної влади Встановлення балансу інтересів усіх політичних та економічних сил області	Військові дії в країні і на території області Зниження політичної стабільності у країні Надмірна централізація державної влади Слабкість механізму міжбюджетних відносин Надмірна залежність області від центрів Корупція державних та обласних органів влади
-----------------	---	---

Продовження таблиці 2.3

1	2	3
Економічна сфера	Інтеграція до європейської та світової економіки Зростання «держзамовлень» підприємствам ВПК Зростання заміщення імпорту продукцією вітчизняних товаровиробників Використання механізму конкуренції	Несприятлива ситуація на внутрішньому та світовому ринку енергоресурсів Зростання впливу обласних інститутів на поглиблення та розширення зовнішньоекономічних зв'язків Значна невизначеність ділового середовища Скорочення інвестицій у основний капітал Зниження економічного потенціалу Переділ власності Високий рівень «тіньового сектора» економіки Повільна адаптація підприємства до нових економічних умов Низька інвестиційна активність кредитної системи Втеча капіталу» за кордон Тарифна політика природних монополій Збільшення імпортного проникнення Інфляційні процеси
Соціальна сфера	Формування «людського» капіталу як головного чинника економічного та соціального зростання Інтеграційні процеси кооперації території	Поглиблення соціальної нерівності населення Скорочення тривалості життя Скорочення числа студентів Міграційні процеси і старіння населення Зниження життєвого рівня більшості населення Бюджетна залежність окремих категорій населення, зокрема, ВПО Зростання потреби у кваліфікованих кадрах Інвалідизація населення

Технологічна сфера	Підвищення конкурентоспроможності підприємств та галузей регіону за рахунок інноваційних технологій Перехід на реінжинингові засади виробничого менеджменту, оновлення застарілого виробничого апарату та технологій Використання переваг інформаційних технологій, Інтернету Реструктуризація та диверсифікація існуючих виробництв Підвищення якості продукції на основі системи міждержавних стандартів	Зниження науково-технічного потенціалу регіону, ролі галузевої та вузівської науки Відсутність ефективної політики у галузі науково-технічного розвитку та модернізації економіки Руйнівні тенденції у науково-технічному комплексі, закриття перспективних наукових напрямів «Витік умів» за кордон Процес зниження наукового потенціалу, що триває Відсутність гарантій для іноземних та венчурних інвестицій Зниження частки інноваційної продукції
--------------------	---	---

*Примітка. Складено автором

Аналіз зовнішніх впливів на економічну політику Запорізького регіону показує, що позитивні тенденції в економіці регіону пов'язані, передусім, зі зростанням «держзамовлень» підприємствам ВПК, але вплив негативних тенденцій набагато більший. Оскільки зовнішні фактори є для економічної політики області практично некерованими, то тут основний акцент слід зробити на здійсненні моніторингу їх змін. Для цього повинні бути правильно сформовані та підтримуватись у актуальному стані спеціальні бази даних про макроекономічні індикатори розвитку економіки регіону.

Що ж до сфери практичного управління регіональною економічною політикою з боку адміністрації області, то тут необхідно створити механізм узгодження економічних інтересів усіх учасників регіонального соціально - економічного процесу, а також ініціювати співпрацю всіх верств суспільства, активізувати творчі сили населення, підвищити причетність громадян до розробки та реалізації регіональних економічних програм. Справа в тому, що іншими способами в умовах воєнного стану влада практично не може контролювати потоки грошових коштів, капіталу, людських ресурсів навіть у рамках регіону. Крім того, у ринкових умовах неможливо за допомогою адміністрування ефективно впливати на суб'єкти реалізації регіональної політики, їх можна лише зацікавити, ініціювати активну, творчу діяльність [65, С.54].

Вважаємо, що після аналізу розглянутих чинників впливу доцільно як визначити їх склад, так й встановити ступінь впливу (значимості) на кінцевий результат управління. Цілком достовірний результат при цьому може бути отриманий, наприклад, за допомогою методу експертних оцінок або регресійно-кореляційного аналізу. Так, Едвард Денісон спробував якісно співвіднести вплив різних факторів на зростання регіональної економіки, визначивши вагу кожного фактору у відсотках (Додаток Г).

З використанням даного підходу нами проведено обстеження керівників різних регіональних структур управління Запорізької ОДА (на основі їх анкетування) та інтерв'ювання, що дозволило так «зважити» групи факторів, що впливають на соціально – економічний розвиток (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Вплив факторів на економічний розвиток Запорізької області*

Групи факторів зростання	Вага кожного фактору, %
Географічне та геополітичне розташування	7
Науково-виробничі фактори	11
Фінансово-кредитна система	18
Соціальні фактори	23
Управління	41
Разом	100

*Примітка. Складено автором

Чинники з невеликою питомою вагою можна розглядати як «ключові фактори успіху» регіону, а також як джерела точок економічного зростання та соціального розвитку. Використовуючи підхід Е. Денісона, фактори можна деталізувати і конкретніше розглядати вплив кожного з них. Слід наголосити, що факторний підхід доцільно доповнити проблемним підходом. Справді, недостатній розвиток «рушійних сил» регіонального зростання з урахуванням їх пріоритетів дозволяє позначити проблемне поле більш чіткіше.

Так, результати аналізу зовнішнього середовища (PEST - аналіз) та якісний аналіз соціально-економічного стану регіону (SWOT- аналіз) дозволяють визначити конкурентні переваги Запорізького регіону:

1. Розвиток науково-інноваційного потенціалу області.
2. Високий інвестиційний рейтинг регіону.
3. Диверсифікаційне зростання економіки регіону.
4. Розвинений ринок інформаційних послуг.
5. Розвиток інтеграційних процесів, виробничої кооперації.
6. Багатопрофільний транспортний комплекс.
7. Позитивна динаміка житлового будівництва.

Стратегічна позиція регіону визначається на основі моніторингу середовища у структурі PEST-аналізу, якісного аналізу ситуації у структурі SWOT-аналізу з урахуванням конкурентних переваг регіону. Визначення стратегічної позиції регіону здійснювалося за допомогою матриці (рис. 2.5).

ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ		
ВНУТРІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ	ЗАГРОЗИ (Т)	МОЖЛИВОСТІ (О)
	Консервативна позиція (ST) - активізація внутрішніх ресурсів та переваг для компенсації наслідків негативних тенденцій та зниження загроз зовнішнього середовища	Агресивна позиція (SO) - використання сильних сторін регіону для максимального залучення ресурсів зовнішнього середовища
	Оборонна позиція (WT) - усунення недоліків та компенсація загроз зовнішнього середовища за допомогою центру	Конкурентна позиція (WO)- подолання недоліків за допомогою використання можливостей зовнішнього середовища

Рис. 2.5 Матриця визначення стратегічної позиції Запорізького регіону

Зі порівняльного аналізу випливає, що стратегічна позиція Запорізької області характеризується як конкурентна. У перспективі ця позиція регіону має бути активнішою, тобто трансформуватись у агресивну позицію.

Отже, для забезпечення ефективної реалізації економічної політики на регіональному рівні області має бути задіяний весь набір ключових факторів, таких як:

– фактори праці (інтенсифікація зайнятості, підвищення рівня та якості робіт, сучасне оснащення робочих місць тощо);

- природні ресурси, що є в регіоні (земля, вода, корисні копалини, енергія, паливо);
- чинники капіталу (залучення інвестицій, розвиток продуктивного використання капіталу, підвищення довіри до влади, розміщення ресурсів на пріоритетних для регіону напрямках – точкам економічного зростання тощо);
- фактори технологій (створення умов для наукомістких виробництв, для реалізації потенціалу ВПК, побудова інноваційної інфраструктури, розробка та освоєння нових інформаційних технологій тощо);
- інституційні фактори (розвиток різних організаційно – правових форм господарюючих суб'єктів та органів влади, розширення інформаційної інфраструктури, поточна та перспективна координація діяльності суб'єктів та ін.);
- чинники ефективності регіонального управління (ефективний менеджмент, безперервна професійна підготовка та перепідготовка персоналу, створення в регіоні ефективної управлінської команди, підвищення інноваційної активності управлінців, їх творчого рівня, організаційної культури, прогнозування, організації, регулювання, стимулювання, контролю тощо).

Таким чином, діагностика ключових елементів механізму реалізації регіональної економічної політики, їх моніторинг, моделювання, дозволяє виявити основні причинно - наслідкові проблеми та фактори розвитку і, зрештою, підвищити ступінь керованості регіональною економікою.

2.3 Аналіз засобів реалізації регіональної політики

Як вже зазначалося, складовою частиною регіональної політики є механізм її реалізації. В цілому, структура механізму реалізації будь-якої політики включає сукупність засобів, методів і ресурсів, що забезпечують виконання запланованих заходів відповідно до поставлених завдань. Сутність механізму реалізації регіональної політики Запорізької області полягає у

цілеспрямованому впливі структур представницької та виконавчої влади, регіонального співтовариства на всі суб'єкти господарювання регіону. Отже, механізм реалізації регіональної політики передбачає розробку і використання наступних засобів (рис. 2.6).

Формування та реалізація регіональної політики Запорізької області ґрунтується на базисних положеннях, які полягають у засадах державного управління. Також важливим є виділення спеціальних, ключових принципів, що відображають специфіку політики, що проводиться на регіональному рівні області, зокрема, Запорізької.

Рис. 2.6 Засоби реалізації регіональної політики Запорізької області [62]

Так, регіональна політика на рівні області має реалізовуватися з урахуванням наступних принципів (рис.2.7):

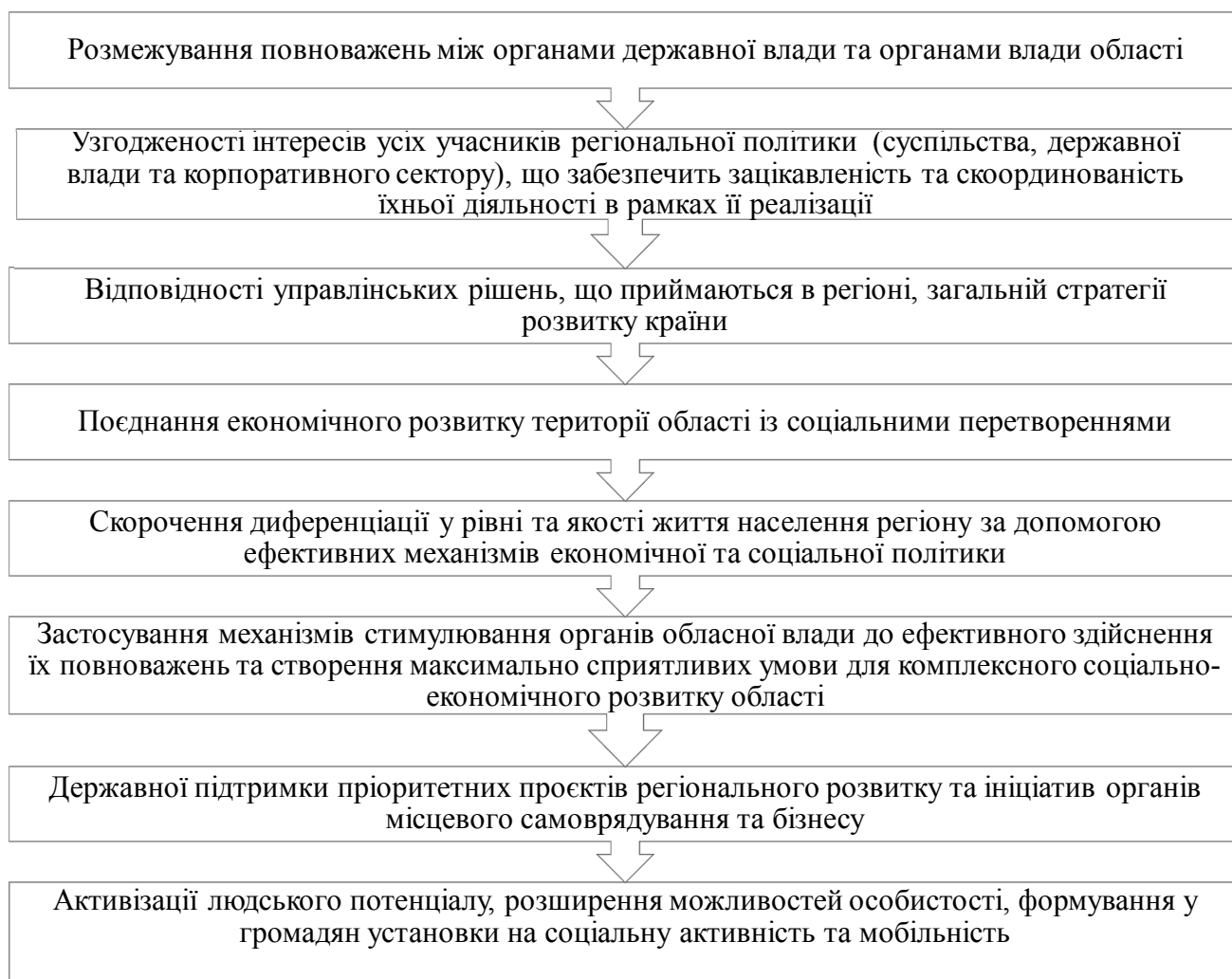

Рис. 2.7 Специфічні принципи реалізації регіональної політики
Запорізької області [62]

Слід зазначити, що принципи регіональної політики області також повинні нейтралізувати негативну сторону даної політики, пов'язану з використанням влади на користь вузьких груп, та створювати умови для реалізації її позитивної сторони, пов'язаної з використанням влади як об'єднуючого початку, що дозволяє направити різноманітні інтереси окремих суб'єктів в єдине русло.

Таким чином, Запорізька ОДА розробляє та реалізує власну регіональну політику, яка є комплексом заходів для досягнення цілей та пріоритетів розвитку області, згоду за якими досягнуто регіональною спільнотою через прийняття та затвердження відповідних документів представницьким органом влади. Як вже зазначалося, Запорізька ОДА має документи свого стратегічного

розвитку, іменовані Стратегією регіонального розвитку, Планами щодо її реалізації, цільовими програмами регіонального розвитку тощо. Саме у цих документах сформовано стратегічні цілі, завдання, напрями та механізми реалізації соціально-економічної політики області [62]. Так, Стратегією регіонального розвитку визначені цільові орієнтири, кількісні та якісні індикатори соціально-економічного розвитку області, що виражаються у створенні умов та механізмів, для забезпечення випереджаючих темпів розвитку економіки, формування комфортного середовища для життя людини тощо.

Отже, дані концептуально-правові документи приймаються задля досягнення цілей розвитку регіонів і представляють конкретні способи їх досягнення, які загалом походять від будь-якої керівної ідеї. Типова проблема практичного здійснення заходів такого типу документів у тому, що вони часто не співвідносяться із реальними можливостями виконавців, тобто містять завищені цілі. Але кожен невиконаний документ знижує довіру населення до влади. Щоб уникнути цього, необхідно дуже ретельно розробляти технології досягнення цілей, підходи та інструменти стимулювання розвитку регіонів в умовах посилення зовнішніх впливів та невизначеності, що вимагає спеціальної теоретичної і практичної підготовки спеціалістів органів влади.

Не менш важливого значення для розвитку Запорізького регіону набувають і цільові регіональні програми, в яких область визначає цілі та напрями економічного та соціального розвитку, форми міжрегіональної взаємодії при обов'язковому врахуванні кількісних та якісних параметрів, що задаються Стратегією регіонального розвитку. Так, проаналізуємо реалізацію і фінансування місцевих цільових програм Запорізької області за 2022-2024рр.(табл.2.5)

Таблиця 2.5

Кількість та структура місцевих/регіональних програм Запорізької області за видами у 2022-2024 рр.*

Види програми	2022	2023	2024
---------------	------	------	------

	Кількість, од	%	Кількість, од	%	Кількість, од	%
Довгострокові	30	85,7	32	91,4	23	88,5
Короткострокові (до 1 року)	5	14,3	3	8,6	3	11,5
Разом	35	100,0	35	100,0	26	100,0

*Примітка. Складено автором

Як видно з таблиці, кількість місцевих/регіональних програм Запорізької області різко скоротилася у 2024 році, скорочення склало 9 програм або 28% порівняно з 2022-2023 рр. Основну частку місцевих/регіональних програм складають довгострокові програми (від 85,7% до 91,4%) (рис.2.8).

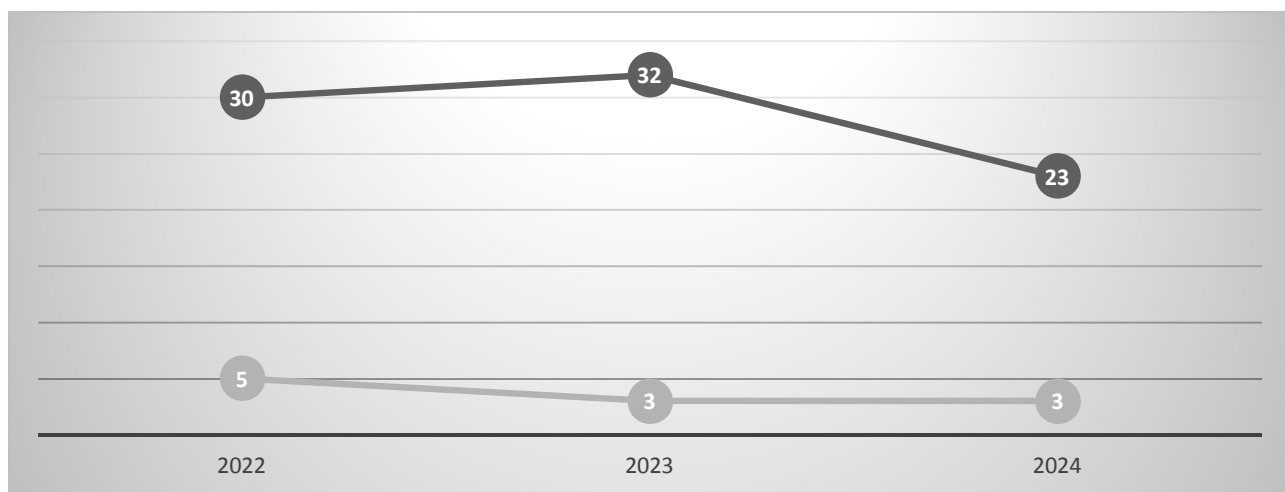

Рис. 2.8 Динаміка місцевих/регіональних програм Запорізької області за видами у 2022-2024 рр.

Результати фінансування місцевих/регіональних програм Запорізької області за видами у 2022-2024 рр. наведені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Фінансування місцевих/регіональних програм Запорізької області за видами у 2022-2024 рр., млн грн*

Види програми	2022			2023			2024		
	План	Факт	%	План	Факт	%	План	Факт	%
Довгострокові	2446,4	546,3	22,3	1468,3	699,8	47,6	8192,4	5169,0	63,1
Короткострокові (до 1 року)	11,0	5,2	47,3	912,1	616,7	67,6	357,6	328,8	92,2

Разом	2457,4	551,5	22,4	2380,4	1316,5	55,3	8550,0	5497,8	64,3
-------	--------	-------	------	--------	--------	------	--------	--------	------

*Примітка. Складено автором

Показники фінансування місцевих/регіональних програм Запорізької області за 2022-2024рр. свідчать про неповне їх забезпечення відповідними фінансовими ресурсами, тобто відбулося недовиконання планового фінансування. Так, у 2022 році фінансування виконане на 22,4%, у 2023 році – на 55,3%, а у 2024 році – на 64,3%. Як бачимо, ситуація покращилася, але все одно свідчить про несвоєчасне досягнення запланованих показників у визначені терміни, що призводить до недовиконання запланованих у програмах заходів.

Крім того, аналіз місцевих/регіональних програм Запорізької області за 2022-2024рр. розкриває недоліки і проблеми їх реалізації, серед яких можна виділити наступні:

1. Програми включають, як правило, 7-10 підпрограм і містять цільові показники і індикатори, які складаються з 6-10 пунктів, що інформаційно ускладнює сприйняття програми; при цьому підпрограми не завжди розташовані у логічній пріоритетності; із-за масштабності програми керівники структурних підрозділів можуть діяти розрізнено, рішення часто приймаються ними на інтуїтивному рівні, на особистому досвіді минулих років, в результаті чого потім проявляються неточності і прорахунки.

2. Повторюваність (дублювання) деяких програмних заходів.

3. Тривалий термін існування програми, внаслідок чого програма може втратити свою актуальність, особливо в період воєнного стану.

4. Не корегуються показники ефективності з початку дії програми до поточного моменту, а умови реалізації програми можуть вносити суттєві зміни і вимагають адаптації індикаторів до умов, що склалися.

5. Не визначене питання індикаторів ефективності програм, в результаті чого складно зробити висновок про якість програми.

Таким чином, в умовах воєнного стану і, як наслідок, нестійкої економічної ситуації в країні, необхідно встановлювати мінімальний обсяг

фінансування, що виділяється за роками на реалізацію цільових програм, прив'язавши його до показників ефективності згідно квартальних звітів. Прийняття регіональних цільових програм потрібно узгоджувати з конкретними проблемами області, тим самим попереджаючи свідомо розширений їх перелік. Необхідно також скоротити просування конкретних цільових програм із заходами, що повторюються, з метою одержання фінансування. Доцільно при розробці та прийнятті цільових програм визначати прогноз її виконання і враховувати соціальну ефективність на той випадок, якщо програма не буде реалізована. Для цього необхідно добре знати відповідну галузь, під яку розробляється програма, виявляти проблеми і реалізовувати реальний відбір конкретних заходів, аналізувати і контролювати виконання програм на всіх етапах.

План заходів щодо реалізації регіональної політики Запорізької області розробляється на основі положень основних документів стратегічного розвитку і включає комплекс організаційних, правових, економічних, соціальних та інших заходів. Даний комплекс, а також перелік цільових регіональних програм, має повною мірою забезпечувати реалізацію регіональної політики, довгострокових цілей розвитку регіону, які сприяють зростанню добробуту його мешканців, формуванню соціально орієнтованої економіки, що сприяє підвищенню якості життя населення.

Залежно від ключових складових регіональної політики Запорізької області, всі заходи можна розділити на окремі напрямки, в рамках яких можуть бути реалізовано проєкти, стратегії, програми тощо. Окреме місце у плані заходів щодо реалізації політики регіону займають управлінські, пов'язані з постановкою цілей, плануванням, організацією, контролем, моніторингом.

Не менш важливими є організаційно-інформаційні засоби реалізації регіональної політики, а саме:

- громадські обговорення проблем регіонального розвитку;
- інформація у ЗМІ;
- конференції, форуми, круглі столи;

- виставки, ярмарки;
- координація;
- навчання, обмін досвідом;
- регіональний маркетинг;
- співробітництво;
- технологічні та діалогові платформи та ін.

Ці інструменти не вимагають великих фінансових витрат, але їх результативність у великій ступені зумовлена часом, знаннями, якістю технологізації відповідних процесів та мотивацією. В умовах посилення зовнішніх впливів та нестандартної конкуренції без інформаційних технологій та логістично орієнтованих організаційних інструментів неможливо досягти економічних успіхів. Так, на сайті Європейської Комісії нещодавно стала доступна інтерактивна карта реалізації регіональних проєктів у країнах ЄС, яка дозволяє не лише спостерігати за тим, які проєкти реалізуються в регіонах, а й обґрунтовано планувати регіональний розвиток області.

Отже, Запорізька ОДА виступає головним суб'єктом розробки та реалізації регіональної політики, що здійснюється спільно з державними органами управління та господарювання в межах, встановлених законодавством. Але при цьому у практиці регіонального управління області використовується обмежений комплекс засобів реалізації регіональної політики, що не дозволяє сформувати найефективнішу модель регіонального розвитку [63]. Вирішити цю проблему органам влади Запорізької ОДА без професійної підтримки вчених та експертів неможливо. Регіональна державна політика має формуватися на надійній науковій та методичній основі, особливо у сучасних умовах невизначеності воєнного часу.

Повномасштабне вторгнення РФ та війна, що триває, особливо позначилася на регіональній владі Запорізької області, обернувшись для неї подвійним навантаженням. Запорізька ОДА (ОВА) має протистояти скороченню бюджету області через звуження доходної бази, спричиненого економічним спадом, скороченню бюджетних трансфертів з боку уряду,

зменшенню можливостей щодо стягнення місцевих податків та необхідності справлятися з часом надмірним борговим тягарем і, одночасно, бути зобов'язаній збільшувати соціальну допомогу громадянам, які перебувають у складному економічному положенні.

У цих умовах, на наш погляд, необхідно домагатися визнання регіональної влади як повноправного партнера у боротьбі з кризовими явищами, спричиненими війною, і вводити в практику регулярні консультації між нею та урядом держави для того, щоб у відповідь на такі складні умови забезпечити послідовну регіональну політику та заходи, спрямовані на її реалізацію. При цьому у центрі уваги повинні бути пожвавлення інвестицій, стимулювання економічного зростання на регіональному рівні, інновації та зайнятість. Також доцільними є більш значні децентралізація повноважень та податкові зміни на регіональному рівні, зокрема, у плані бюджетної автономії та можливостей зі стягнення місцевих податків, посилення вирівнюючих механізмів, перегляд фінансування з боку уряду для забезпечення стабільного рівня трансфертів тощо. При цьому необхідно припинити використовувати війну як привід для повернення до централізації, а також збільшити участь громадян у прийнятті рішень на регіональному рівні. Хоча децентралізовані економіки не мають більшого імунітету по відношенню до кризових явищ, ніж централізовані, вони краще відновлюються, оскільки швидше адаптуються до мінливих обставин зовнішнього середовища. Регіональна влада краще знає потреби та ситуацію у своїх територіальних утвореннях, тобто знаходиться в умовах, які дозволяють їй діяти ефективніше та з меншими витратами і забезпечувати оптимальне використання місцевих ресурсів – не в останню чергу внаслідок більшої транспарентності та необхідності звітувати перед громадянами.

На нашу думку, найбільш складні та одночасно найважливіші засоби реалізації регіональної політики – це мотиваційне та кадрове забезпечення. Використавши їх, Запорізька ОДА зможе швидше покращити загальну ситуацію у регіональному розвитку. Так, світовий досвід показує, що найбільш

ефективними засобами, що мають мотиваційний характер та сприяють підвищенню конкурентоспроможності територій, є ті, що розвивають інституційну здатність та активізують діяльність суб'єктів економічного розвитку регіону, зокрема, конкурси та гранти. В ідеальному варіанті вони повинні проводитись за всіма групами суб'єктів – від органів місцевої публічної влади, підприємств, наукових установ, організацій до громадян. Таким чином, повинні стимулюватися не тільки нові підходи в галузі забезпечення розвитку територій, а й формуватися нова управлінська культура, що забезпечує передумови для безперервного поліпшення стану регіону

Таким чином, засоби реалізації регіонального розвитку з плином часу ускладнюються та змінюються в залежності від появи нових. Резюмуючи вищевикладене, зазначимо, що розуміння та врахування на практиці основних засобів реалізації політики регіону є необхідною умовою точного визначення векторів його розвитку та вироблення грамотних управлінських рішень регіональними органами влади.

Висновки до розділу 2

На основі виконаного аналізу механізму реалізації державної регіональної політики в Запорізькому регіоні в умовах війни можна зробити наступні висновки:

1. Аналіз організаційного забезпечення реалізації регіональної політики в Запорізькому регіоні показав, що з початку повномасштабного вторгнення РФ регіон функціонує в умовах безпрецедентних викликів, що призвело до змін основних напрямів діяльності Запорізької ОДА щодо реалізації державної регіональної політики, зважаючи на умови воєнного стану. Проаналізовано розвиток Запорізької області за два повні періоди існування воєнного стану в Україні: 2023–2024 рр., а також наведені прогностичні показники на 2025 рік із розбивкою на відповідні сфери (промисловість, АПК, зовнішньоекономічна діяльність, соціальна сфера). Зроблено висновок, що, враховуючи залежність

розвитку Запорізького регіону від зовнішнього фінансування, невизначеність щодо продовження військових дій, окупації або перебування значної частини області в зоні активних бойових дій тощо, можливе суттєве погіршення соціально-економічного стану регіону, а наближеність до лінії фронту кратно підвищує системні ризики його розвитку. Додатковим викликом є складність оцінки перерозподілу продуктивних сил регіону внаслідок війни, оскільки з початку повномасштабного вторгнення відбувається зміна не лише системи міжгалузевих зв'язків, а й структури економіки в цілому.

2. Діагностика ключових елементів механізму реалізації регіональної економічної політики проведена в розрізі таких елементів, як цілі та завдання регіональної економічної політики, засоби та методи її реалізації, а також інституційної структури. Встановлено, що цілі та завдання регіональної економічної політики є складовою частиною її стратегічного планування та містяться в документах, що розробляються на регіональному рівні. Конкретизовано істотні внутрішні чинники та параметри економічного розвитку Запорізького регіону в умовах воєнного стану. Основні сильні та слабкі сторони, загрози та можливості економічного розвитку регіону досліджені на основі SWOT-аналізу. Зроблено висновок, що наявність гострих проблем економічного та пов'язаного з ним соціального розвитку Запорізької області, виключивши фактор війни, може свідчити про недостатню ефективність управління економікою регіону, виділені як об'єктивні, так і суб'єктивні причини такого стану. Виявлений вплив на механізм реалізації регіональної економічної політики зовнішнього середовища за допомогою PEST-аналізу, який показав, що позитивні тенденції в економіці регіону пов'язані, передусім, зі зростанням «держзамовлень» підприємствам ВПК, але вплив негативних тенденцій набагато більший. З використанням методу експертних оцінок проведено обстеження керівників різних регіональних структур управління Запорізької ОДА (на основі їх анкетування) та інтерв'ювання, що дозволило «зважити» групи факторів, що впливають на соціально – економічний розвиток регіону. Також визначена стратегічна

позиція Запорізької області як конкурентна, яка у перспективі може трансформуватись в агресивну позицію.

3. В рамках проведеного аналізу засобів реалізації регіональної політики визначені специфічні принципи реалізації регіональної політики Запорізької області. Розглянуті цільові регіональні програми як засіб реалізації регіональної політики, зокрема, їх кількість та структура за видами у 2022-2024рр., а також обсяги їх фінансування. Показники фінансування місцевих/регіональних програм свідчать про неповне їх забезпечення відповідними фінансовими ресурсами. Так, у 2022 році фінансування виконане на 22,4%, у 2023 році – на 55,3%, а у 2024 році – на 64,3%. Розкрити основні недоліки і проблеми реалізації цільових регіональних програм. Підкреслено, що повномасштабне вторгнення рф та війна, що триває, особливо позначилася на регіональній владі Запорізької області, обернувшись для неї значним навантаженням. Зроблено висновок, що у цих умовах, необхідно домагатися визнання регіональної влади як повноправного партнера у боротьбі з кризовими явищами, спричиненими війною, і вводити в практику регулярні консультації між нею та урядом держави для того, щоб забезпечити послідовну регіональну політику та заходи, спрямовані на її реалізацію. При цьому у центрі уваги повинні бути пожвавлення інвестицій, стимулювання економічного зростання на регіональному рівні, інновації та зайнятість. Також доцільними є більш значні децентралізація повноважень та податкові зміни на регіональному рівні, зокрема, у плані бюджетної автономії та можливостей зі стягнення місцевих податків, посилення вирівнюючих механізмів, перегляд фінансування з боку уряду для забезпечення стабільного рівня трансфертів на регіональному рівні тощо.

РОЗДІЛ 3

ОБГРУНТУВАННЯ НАПРЯМКІВ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1 Створення економічних та інституційних умов для повоєнного розвитку регіону

Сьогоднішнє соціально-економічне становище України та окремих регіонів в основному є наслідком повномасштабного вторгнення РФ, але також і наслідком внутрішньої кризи, яка розвинулася ще до війни. Все це разом призвело до втрати вітчизняною економікою, зокрема, металургією, таких характеристик як динамізм, стійкість та збалансованість. Саме тому для вирішення цих проблем терміново необхідно створити певні економічні та інституційні умови, у тому числі і для повоєнного розвитку регіонів України. При цьому слід зазначити, що регіональний фактор виступає як один із провідних, зумовлюючи переважну більшість процесів в економіці та соціальній сфері, зокрема, і в період повоєнного відновлення.

Отже, управління повоєнним соціально-економічним розвитком регіонів України та створення для цього необхідних умов – найважливіший елемент державного регулювання економіки та соціальної сфери.

Якщо перейти до розгляду поставленого питання через призму повоєнного розвитку, то слід зазначити, що у вирішенні даного завдання зусиль держави явно не вистачить. Потрібні не менш рішучі дії регіональної влади в рамках стратегії повоєнного розвитку, зокрема, щодо мобілізації своїх внутрішніх ресурсів. Звичайно, перелік інструментів управління повоєнним розвитком в регіонах значно менший, ніж у центральній владі, але вони є. Саме тому регіональне повоєнне управління має бути спрямоване на створення економічних та інституційних умов розвитку регіону у цей період.

Розглядаючи об'єкт повоєнного управління соціально-економічним розвитком регіону, зауважимо, що однозначно визначити його є досить складно: у широкому розумінні – це регіон як цілісний територіально-господарський комплекс, у вузькому сенсі – наприклад, окремі підприємства, що розташовані на його території [66, С.25].

Отже, на наш погляд, об'єктом повоєнного управління соціально-економічним розвитком регіону, зокрема, Запорізького, виступають процеси та явища, які мають місце у повоєнній регіональній соціально-економічній системі. Регіональні органи влади відіграють при цьому першорядну роль – створюють інформаційні, організаційно-правові та кадрові умови, що сприяють стабілізації повоєнної діяльності регіону. Для цього з боку регіональних органів влади у цей період мають бути, насамперед, проведені такі заходи як прогнозування та діагностика кризових ситуацій у регіоні у період повоєнного розвитку, а також планування відповідних заходів для їх подолання.

Повоєнне управління регіоном також має включати аналіз економічних тенденцій за попередній або поточний періоди функціонування. Випереджувальна спрямованість такого управління передбачає розробку концепції сталого соціально-економічного повоєнного розвитку регіону, формування та підтримку на належному рівні стратегічних напрямів економічного розвитку відповідної території, здатність забезпечувати протягом тривалого періоду конкурентні переваги місцевих товаровиробників як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках тощо. Тому, з одного боку, повоєнне управління регіоном має охоплювати значно ширшу сферу діяльності, ніж вплив на фінансовий стан регіональної економіки, з іншого боку, процес такого управління має бути сконцентрованим на вузлових проблемах у функціонуванні регіональної системи [67, С.50].

При цьому можна виділити основні види кризових ситуацій у більшості регіонів України, у тому числі Запорізького, з якими вони, на наш погляд, зустрінуться перед повоєнним відновленням (рис.3.1):

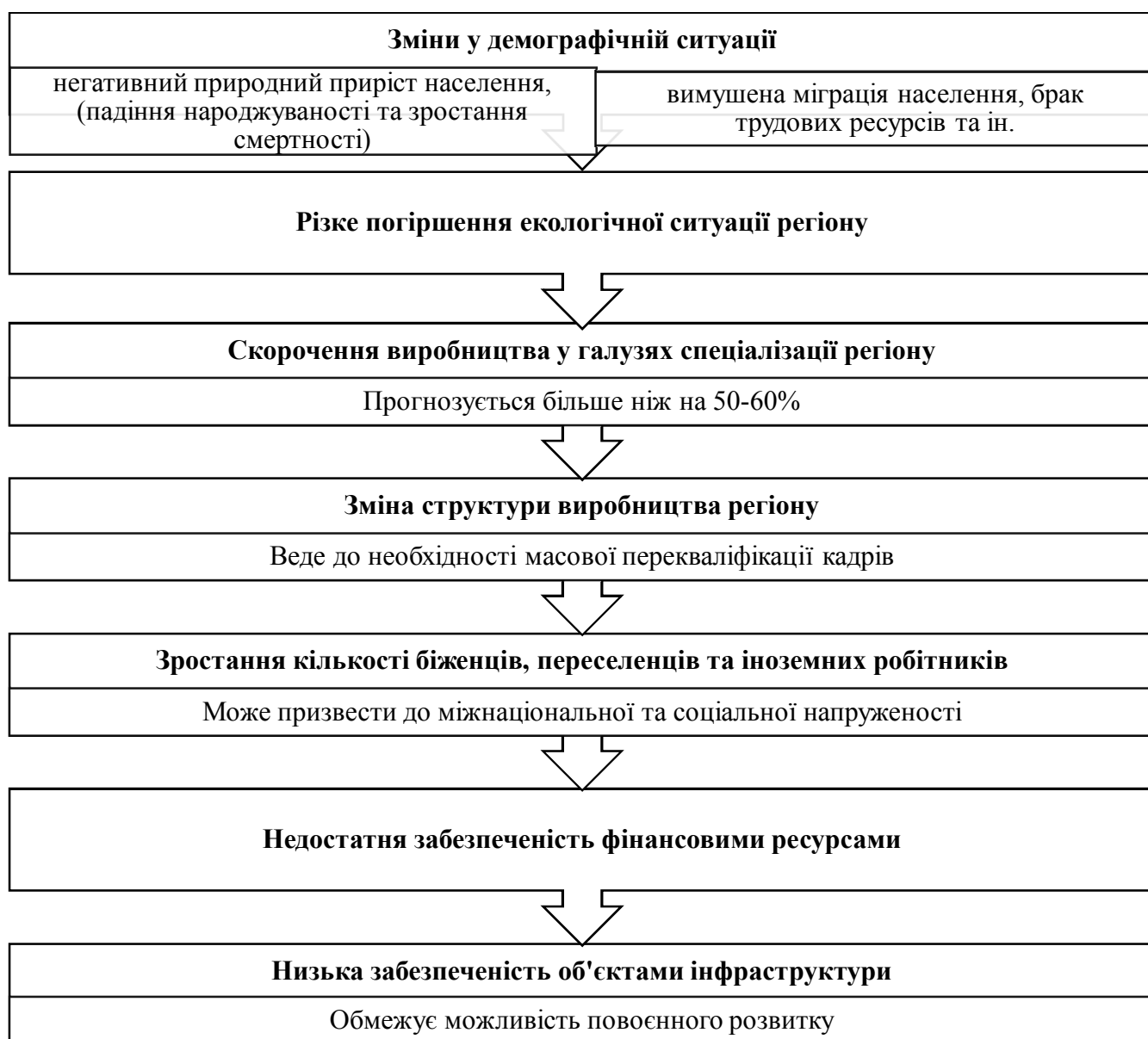

Рис. 3.1 Основні види кризових ситуацій у Запорізькому регіоні перед повоєнним відновленням

Якщо розглядати повоєнне відновлення Запорізького регіону через створення економічних та інституційних умов, то саме на органи його місцевого самоврядування мають покладатися ці функції. Частина з них стають актуальними вже сьогодні, зокрема, у якості економічних умов для повоєнного розвитку регіону. Так, наприклад, представниками обласних органів влади Запорізької області започатковано проєкт «Зміцнення позиції Запорізького кластеру ІАМ (керування ідентифікацією та доступом), відновлення та розвиток експортних можливостей членів кластеру та включення в міжнародні

ланцюги доданої вартості», який став відправною точкою для створення кластера «Інжиніринг-Автоматизація-Машинобудування» в області. Для реалізації проєкту заключено Меморандум про співпрацю між Запорізькою торгівельною палатою, НУ «Запорізька політехніка» і Асоціацією підприємств промислової автоматизації України, адже саме кластерні спільноти мають стати опорою повоєнного відновлення економіки України та регіону зокрема [62].

Серед ключових викликів у сфері економічного повоєнного розвитку, над вирішенням яких Запорізька обласна рада працює сьогодні і буде працювати після війни, наступні (рис.3.2):

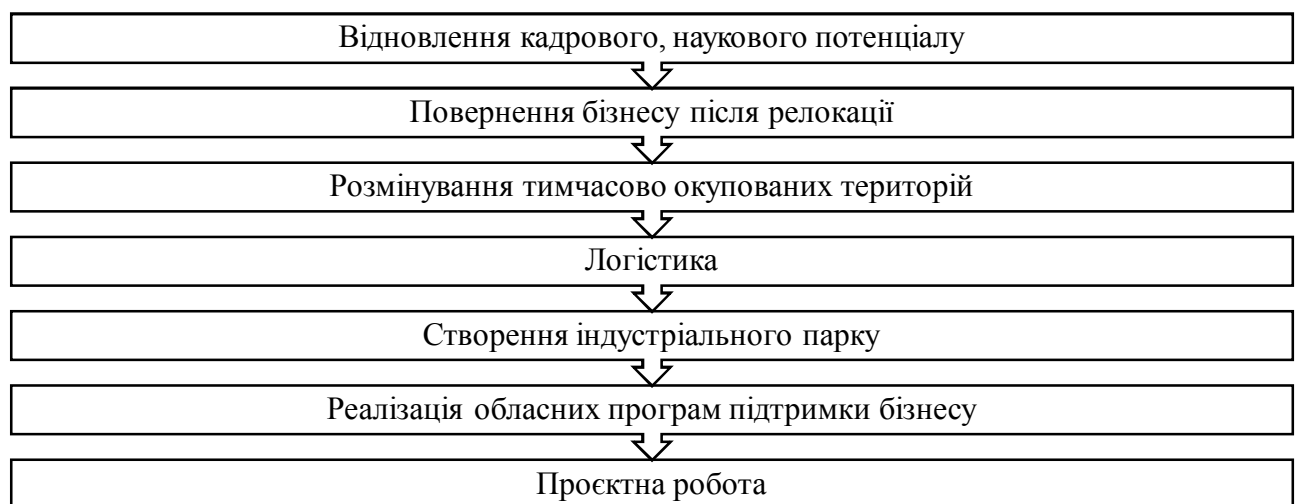

Рис. 3.2 Економічні умови для повоєнного розвитку Запорізького регіону

Для реалізації цих умов повоєнного розвитку Запорізького регіону обласна рада вже зараз проводить наступні заходи (рис.3.3). Незважаючи їх на важливість, це лише окремі заходи, тобто цілісної стратегії повоєнного розвитку Запорізького регіону наразі не існує. Разом з тим саме така стратегія є основою і головним орієнтиром регіонального відновлення, а її наявність свідчить про спроможність громади до повоєнного розвитку. Разом з тим, за даними Міністерства розвитку громад та територій України, в Запорізькій області лише 40% громад мають документи такого стратегічного розвитку [62].

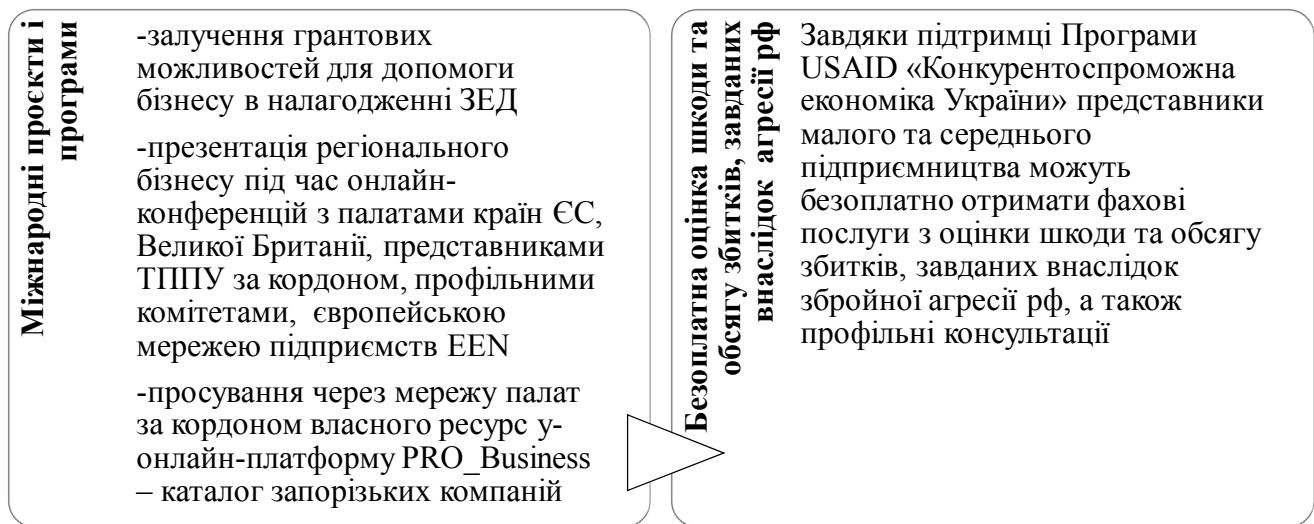

Рис.3.3 Заходи, які здійснюються Запорізькою обласною радою для реалізації економічних умов повоєнного розвитку [62]

Виходячи з вищезазначеного, пропонуємо наступний алгоритм реалізації економічних умов повоєнного розвитку Запорізького регіону (рис. 3.4).

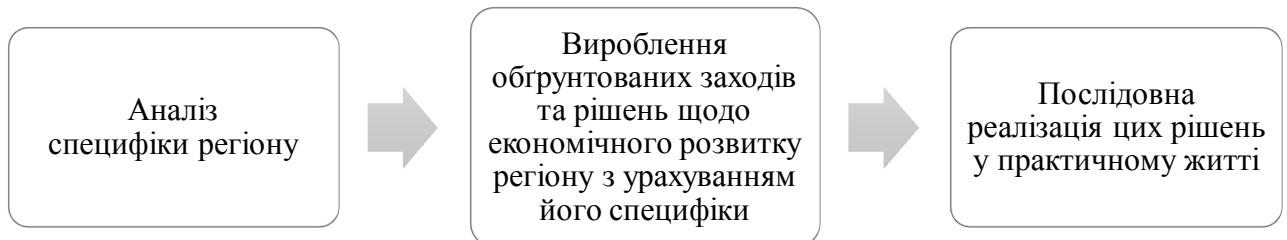

Рис.3.4 Алгоритм реалізації економічних умов повоєнного розвитку Запорізького регіону

На першому етапі при аналізі специфіки регіону доцільне використання SWOT-аналізу як інструменту інвентаризації особливих ознак регіону (такий аналіз виконаний у попередньому розділі роботи).

Визначившись із специфікою регіону, необхідно конкретизувати стратегічні цілі щодо повоєнного управління соціально-економічним розвитком регіону. Головними стратегічними цілями для Запорізького регіону можна вважати вихід на стабільні та стійкі темпи зростання та закріплення позитивних

тенденцій розвитку з наступним створенням сучасної конкурентоспроможної економіки. Як загальні завдання, що дозволяють досягти поставленої мети, можуть виступати наступні:

- проведення аналізу наявного потенціалу області та вибір пріоритетів повоєнного розвитку;
- структурна перебудова регіональної економіки, сприяння промислового розвитку, а також малому та середньому підприємництву;
- оптимізація процесів територіального розвитку, його інфраструктури;
- забезпечення умов для розвитку інноваційної та тісно пов'язаної з нею інвестиційної діяльності;
- підвищення ефективності управління державною власністю;
- удосконалення регіональної грошово-бюджетної системи та податкової політики;
- встановлення дієвих зв'язків із центральними органами влади;
- врахування місцевих ресурсів та їх специфіки при розробці критеріїв, методики та інструментарію повоєнного розвитку соціально-економічного потенціалу регіону;
- опора на економічний стан та рівень розвитку регіону;
- страхування від впливу на відновлювальні процеси внутрішніх і зовнішніх факторів, без чого неможлива ефективна організація повоєнного управління.

Звичайно, для кожного регіону така схема наповнюватиметься більш конкретним змістом і вимагатиме проведення складної аналітичної роботи, розрахунків та обґрунтувань. Але, щоб Запорізькому регіону «вписатися» в нове повоєнне ринкове середовище, необхідно, передусім, адекватно оцінювати своє місце у ньому та намітити шляхи проведення реформ; мати чітке уявлення про відповідність науково-виробничих, технологічних, кадрових та організаційних ресурсів поточним ринковим потребам; усвідомити, що потрібно і що можна зробити для цього в найближчому майбутньому і з найменшими витратами. Лише після цього можна розробляти загальну

стратегію повоєнного відновлення регіону, інфраструктуру та соціально-економічну політику розвитку.

Таким чином, можна виділити наступні стадії реалізації економічних умов повоєнного розвитку Запорізького регіону (рис.3.5).

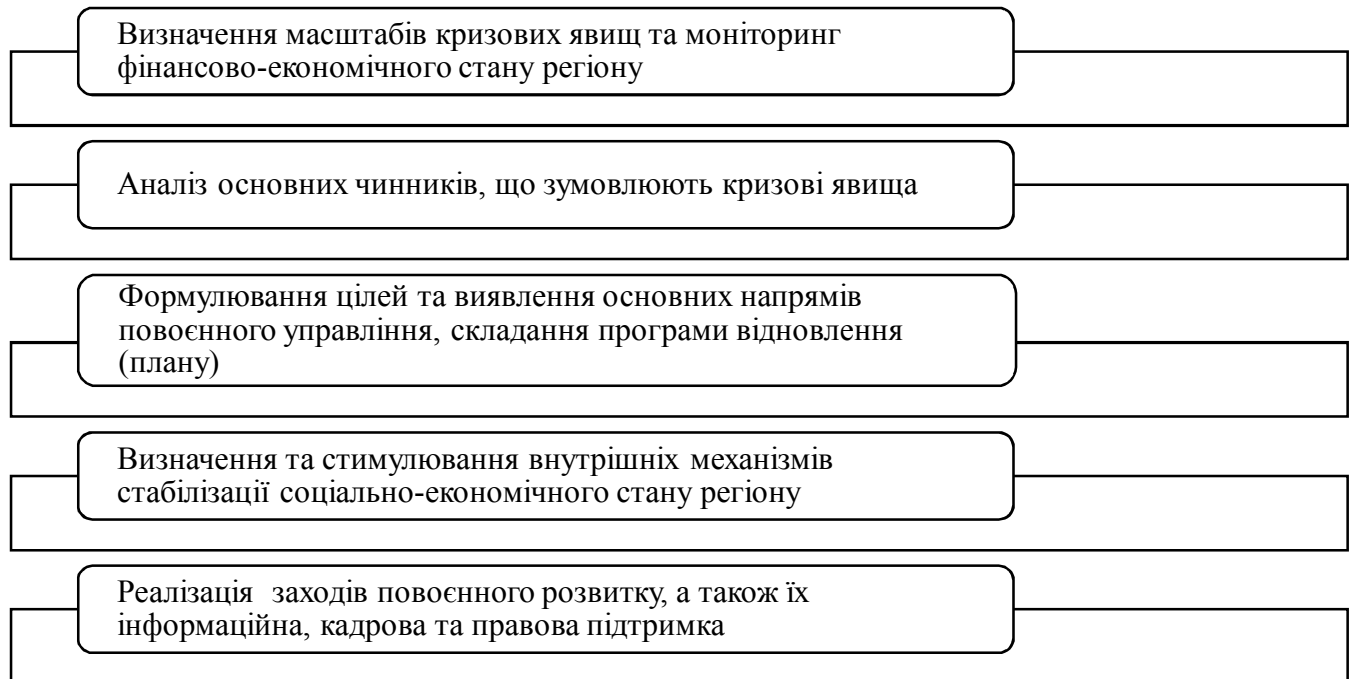

Рис.3.5 Стадії реалізації економічних умов повоєнного розвитку
Запорізького регіону

Основними результатами цих заходів є:

- прогнози розвитку кризових ситуацій у регіоні, оцінка несприятливих тенденцій та виявлення негативних факторів впливу на соціально-економічну систему регіону у повоєнний період;
- моделювання поведінки суб'єктів господарювання на ринку, розробка сценаріїв очікуваної ринкової ситуації у регіоні в період повоєнного відновлення;
- формування та регламентація правил повоєнного управління;
- вибір шляхів повоєнної стабілізації соціально-економічної системи регіону;

- визначення механізмів стабілізації розвитку регіональної інфраструктури;
- фінансове оздоровлення підприємств регіону.

Далі перейдемо до досліджень інституційних умов повоєнного розвитку Запорізького регіону. Зауважимо, що загалом сформоване в регіоні інституційне середовище, яке розуміється як сукупність формальних і неформальних норм і правил, що регулюють структурні перетворення системоутворюючих галузей регіональної економіки, стає менш ефективним (недостатнім) для реалізації стратегії інноваційного розвитку у регіональному аспекті у повоєнний період [69, С.125]. Так, домінування адміністративних методів державного управління у період війни переводить його в «ручний режим» та не відповідає нормативно встановленій ролі такого управління. Адміністративні методи малоефективні і для завдань переходу від низькотехнологічних виробництв із продукцією низького переділу та невисокою продуктивністю праці до виробництва продукції з високою доданою вартістю, оскільки не супроводжуються зміною мотивації власників на модернізацію виробництва та інноваційний розвиток на основі довгострокових інвестицій [69, С.126]. Стратегічне повоєнне піднесення можливе, якщо суб'єкти підприємництва регіону візьмуть на себе відповідальність за довгостроковий розвиток, економічну перспективу, широку масштабну модернізацію виробництва тощо.

Також адміністративне регулювання соціально-трудових відносин та системи соціального партнерства у період війни не є достатнім для зміни сформованих неправових трудових практик, які містять у собі ризики для модернізації та інноваційного повоєнного розвитку. За твердженням експертів, переважання неформальних норм та угод, а також неформальних способів захисту прав працівників сприяє поширенню практик взаємної угодової поведінки, перешкоджає утвердженню стратегій, орієнтованих на вкладення в людський капітал [67, С.140]. У зв'язку з цим особливо важливо у повоєнний період розвивати та зміцнювати формальні інститути ринку праці. Через

систему індивідуальних та колективних договірних відносин можливе адресне вирішення соціальних проблем та забезпечення розвитку людських ресурсів з урахуванням особливостей конкретного регіону. Сучасна діяльність в умовах воєнного стану показала, що в регіонах, де склалася система соціального партнерства, швидше долаються кризові явища у трудових відносинах, а також закладаються основи задля досягнення балансу інтересів учасників цих відносин у повоєнних умовах [64].

Також формування нового інституційного середовища, адекватного для стратегії модернізації та інноваційного повоєнного розвитку Запорізького регіону, має супроводжуватися взаємопов'язаними та взаємозумовленими процесами змін основних регулюючих інститутів та поведінкових установок суб'єктів цих відносин, узгодження інтересів яких має здійснюватися в рамках реалізації довгострокових стратегій, орієнтованих на розвиток людських ресурсів та підвищення якості життя населення. Йдеться про зміну поведінкових установок роботодавців та технократичного підходу до кадрової політики на соціально-гуманістичний; зміну установок працівників на підвищення власної активності у переговорних процесах під час обговорення та укладання індивідуальних та колективних договорів; подолання управлінських традицій, що спираються на командно-адміністративні методи управління тощо.

Отже, у зміні регулюючих інституційних умов повоєнного розвитку Запорізького регіону виділяються такі напрямки (рис.3.6):

Зміна системи інститутів, які забезпечують новий рівень узгодження інтересів учасників структурних перетворень, має ґрунтуватися на розподілі функцій, обов'язків та відповідальності між усіма суб'єктами таких відносин. Регіональна влада області, проводячи активну структурну політику, цілеспрямовано формує інституційне середовище для повоєнної активізації інвестиційної політики власників, пов'язаної з модернізацією та розвитком людських ресурсів.

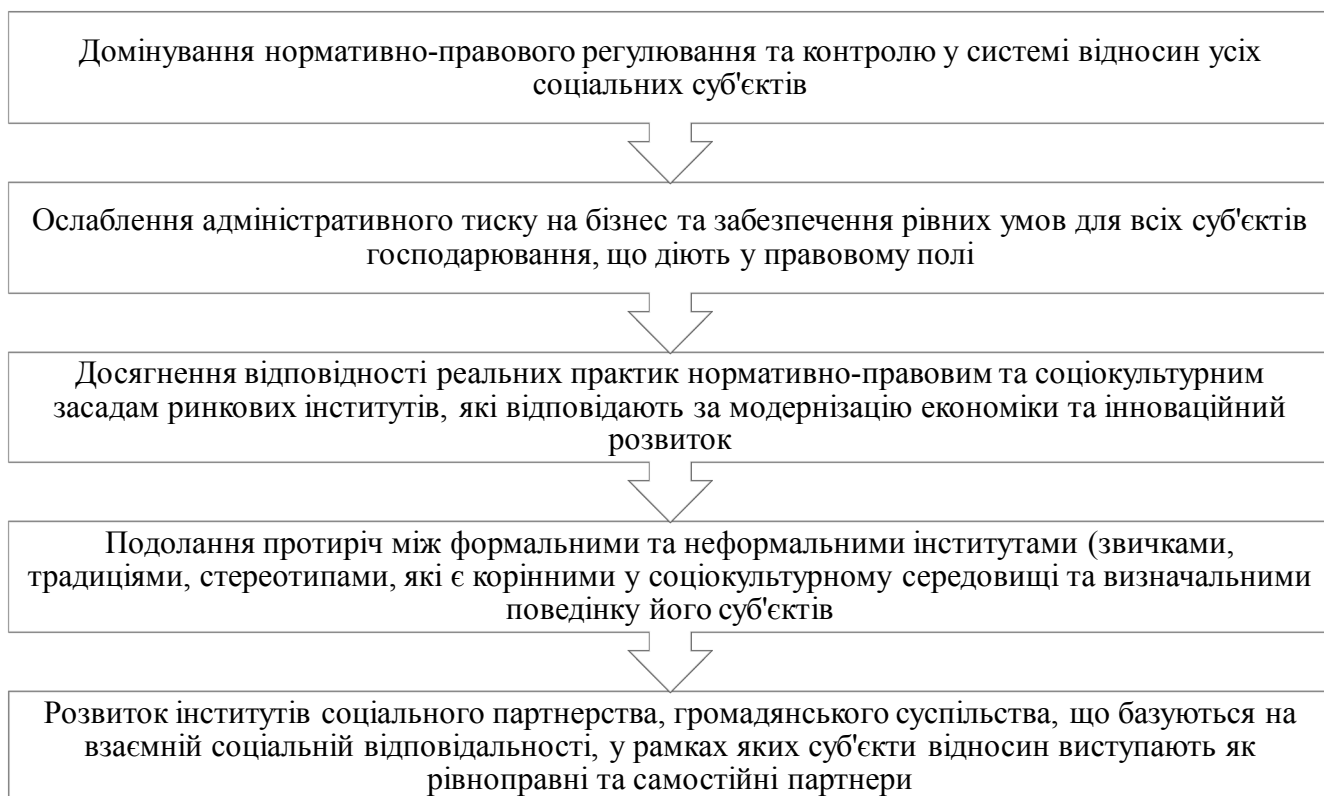

Рис.3.6 Інституційні умови повоєнного розвитку Запорізького регіону

Особливого значення надається модернізації регіональної системи підготовки та перепідготовки кадрів, розвитку науки та інноваційної інфраструктури. У системі соціального партнерства роль регіональної влади полягає в організаційному та законодавчому оформленні процесу участі зацікавлених сторін у прийнятті рішень, що визначають процеси структурних перетворень.

Проведений аналіз економічних та інституційних умов повоєнного розвитку Запорізького регіону дає підставу для висновку, що економічні, соціокультурні та поведінкові особливості суб'єктів структурних перетворень та сформовані під їх впливом інституційні механізми регіону на даний момент не мають необхідного потенціалу для реалізації стратегії повоєнної модернізації та інноваційного розвитку. Найімовірніше, зміни у сформованому економічному та інституційному середовищі Запорізького регіону здійснюватимуться без критичного значення для його якісної трансформації. У зв'язку з цим особливе значення має посилення ролі центру у вжитті

ефективних заходів економічного та інституційного характеру у реалізації стратегії повоєнної модернізації та інноваційного розвитку регіонів. Вжиті заходи будуть ефективними і результативними тільки в тому випадку, якщо вони будуть скоординовані та збалансовані на всіх рівнях влади: державній та регіональній, а також якщо корелюватимуться із завданнями довгострокового соціально-економічного розвитку регіону і несутимуть системний, а не одноразовий характер.

При цьому у нагоді стане використання досвіду стран ЄС у формуванні та реалізації регіональної політики, зокрема, і у сфері повоєнного відновлення.

3.2 Використання досвіду країн ЄС у формуванні та реалізації регіональної політики

Як вже зазначалося у розділі 1, у ЄС сформувався найдосконаліший та найефективніший організаційно-економічний механізм регіональної політики. Для покращення економічного та інституційного забезпечення розвитку регіонів України, її інтенсифікації та переведення в русло європейських традицій та стандартів доцільним є з'ясування можливостей використання європейського досвіду у формуванні та реалізації регіональної політики в Україні. Це передбачає створення необхідних умов для функціонування існуючих або побудови нових інститутів, які безпосередньо залучаються до процесів координації зусиль у сфері розробки, впровадження та моніторингу вітчизняної регіональної політики.

Так, аналіз регіональної політики країн ЄС з метою використання її досвіду дозволяє виділити наступні найважливіші особливості:

1. Регіональна політика країн ЄС спирається на надійну законодавчу основу, оскільки передбачає вибір регіону, на економічний розвиток якого виділяються ресурси. Здійснення подібного вибору відповідно до чинного законодавства ЄС забезпечує послідовність та прозорість регіональної політики.

2. Регіональну політику ЄС характеризує просторова спрямованість. Бюджетні обмеження роблять актуальною проблему вибору регіону, куди буде направлено відповідні ресурси, що, у свою чергу, вимагає чітких та обґрунтованих критеріїв для такого вибору [5, С.71].

3. Планомірна та послідовна реалізація регіональної політики в ЄС фокусується на створенні спеціальних структурних фондів (наприклад, Європейський соціальний фонд, Європейський фонд регіонального розвитку). Використання ресурсів цих фондів спрямоване на підвищення конкурентоспроможності регіонів, удосконалення їх інфраструктури та зміцнення транскордонних, а також міждержавних зв'язків. Зокрема, у Польщі за рахунок коштів європейських фондів та Національного Фонду згуртування фінансується близько 42% вартості цільових програм, спрямованих на забезпечення інфраструктурного розвитку регіонів та захист навколишнього середовища [54, С.140].

4. Проведення регіональної політики – довгостроковий процес. Така політика в ЄС хоч і розглядається як спосіб вирішення невідкладних проблем (зокрема, безробіття), її основне призначення – розв'язок довгострокових структурних завдань.

5. Один із фундаментальних принципів регіональної політики ЄС – першочергове надання допомоги регіонам, у яких відбуваються структурні зміни, ніж субсидування відстаючих. Аналогічно акцент робиться на підтримку інвестицій, а не на тривале їх субсидування [54, С.145].

6. Ринкова орієнтація регіональної політики ЄС, тобто її націленість на ефективний розвиток в цих умовах. Це означає, що ініціативи регіональної політики спрямовані на удосконалення структури ринкових відносин і не входять у протиріччя з ними.

7. Скоординований підхід до регіональної політики на основі розвитку партнерських відносин, тобто участі у вирішенні її проблем цілого ряду міністерств та відомств, різних установ регіонального рівня, а також приватного сектора економіки.

Отже, державна регіональна політика країн ЄС є симбіозом соціально-економічного інструментарію та методів, спрямованих на вирішення просторово-територіальних проблем та досягнення збалансованого розвитку регіонів.

На жаль, доводиться констатувати, що у сучасних умовах війни та економічної нестабільності Україна відстала від розвинених країн Заходу не тільки в економічному плані, а й у теорії та практиці регіональної політики. У зв'язку з цим дослідження питань досвіду країн ЄС, пов'язаних з регіональною політикою, стає першочерговим завданням, вирішення якого дозволить покращити позиції вітчизняних регіонів на національному та міжнародному рівнях.

Зауважимо, що у країнах ЄС на пошук оптимальної моделі взаємодії центру та регіонів пішло не одне десятиліття. Аналіз досвіду світової спільноти дозволяє зробити висновок про те, що для ефективної реалізації регіональної політики модель взаємовідносин між рівнями влади, бізнесом та населенням обов'язково повинна мати динамічний характер, щоб коригувати ці взаємини як по вертикалі, так і по горизонталі. Основна мета регіональної політики країн ЄС полягає у створенні умов підвищення конкурентоспроможності регіонів та прагнення до соціальної, економічної та територіальної згуртованості. Збільшення частки коштів у бюджеті Євросоюзу, виділених на реалізацію цієї політики, свідчить про її важливість [58, С.110].

Зарубіжний досвід регіональної політики країн ЄС підтверджує актуальність застосування деяких її інструментів в Україні а саме (рис. 3.7):

Так, проблеми соціально-економічного розвитку регіонів в Україні, зокрема, Запорізького, мають масштабний характер. У перспективі можливо, що Україна, як і країни ЄС, одночасно впроваджуватиме макро-, мікро- та координаційну політику для вирішення різних проблем розвитку регіонів, у тому числі повоєнного. Це потребує втручання регіональної влади у різні галузі, наприклад, будівництво/відновлення транспортної, комунікаційної та економічної інфраструктури, ділового клімату через інвестиції, розвиток

людського потенціалу, матеріальне відновлення тощо, що призводить до значних фінансових витрат.

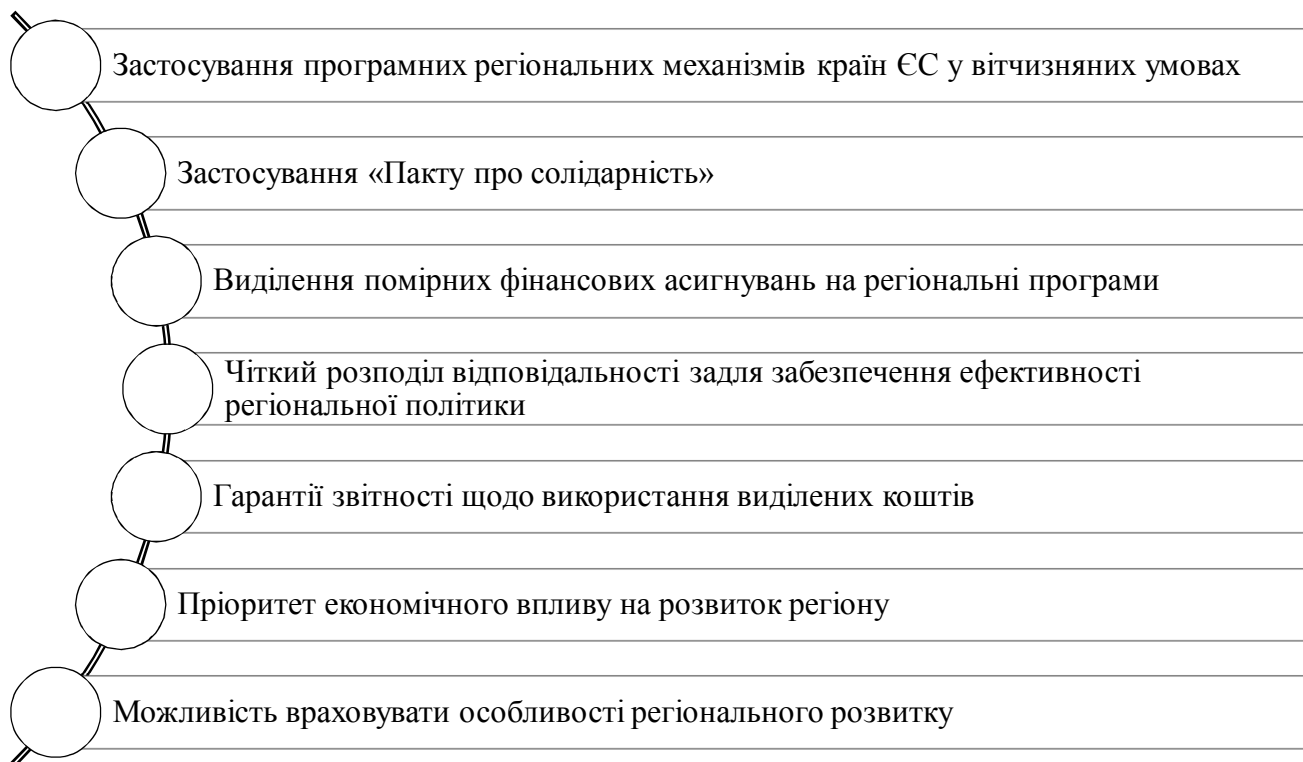

Рис.3.7 Застосування зарубіжного досвіду регіональної політики у Запорізькому регіоні

При цьому європейський досвід свідчить про явні переваги від запровадження систем регіонального соціально-економічного розвитку, які включають як державний, так і регіональний рівень. Загальнодержавний рівень встановлює загальні принципи, що дозволяють вирішити проблеми регіонів, а регіональний – детальний розгляд свого власного потенціалу та проблем. Регіони також здатні використовувати накопичені знання та навички у сфері економічного розвитку, а власні ідеї можна буде перенести до інших регіонів, якщо вони мають схожі цілі, але з урахуванням їхньої власної специфіки.

Так, в Запорізькому регіоні вже функціонує механізм планування та програмного методу регіонального розвитку ЄС у вигляді цільових програм розвитку, який слід розвивати та вдосконалювати з урахуванням вітчизняних умов .

Умовою запровадження механізму перерозподілу у країнах ЄС є наявність «Пакту про солідарність» між більш і менш забезпеченими регіонами. Так, наявність такого пакту була невід'ємним фактором розвитку ЄС, оскільки його членами ставали країни з різними рівнями економічного розвитку. Зараз Пакт про солідарність можна отримати під час формування будь-якої системи, що створюється у спільних інтересах країн ЄС. Можливі два шляхи отримання цього пакту – прямий і непрямий. У першому випадку – це заохочення за сприяння регіонального розвитку, яке надається у різних формах всім країнам-членам ЄС, але для менш розвинених країн це заохочення є більшим. У другому – це непрямі економічні та соціальні переваги, які отримують більш розвинені країни [70, С.40].

Слід зазначити, що з виходячи з практики ЄС, часто високовартісні цільові регіональні програми перетворюються з реальних на просте висловлювання намірів. Цього слід уникати, оскільки це суттєво підриває довіру до партнерських угод, які здійснюють фінансування таких програм. Отже, європейський досвід свідчить, що краще здійснювати виділення помірних фінансових асигнувань на цільові регіональні програми, ніж витратити на них значні кошти.

Якщо у здійсненні регіональної політики бере участь багато установ, то їх ролі й відповідальність необхідно правильно розподілити, а також забезпечити такі установи всією необхідною інформацією для виконання призначених їм ролей. Також необхідний зворотній зв'язок між усіма учасниками регіональної політики з метою правильного розподілу обов'язків, зокрема, шляхом дотримання відповідних інструкції, які розробляються вищими рівнями влади, де зазначено, що і як треба робити.

Виділення коштів на здійснення регіональної політики передбачає наявність системи звітності про їх використання, щоб шляхи витрачання були прозорі, а їх цільове використання можна було б перевірити.

Щоб принципи регіонального розвитку були успішними, важливо, щоб вони мали економічні пріоритети, тобто демонстрували потенційні позитивні

тривалі економічні результати здійснених коротко-, середньо- або довгострокових, заходів. Кожен проєкт розвитку застосовується у різних регіонах, які мають власну особливу структуру інститутів, свої специфічні проблеми економічного та соціального розвитку, а також власний потенціал. Будь-яка програма регіонального розвитку повинна формуватися так, щоб вона враховувала ці особливості.

Що стосується сучасного розвитку регіональної політики Запорізької області, то зауважимо, що вона стикається з рядом проблем, які загострилися в умовах воєнного стану та частина яких була вже достатньо успішно вирішена в країнах ЄС. До таких проблем потрібно віднести (рис.3.8):

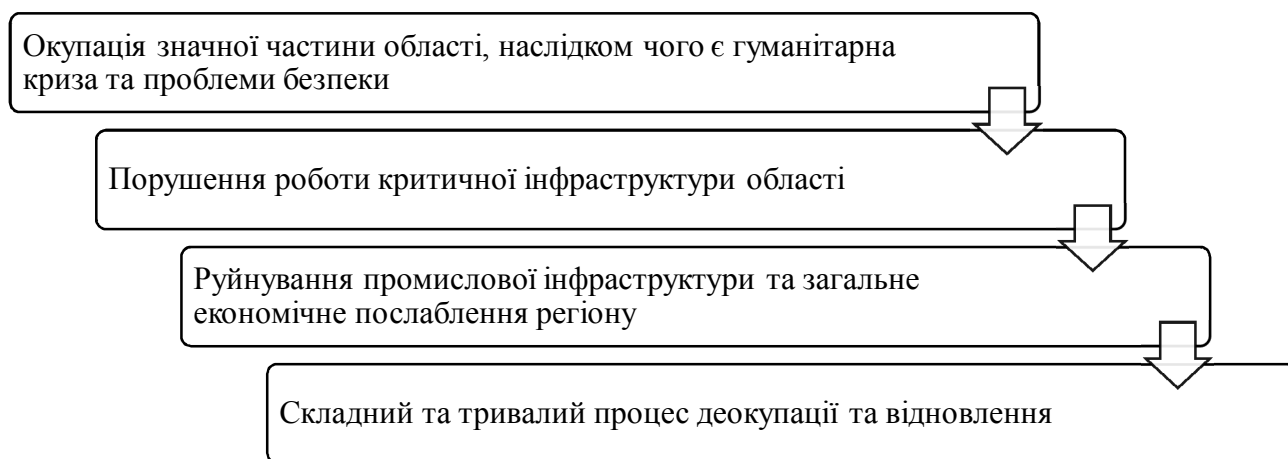

Рис. 3.8 Проблеми регіонального розвитку Запорізької області в умовах воєнного стану

Серед проблем регіональної політики області особливе місце займає проблема збереження (звуження) соціально - економічного простору (території області) як наслідок окупації прикордонних ділянок. Для вирішення цієї проблеми бажано спиратися на теоретико - методологічні основи просторової політики, розробленої країнами-членами ЄС, зокрема, звернутися до досвіду антидепресивної регіональної політики ЄС. При цьому, природно, повинні враховуватися особливості соціально - економічного розвитку Запорізького регіону.

Так, загальною закономірністю регіональної політики у високорозвинених країнах ЄС є залежність антидепресивної політики від рівня національного економічного життя. Водночас, у кожній країні використовується індивідуальна система заходів щодо оздоровлення економіки та піднесення соціального розвитку. Так, у Великобританії, де соціально-економічна депресивність найбільш гостро проявилася в індустріальних агломераціях концентрації традиційних галузей – вуглевидобутку, виробництва сталі та текстилю – були застосовані «м'які», непрямі методи стимулюючого та стримувального контролю за розміщенням виробництва. При цьому регіональна політика спиралася на три групи таких заходів:

1. Фінансові заходи, що стимулювали процеси розміщення та зростання виробництва у депресивних регіонах (позики, державні гарантії на інвестиції, податкові пільги, «премії» за зайнятість та ін.).

2. Інвестиційна діяльність держави з розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, в першу чергу – транспорту та житла.

3. Заходи контролю за розвитком промислового будівництва, що передбачали одержання дозволу на промислове підприємництво [71, С.290].

Для активізації розвитку Центральної Шотландії було створено Шотландське агентство розвитку, яке на 98% дотувалося центральним урядом і було провідником його регіональної політики. Цей орган відповідав за будівництво підприємств, житла, інфраструктури, що здаються в оренду, та охорону навколишнього середовища. Агентство мало ряд повноважень з інвестицій в індустрію, надання консультаційної та фінансової допомоги підприємствам [71, С.291].

У Німеччині сформувалася нова регіональна стратегія – політика вторгнення в сформовані механізми власності та управління, що здійснювалася державою. Враховуючи значну політичну самостійність та широкі фінансові можливості земельних урядів та органів місцевого самоврядування Німеччини, було прийнято парадигму «середнього шляху», суть якої полягала у поєднанні традиційної економіки з інноваційним розвитком. Підтримка нових фірм, які

створювалися у передових галузях (електроніка, високотехнологічне машинобудування, інформаційні системи, сфера послуг та ін.), здійснювалася земельними урядами та місцевою владою методами непрямого стимулювання – у вигляді спеціальних премій, гарантій за банківськими кредитами, податкових пільг, амортизаційних списань тощо. Державне інвестування спрямовувалося в традиційні галузі (вугільно-металургійний комплекс) та приватний інноваційний капітал (перенавчання робочої сили, розширення інфраструктури, поліпшення екологічного стану довкілля, розвиток освіти та НДДКР та ін.) [72, С.101].

Отже, критичний аналіз зарубіжного досвіду антидепресивної регіональної політики ЄС може сприяти вдосконаленню вітчизняної регіональної політики, зокрема, Запорізької області та розробці механізмів її реалізації. Звичайно, сліпе копіювання досвіду високорозвинених країн ЄС буде малоефективним. На наш погляд, враховуючи специфіку сучасного кризового стану більшості вітчизняних регіонів, доцільно поєднувати ініціювання та інвестування вітчизняних цільових регіональних програм з механізмами соціально - орієнтованого ринку. При цьому повинні використовуватися так звані «м'які» методи регулювання по відношенню до реструктуризації регіональної економіки, модернізації та технічного переозброєння діючих підприємств, створення нових високотехнологічних виробництв, розширення інфраструктури, створення умов для покращення рівня життя населення тощо.

Аналіз міжнародного досвіду регіональної політики країн ЄС свідчить про те, що для підвищення стійкості регіонів в сучасних умовах, крім інституційних передумов, потрібно створити ефективно функціонуючий економічний базис. Серед моделей, які добре зарекомендували себе при вирішенні цього завдання у зарубіжних країнах ЄС, виділяються наступні (рис.3.9):

Складність використання зазначених моделей у вітчизняній практиці регіонального управління Запорізькою областю полягає в тому, що пряме

копіювання досвіду, що дає позитивні результати в інших країнах, в Україні не завжди приносить такі зрушення. З погляду інституційного підходу, не враховуючи фактор війни, причину складного «приживання» нових інститутів у нашій країні слід шукати у поточному стані чинного інституційного середовища, яке не забезпечує єдності та цілісності регіонального розвитку.

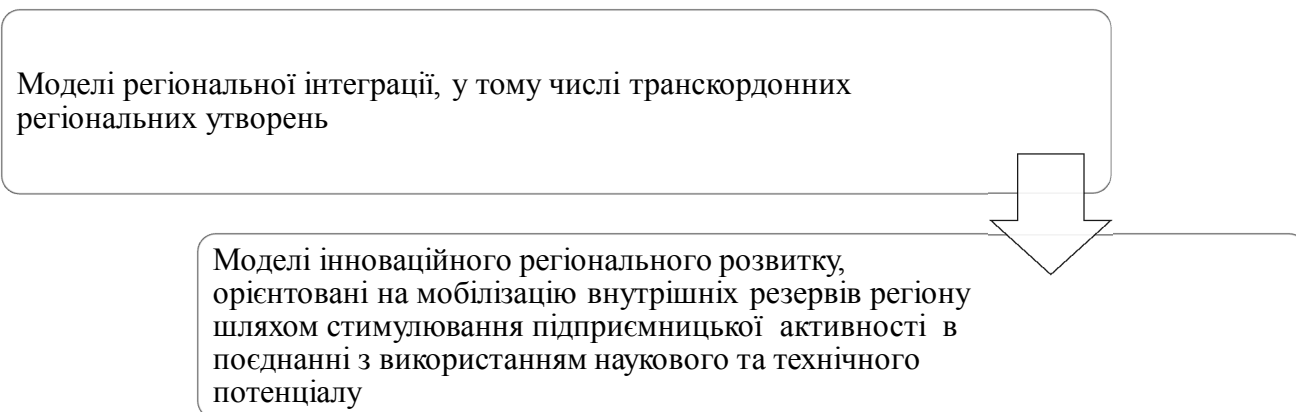

Рис. 3.9 Моделі регіонального розвитку країн ЄС для підвищення стійкості Запорізького регіону в сучасних умовах

Все вищевикладене дозволяє зробити висновок про те, що у важких умовах повномасштабного вторгнення, в яких опинилася Україна та її регіони, для забезпечення планомірного та збалансованого регіонального розвитку необхідно скористатися зарубіжним досвідом країн ЄС і на цій основі розробити власний організаційно-економічний механізм формування та реалізації регіональної політики. На наш погляд, в організаційному плані цей механізм повинен включати сукупність регіональних цільових програм відповідно до встановленої ієрархії відповідальності. В економічному плані він повинен об'єднувати сукупність спеціальних структурних фондів, що забезпечує фінансування розроблених програм регіонального розвитку.

Отже, необхідною умовою сталого соціально-економічного розвитку Запорізького регіону в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення має бути наявність власної оптимальної стратегії такого довгострокового розвитку, яка передбачає проведення системної науково-технічної та фінансової політики

вибірковості та концентрації зусиль та засобів на пріоритетних напрямках повоєнного розвитку.

Наслідком функціонування нової регіональної політики загалом і Запорізького регіону зокрема, стануть підтримка завантаження виробничих потужностей на оптимальному рівні, зниження відтоку населення, зростання споживчого попиту тощо. Крім того, використання програмно-цільового підходу під час реалізації регіональної політики, безумовно, буде сприяти забезпеченню комплексного розвитку території регіону та формуванню відносин громадянського суспільства. Цьому буде сприяти також активізація соціальної мобільності населення регіону, зокрема, для його повоєнного розвитку.

3.3 Активізація соціальної мобільності населення для повоєнного розвитку регіону

У сучасному суспільстві постійно відбуваються певні соціально-політичні трансформації (глобалізаційні процеси, міграція населення та пошук механізмів її регулювання, «рухливе» міське життя та середовище тощо), які призвели до виникнення такого поняття як мобільність. Мобільність – це свого роду переміщення у просторі людей та об'єктів, рух інформації, грошових та технічних засобів, а також інфраструктура, що забезпечує різні види переміщень, зокрема, транспорт [73, С.44].

Отже, мобільність є багатовимірним процесом, і, у свою чергу, може бути частиною та характеристикою інших процесів різного роду (соціальних, політичних, економічних тощо) та різного рівня складності. У загальному аспекті можна виділити наступні «мега-обставини» (або мега-фактори), які суттєво впливають на її стан в Україні, зокрема, і під час війни:

1. Економічний спад, під час якого страждає сфера видобутку сировини, промисловість, банківська сфера, а також та фондові ринки. Прогнози щодо тривалості цього процесу песимістичні, і ця обставина, а також світова

економічна депресія актуалізує для керівництва кожного регіону низку проблемних питань: посилення трудової міграції населення в більш сприятливі регіони (мобільність мас); підвищений попит на робочу силу та на професійні кадри; на рівні «індивід-група» – збільшення кількості людей, які «не вписалися в ринок» (динаміка соціальних структур). Крім того, економічна криза звужує перспективи для подальшого існування суспільства споживання [73, С.45].

2. Війна проти України, що є невід'ємною частиною регіональних соціально-політичних процесів. Стан війни супроводжується сукупністю процесів просторової, політичної та соціальної мобільності населення: пересуванням людських мас, знищенням політичних інститутів, створенням нових ієрархій, зломом соціальних структур, мобілізацією населення, оперативним впровадженням інноваційних методів військово-політичної боротьби тощо. Мобільність населення стала трендом військово-політичного протистояння [74, С.99].

3. Проблеми інститутів регіональної демократії, які проявляються у недостатній ефективності функціонування регіональних владних інститутів у плані оперативної реакції на виклики, спричинені війною.

Безумовно, зазначені три обставини не вичерпують переліку контекстуальних особливостей перебігу соціальних та політичних процесів загалом та мобільності окремо. У наявному вітчизняному соціально-політичному просторі ми можемо запропонувати таку класифікацію видів мобільності (рис.3.10):

Так, мобільність індивідів та їх груп обумовлена військовими конфліктами, політичною боротьбою, екзистенційними небезпеками, повсякденним пересуванням, стресовими станами, пошуками зони комфорту, державним чи груповим тиском тощо. Цей вид мобільності визначає контури соціально-політичного простору країни та світу і є свідченням того, що життєвий простір зменшується, а ступінь невизначеності зростає.

Мобільність ресурсів пов'язана із динамікою руху матеріальних та нематеріальних активів у галузі глобальної взаємодії. У нинішніх реаліях основним мобільним ресурсом слід вважати грошові кошти, оскільки вони є універсальним інструментом підтримки всіх існуючих видів мобільності.

Мобільність ідей пов'язана з передачею їх адресату.

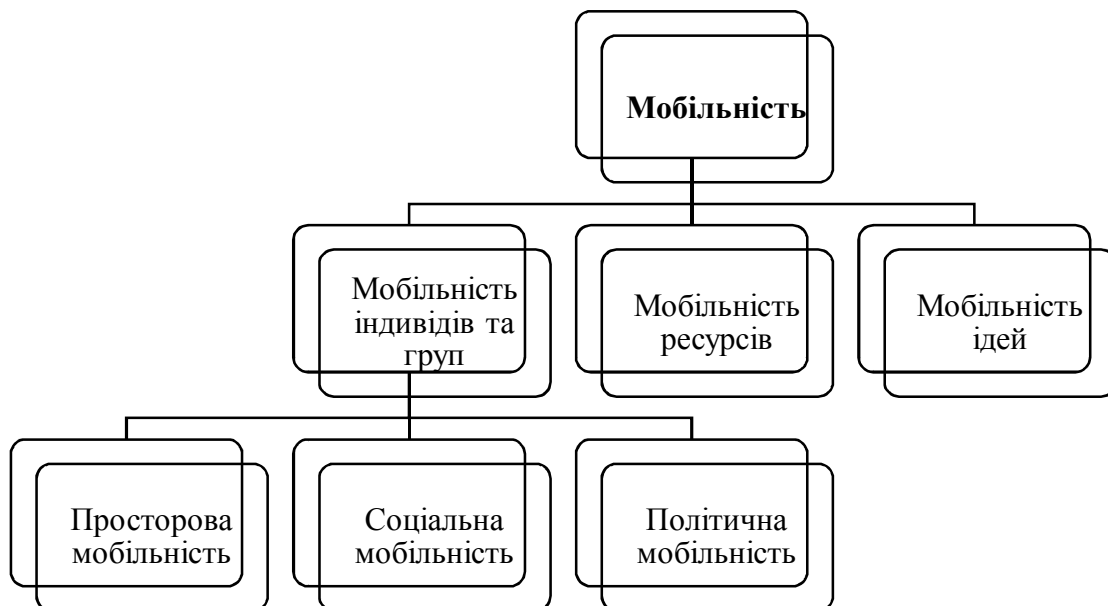

Рис. 3.10 Види мобільності у наявному вітчизняному соціально-політичному просторі

Далі зупинимося на розгляді особливостей процесу соціальної мобільності населення, у тому числі для повоєнного розвитку Запорізького регіону. Соціальна мобільність населення відіграє ключову роль у розвитку регіону, оскільки вона є індикатором відкритості та рівності можливостей. Висока соціальна мобільність населення регіону свідчить про те, що люди мають шанс покращити своє становище, незалежно від їх походження, що сприяє соціальній справедливості, знижує напруженість у суспільстві та стимулює економічне зростання.

Соціальна мобільність населення (від латів. *mobilis* – рухливий) – переміщення груп чи індивідів у соціальній структурі суспільства, зміна їх статусу [73, С.55]. З сучасної точки зору під соціальною мобільністю населення розуміють не лише переміщення, пов'язані зі зміною соціальної структури, а й

певний ресурс для самореалізації індивідом своїх можливостей. При цьому така реалізація може відбуватися завдяки соціальним ліфтам, під якими розуміється реальна можливість людей подолати так звану межу своєї соціальної позиції і тим самим піднятися вище за соціальною ієрархією [73, С.76].

Соціальна мобільність населення може бути як вертикальною, так і горизонтальною (рис.3.11).

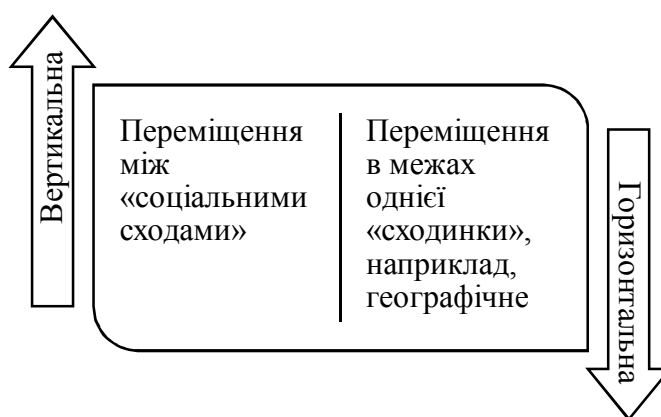

Рис. 3.11 Види соціальної мобільності населення [73, С.45]

Так, під вертикальною мобільністю населення розуміють зміну соціального становища індивіда чи соціальної групи, що супроводжується підвищенням чи зниженням соціального статусу, тобто просування людини «службовою драбиною» вгору чи вниз. Соціологи стверджують, що саме показник вертикальної мобільності у суспільстві є головним індексом його відкритості. В теорії така мобільність надає великі можливості для молоді та професіоналів, а також дозволяє найбільш обдарованим представникам низів піднятися нагору і поповнити ряди правлячої еліти. Суспільства, в яких ефективно діє вертикальна мобільність, вважаються більш стійкими, що динамічно розвиваються і здатні успішніше долати різні протиріччя [73, С.37]. Існує також горизонтальна мобільність, при якій, на відміну від вертикальної, зміна статусу не відбувається і індивід переходить з однієї соціальної групи в іншу, розташовану на тому самому рівні. Крім того, ще є висхідна і нисхідна соціальна мобільність, які особливо проявляються в період серйозних

політичних, соціально-економічних і суспільних трансформацій, і призводять до появи нових соціальних груп, які часто замінюють стару еліту шляхом її витіснення або видозміни [73, С.66].

Вплив повномасштабного вторгнення рф в Україну та війна, що триває, на соціальну мобільність населення не викликає жодного сумніву, а процеси, що відбуваються зараз в Україні, правильніше трактувати як широкомасштабну соціальну мобільність населення. Цим обумовлено звернення до теорії соціальної мобільності населення для осмислення цих реалій. Першим це зробив П. Сорокін [75, С.10], а за ним історики неодноразово зверталися до сюжетів, які легко інтерпретувати у термінах соціальної мобільності населення: призов до військової служби, масова вимушена та примусова міграція населення тощо.

Справді, на тривалих історичних дистанціях та у періоди знаходження суспільства у стані відносної стабільності соціальна мобільність населення не зазнає різких змін. Водночас, у періоди глибоких та різких соціальних трансформацій, здатних вразити як окремі суспільства та регіони, так і світ загалом, така мобільність може набути зовсім іншого характеру, викликавши масові зміни в соціальному та культурному статусі індивідів та їх груп відповідні проблеми ідентифікаційного характеру. Так, за період повномасштабного вторгнення неухильно знижується рівень життя населення як по країні загалом, так і у Запорізькому регіоні. При цьому сформувалися цілі нові кластери соціальної мобільності населення: мобілізація, примусова міграція, зміни на ринку праці тощо. У межах цих кластерів сформувалися нові спільності, поєднані з різних соціальних груп населення подіями війни та соціальною політикою.

Отже, можна виділити наступні проблеми, що визначають соціальну мобільність населення Запорізького регіону на сучасному етапі (рис.3.12):

Підкреслимо, що зменшення чисельності працівників з подальшою ліквідацією робочих місць найбільшою мірою спостерігається в галузях, що

зазнають спаду виробництва і характеризуються значними розмірами неповної зайнятості та низькою оплатою праці.

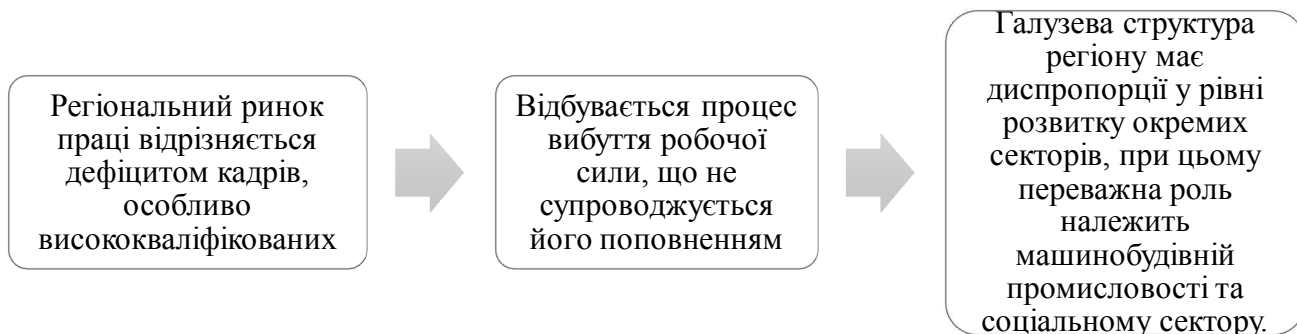

Рис. 3.12 Проблеми у сфері соціальної мобільності населення
Запорізького регіону на сучасному етапі

Разом з тим у післявоєнний період, як свідчить історія, спостерігається активізація соціальної мобільності населення, що обумовлено низькою масштабних структурних змін, що відбуваються у суспільстві в цей час. Отже, у період повоєнного розвитку регіонів країни характер соціальної мобільності населення помітним чином змінюється порівняно з довоєнними роками. Для Запорізького регіону, на наш погляд, це може статися під впливом цілого ряду факторів, до яких, насамперед, можна віднести:

1. Виникнення потреби у фахівцях нових галузей, зокрема, у військово-промисловому комплексі. При цьому прискорений науково-технічний прогрес, а також зростаюча економічна та військова конкуренція між різними країнами не дозволить «втрачати час» на тривалу підготовку фахівців такого профілю у вищих навчальних закладах, і лише потім використовувати їх у науці та на виробництві. У подібній ситуації у цих галузях доцільно буде використовувати фахівців, які вже мають іншу профільну вищу освіту, навчаючи їх «без відриву» від нової роботи. Додатковою мотивацією до подібної зміни професій

та спеціальностей може стати помітне збільшення заробітної плати у новостворених наукових і виробничих структурах.

2. Розширення та зміцнення всієї системи освітніх установ області, у першу чергу професійної підготовки молоді, порівняно з довоєнним періодом. Таким чином, зникне потреба у професійному перенавчанні значної частини низькокваліфікованих працівників за новими професіями.

3. Різке підвищення значимості традиційних галузей регіону, насамперед, металообробки та машинобудування, що буде пов'язано як зі зростанням внутрішніх потреб країни, так і помітним покращенням кон'юнктури на продукцію цих галузей на світовому ринку. У подібних умовах у регіоні швидко буде збільшувалася кількість підприємств цих галузей, а також відповідної інфраструктури, що призведе до підвищеної потреби у робочій силі. Кваліфікованих працівників буде не вистачати і тому доведеться перенавчати робітників інших професій на нові. Охочих здобути професії в цих галузях буде достатньо, якщо заробітна плата буде високою.

Також звернемо увагу на соціальну мобільність населення регіону у різних видах оборонної та суміжних із нею галузей промисловості, що є особливо актуальним для повоєнного розвитку Запорізького регіону. Створення нових видів озброєнь після завершення війни буде вимагати перебудови цілого ряду галузей промисловості області та розробки і впровадження новітніх технологій у ці галузі. При цьому помітно зросте потреба в таких професіях, як програмісти, фахівці в різних сферах розробки та виробництва нових озброєнь, передусім, боєзарядів та їх різних наземних, морських та повітряних засобів доставки, безпілотників тощо. В умовах вкрай стислих термінів, що будуть відпущені на виготовлення цих озброєнь, відповідними фахівцями у цих областях можуть стати інженери та техніки, які раніше займалися іншими видами робіт. Так, виготовленням боєзарядів можуть займатися фізики та хіміки; ракетобудуванням – фахівці у галузі машинобудування та літакобудування; розробкою радіоелектронних пристроїв для авіації, ракет, супутників та засобів ППО – радіоінженери, які раніше займалися розробкою та

виготовленням наземних засобів зв'язку. Отже, в цій сфері буде спостерігатися певне «зрощування» суто військових та суто цивільних спеціальностей. Також можна спрямувати (при формальному збереженні статусу військовослужбовців) талановитих професійних офіцерів з відповідних видів військ до науково-дослідних інститутів та конструкторських бюро регіону.

Розглянемо тепер соціальну мобільність у післявоєнний період в інших галузях регіону, не пов'язаних безпосередньо з потребами оборони. Тут також буде спостерігатися певний прогрес: найбільш швидко будуть розвиватися в цьому секторі промисловості хімічна та енергетична галузі. В обох цих видах необоронної промисловості будуть впроваджувалися новітні технології, і, як наслідок, зростати потреба у кадрах, як інженерних, так і робочих. У цій ситуації багато працівників з інших галузей перейдуть на енергетичні та хімічні підприємства, якщо, окрім іншого, буде гарантуватися відносно висока оплата праці.

Також важливу роль у формуванні соціальної мобільності населення у Запорізькому регіоні після війни почне грати система вищої освіти. Можна виділити три основні напрямки цього явища:

- післявузівське навчання фахівців, які мають певний досвід практичної роботи у спеціалізованих вищих навчальних закладах;
- спрямована корекція змісту освіти у вузах;
- додаткове післявузівське навчання на численних короткострокових курсах – постійних та тимчасових.

У післявоєнний період внаслідок швидкого розвитку науки і техніки, зміст освіти в технічних вузах повинен набути певної спрямованості на формування у випускників елементів соціальної мобільності, зокрема, професійної. Подібне явище можна розглядати у двох його основних аспектах. З одного боку, у цих вузах доцільно буде впровадити досить широкий підхід до вивчення загальнотехнічних та суміжних із ними теоретичних дисциплін. Зміст навчального матеріалу повинен помітним чином перевищувати ті знання, які необхідні випускникам для отримання будь-якої однієї професії та, тим більше,

спеціальності. Таким чином, особи, які закінчили технічні вузи, будуть теоретично підготовлені до подальшої трудової діяльності з різних суміжних професій та спеціальностей.

З іншого боку, у низці технічних вузів доцільно буде запровадити введення елементів випереджувального навчання перспективним спеціальностям та, іноді, професіям, які мають отримати поширення після впровадження у виробництво різних інноваційних технологій. Слід зазначити, що така практика не завжди може себе виправдати надалі, проте випускники зможуть отримати уявлення про загальні перспективи розвитку науки та техніки, що, у свою чергу, опосередковано буде сприяти формуванню у них соціальної мобільності.

І, нарешті, величезну та майже не проаналізовану у відповідних дослідженнях роль у формуванні соціальної мобільності населення можуть зіграти різні курси підвищення кваліфікації спеціалістів. Роль ця буде подвійною, тобто торкатися як освітніх, так і соціально-психологічних складових соціальної мобільності населення як складного соціально-психологічного феномена. По-перше, на подібних курсах слухачів необхідно буде знайомити з різними інноваційними технологіями, які після відповідної адаптації, зможуть знайти застосування в різних галузях промисловості. Таким чином, багато фахівців, які закінчать такі курси, зможуть, використовуючи отримані знання, влаштовуватися на роботу з різних спеціальностей у науковій та виробничій структурі різного профілю.

По-друге, і це видається нам не меншим, а може і більш значущим з точки зору формування соціальної мобільності та її практичної реалізації, на подібних курсах може відбуватися встановлення особистих неформальних контактів між слухачами, багато з яких вже мають певний професійний та службовий статус на своїх підприємствах. Таким чином, багато слухачів у процесі таких контактів зможуть:

- розширити свій професійний кругозір;

- отримати уявлення про діяльність низки суміжних і не лише підприємств;
- налагодити особисті контакти з їхніми представниками.

Всі ці фактори у комплексі не лише будуть сприяти формуванню соціальної мобільності населення, а й, у деяких випадках, практично зможуть допомогти у зміні місця роботи, професії чи спеціальності.

З цього випливає, що головним у питанні активізації повоєнної соціальної мобільності населення регіону є зацікавленість бізнесу та місцевої влади, правильна організація освітнього процесу, а також підготовка пакету соціально-економічних заходів щодо формування «соціальних ліфтів», особливо для молоді та професіоналів. До того ж важливо буде згадати про те, що через глобалізацію та розвиток інформаційного суспільства «соціальні ліфти» з часом перестають бути жорстко структурованими, тобто у більшості населення регіону є доступ до різних знань, що дозволяє їм самостійно конструювати особисті «соціальні ліфти» і просуватися по соціальних сходах.

Висновки до розділу 3

На основі обґрунтування напрямків удосконалення механізму реалізації державної регіональної політики Запорізького регіону в умовах війни можна сформулювати наступні висновки:

1. З'ясовано, що процес повоєнного розвитку більшості регіонів України неминуче зустрінеться з кризовими ситуаціями в економічній та інституційних сферах, при цьому конкретизовано зміст таких ситуацій для Запорізького регіону. Визначено, що саме на органи місцевого самоврядування мають покладатися основні функції повоєнного розвитку, а частина з них стають актуальними вже сьогодні, зокрема, формування кластерних спільнот як основи повоєнного відновлення економіки України та Запорізького регіону зокрема. Ідентифіковано ключові виклики та заходи у сфері економічного повоєнного розвитку, над вирішенням яких Запорізька обласна рада працює сьогодні і буде

працювати після війни; констатовано, що цілісної стратегії повоєнного розвитку Запорізького регіону наразі не сформовано. Запропонований алгоритм реалізації економічних умов повоєнного розвитку Запорізького регіону та розглянуті окремі стадії його реалізації. Виділені напрямки зміни регулюючих інституційних умов повоєнного розвитку регіону.

2. Виділені найважливіші особливості використання досвіду країн ЄС у формуванні та реалізації регіональної політики. Констатовано, що в сучасних умовах війни та економічної нестабільності Україна відстала від розвинених країн Заходу у теорії та практиці регіональної політики; визначені деякі інструменти регіональної політики, використання яких є актуальним у даний період. Виявлені актуальні проблеми сучасного розвитку регіональної політики Запорізької області та констатовано, що основною з них є проблема збереження (звуження) соціально - економічного простору (території області) як наслідок окупації прикордонних ділянок і для її вирішення слід спиратися на теоретико - методологічні основи просторової політики, розробленої країнами-членами ЄС, зокрема, звернутися до досвіду антидепресивної регіональної політики. Крім того, доцільно поєднувати ініціювання та інвестування вітчизняних цільових регіональних програм з механізмами соціально-орієнтованого ринку; створити ефективно функціонуючий регіональний економічний базис на основі визначених моделей; а також спеціальні структурні фонди, що забезпечать фінансування розроблених програм регіонального розвитку.

3. В рамках аналізу процесів активізації соціальної мобільності населення для повоєнного розвитку регіону встановлено, що мобільність є багатовимірним процесом, і, у свою чергу, може бути частиною та характеристикою інших процесів різного роду (соціальних, політичних, економічних тощо.) Виділені обставини або фактори, які суттєво впливають на стан соціальної мобільності населення в Україні, зокрема, і під час війни, розглянуті різні види мобільності у наявному вітчизняному соціально-політичному просторі. Охарактеризований процес соціальної мобільності населення, у тому числі для повоєнного розвитку Запорізького регіону;

констатовано, що під впливом війни сформувалися цілі нові кластери такої соціальної мобільності, зокрема, мобілізація, примусова міграція, зміни на ринку праці тощо, а також нові спільності населення, поєднані з різних соціальних груп подіями війни. Підкреслено, що у період повоєнного розвитку регіонів характер соціальної мобільності населення змінюється порівняно з довоєнним періодом під впливом виділених факторів. Розглянуто особливості процесів галузевої мобільності населення Запорізького регіону, зокрема, у сфері військово-промислового комплексу та галузей промисловості, які з ним пов'язані, територіальної мобільності як прагнення населення покинути регіони з низьким рівнем доходів та відсутністю перспектив розвитку та переміститися в регіони, що демонструють високі темпи розвитку соціальної сфери, а також освітньої мобільності як важливої умови просування індивіда в об'єктивних та суб'єктивних координатах мобільності. У методичному плані запропоновано стратегію комбінування різних видів мобільності населення Запорізького регіону з урахуванням ключових тенденцій еволюції соціальної структури вітчизняного суспільства у повоєнній період та визначення найбільш проблемних її елементів. Цей підхід реалізує соціальний напрямок розгляду даної проблеми як поєднання ракурсу «соціальних можливостей» з ракурсом «індивідуального ресурсу» кожного окремого індивідуума. При цьому встановлено, що головним у питанні активізації повоєнної соціальної мобільності населення Запорізького регіону є зацікавленість бізнесу та місцевої влади, правильна організація освітнього процесу, а також підготовка пакету соціально-економічних заходів щодо формування «соціальних ліфтів», особливо для молоді та професіоналів, що дозволяє їм самостійно конструювати власні особисті «соціальні ліфти» і просуватися по соціальних сходах.

ВИСНОВКИ

На основі розгляду механізмів реалізації державної регіональної політики сформовано наступні висновки:

1. Аналіз змісту та завдань державної регіональної політики показав, що це поняття у його класичному його розумінні є сферою діяльності з управління політичним, економічним, соціальним та екологічним розвитком країни, яка відображає як взаємини між державою та регіонами, так і регіонів між собою, та спрямована на вирівнювання економічного потенціалу різних регіонів та рівня життя їх населення. Додатково для визначення сутності державної регіональної політики виявлені її основні компоненти, які включають цілі та завдання, а також об'єкт і предмет. Встановлено, що в умовах значного рівня невизначеності, викликаного війною РФ проти України, перед державною регіональною політикою постають як мінімум два основні завдання – забезпечення стійкості громади регіонів та можливості їх відновлення, що потребують ефективного управління. Натомість, втрата контролю над управлінням регіонами тягне за собою низку значних проблем як всередині країни, так за її межами.

2. Розглянута сутність державної регіональної політики та встановлено, що ця політика для України, яка має велику територію, значну кількість населення та неоднакову різноманітність регіонів, є однією з найважливіших сфер державного управління. Від стану регіональної політики безпосередньо залежить формування доходів регіонального бюджету та можливість регіональної влади своєчасно та у повному обсязі виконувати свої соціальні зобов'язання. Проаналізовані складові елементи механізму реалізації державної

регіональної політики у розрізі трьох груп: організаційно-правові, фінансово-економічні та інформаційно-аналітичні. Наголошено, що в умовах воєнного стану, наслідком якого є відсутність економічного зростання та загроза економічної стагнації, перед органами влади всіх рівнів стоїть завдання підтримати суб'єктів підприємництва та створити умови для збереження та розвитку економічного потенціалу регіону. Особливі повноваження у цій сфері покладено на органи державної влади регіонального рівня. При цьому актуальним є переосмислення підходів до державної регіональної політики в Україні на основі європейського досвіду.

3. У межах розгляду досвіду реалізації державної регіональної політики в країнах ЄС конкретизовано основні моделі регіональної політики, що застосовувалися у різні періоди часу в цих країнах, наведено їх основні характеристики та інструменти реалізації в узагальненому вигляді. Зроблено висновок, що перед органами державної влади багатьох країн ЄС і зараз стоїть непростий вибір між проведенням регіональної вирівнюючої політики та альтернативної політики підтримки «точок зростання» з використанням стимулюючих інструментів. Встановлено, що багато розвинених країн ЄС накопичили досить ефективний досвід у вирішенні регіональних диспропорцій, які можуть бути адаптовані до специфічних умов України. Виходячи зі світових тенденцій у регіональному розвитку, встановлено, що на сьогоднішній день в Україні потрібна розробка нової регіональної політики, заснованої на поєднанні різних підходів: орієнтованих на використання внутрішніх ресурсів регіону (природних, виробничих, людських, сприятливого географічного розташування тощо) або націлених на стимулювання точкового зростання в інноваційних центрах на основі застосування методів інклюзивного розвитку для подолання соціальної нерівності населення, що проживає на різних територіях країни.

4. Аналіз організаційного забезпечення реалізації регіональної політики в Запорізькому регіоні показав, що з початком повномасштабного вторгнення РФ регіон функціонує в умовах безпрецедентних викликів, що призвело до змін основних напрямів діяльності Запорізької ОДА щодо реалізації державної

регіональної політики. Проаналізовано розвиток Запорізької області за періоди існування воєнного стану в Україні, а також наведені прогностні показники на 2025 рік із розбивкою на відповідні сфери (промисловість, АПК, зовнішньоекономічна діяльність, соціальна сфера). Зроблено висновок, що, враховуючи залежність розвитку Запорізького регіону від зовнішнього фінансування, невизначеність щодо продовження військових дій, окупації або перебування значної частини області в зоні активних бойових дій тощо, можливе суттєве погіршення соціально-економічного стану регіону, а наближеність до лінії фронту кратно підвищує системні ризики його розвитку. Додатковим викликом є складність оцінки перерозподілу продуктивних сил регіону внаслідок війни, оскільки з початком повномасштабного вторгнення відбувається зміна не лише системи міжгалузевих зв'язків регіону а й структури економіки в цілому.

5. Діагностика ключових елементів механізму реалізації регіональної економічної політики Запорізької області проведена в розрізі таких елементів, як цілі та завдання такої політики, засоби та методи її реалізації, а також інституційна структура. Встановлено, що цілі та завдання регіональної економічної політики є складовою частиною її стратегічного планування та містяться в документах, що розробляються на регіональному рівні. Конкретизовано істотні внутрішні чинники та параметри економічного розвитку Запорізького регіону в умовах воєнного стану. Основні сильні та слабкі сторони, загрози та можливості економічного розвитку регіону досліджені на основі SWOT-аналізу. Зроблено висновок, що наявність гострих проблем економічного та пов'язаного з ним соціального розвитку Запорізької області, виключивши фактор війни, може свідчити про недостатню ефективність управління економікою регіону, при цьому виділені як об'єктивні, так і суб'єктивні причини такого стану. Виявлений вплив на механізм реалізації регіональної економічної політики зовнішнього середовища за допомогою PEST-аналізу, який показав, що позитивні тенденції в економіці регіону пов'язані, передусім, зі зростанням «держзамовлень» підприємствам ВПК, але

вплив негативних тенденцій набагато більший. З використанням методу експертних оцінок проведено обстеження керівників різних регіональних структур управління Запорізької ОДА (на основі їх анкетування) та інтерв'ювання, що дозволило «зважити» групи факторів, що впливають на соціально – економічний розвиток регіону. Також визначена стратегічна позиція Запорізької області як конкурентна, яка у перспективі може трансформуватись в агресивну.

6. В рамках проведеного аналізу засобів реалізації регіональної політики визначені специфічні принципи реалізації даної політики у Запорізькій області. Розглянуті цільові регіональні програми як засіб реалізації регіональної політики, зокрема, їх кількість та структура за видами у 2022-2024рр., а також обсяги фінансування. Розглянуті показники фінансування місцевих/регіональних програм свідчать про неповне їх забезпечення відповідними фінансовими ресурсами. Так, у 2022 році фінансування виконане на 22,4%, у 2023 році – на 55,3%, а у 2024 році – на 64,3%. Розкрити основні недоліки і проблеми реалізації цільових регіональних програм. Підкреслено, що повномасштабне вторгнення РФ та війна, що триває, особливо позначилася на регіональній владі Запорізької області, обернувшись для неї значним навантаженням. Зроблено висновок, що у цих умовах необхідно домагатися визнання регіональної влади як повноправного партнера у боротьбі з кризовими явищами, спричиненими війною, і вводити в практику регулярні консультації між нею та урядом держави для того, щоб забезпечити послідовну регіональну політику та заходи, спрямовані на її реалізацію. При цьому у центрі уваги повинні бути пожвавлення інвестицій, стимулювання економічного зростання на регіональному рівні, інновації та зайнятість. Також доцільними є більш значні децентралізація повноважень та податкові зміни на регіональному рівні, зокрема, у плані бюджетної автономії та можливостей зі стягнення місцевих податків, посилення вирівнюючих механізмів, перегляд фінансування з боку уряду для забезпечення стабільного рівня трансфертів на регіональному рівні тощо.

7. З'ясовано, що процес повоєнного розвитку більшості регіонів України неминуче зустрінеться з кризовими ситуаціями в економічній та інституційних сферах, при цьому конкретизовано зміст таких ситуацій для Запорізького регіону. Визначено, що саме на органи місцевого самоврядування мають покладатися основні функції повоєнного розвитку, а частина з них стають актуальними вже сьогодні, зокрема, формування кластерних спільнот як основи повоєнного відновлення економіки України та Запорізького регіону зокрема. Ідентифіковано ключові виклики та заходи у сфері економічного повоєнного розвитку, над вирішенням яких Запорізька обласна рада працює сьогодні і буде працювати після війни; констатовано, що цілісної стратегії повоєнного розвитку Запорізького регіону наразі не сформовано. Запропонований алгоритм реалізації економічних умов повоєнного розвитку Запорізького регіону та розглянуті окремі стадії його реалізації, а також напрямки зміни регулюючих інституційних умов повоєнного розвитку регіону.

8. Виділені найважливіші особливості використання досвіду країн ЄС у формуванні та реалізації регіональної політики. Констатовано, що в сучасних умовах війни та економічної нестабільності Україна відстала від розвинених країн Заходу у теорії та практиці регіональної політики; визначені деякі інструменти зарубіжної регіональної політики, використання яких є актуальним у даний період. Виявлені проблеми сучасного розвитку регіональної політики Запорізької області та констатовано, що основною з них є проблема збереження (звуження) соціально - економічного простору (території області) як наслідок окупації прикордонних ділянок і для її вирішення слід спиратися на теоретико - методологічні основи просторової політики, розробленої країнами-членами ЄС, зокрема, звернутися до досвіду антидепресивної регіональної політики країн ЄС. Крім того зазначено, що доцільно поєднувати ініціювання та інвестування вітчизняних цільових регіональних програм з механізмами соціально-орієнтованого ринку; створити ефективно функціонуючий регіональний економічний базис на основі визначених моделей; а також спеціальні

структурні фонди, що забезпечать фінансування розроблених програм регіонального розвитку тощо.

9. В рамках аналізу процесів активізації соціальної мобільності населення для повоєнного розвитку регіону встановлено, що мобільність є багатовимірним процесом, і, у свою чергу, може бути частиною та характеристикою інших процесів різного роду (соціальних, політичних, економічних тощо.) Виділені обставини або фактори, які суттєво впливають на стан соціальної мобільності населення в Україні, зокрема, і під час війни, розглянуті різні види мобільності у наявному вітчизняному соціально-політичному просторі. Охарактеризований процес соціальної мобільності населення, у тому числі для повоєнного розвитку Запорізького регіону; констатовано, що під впливом війни сформувалися цілі нові кластери такої соціальної мобільності, зокрема, мобілізація, примусова міграція, зміни на ринку праці тощо, а також нові спільності населення, поєднані з різних соціальних груп подіями війни. Підкреслено, що у період повоєнного розвитку характер соціальної мобільності населення регіонів зміниться порівняно з довоєнним періодом під впливом виділених факторів. Розглянуто особливості процесів галузевої мобільності населення Запорізького регіону, зокрема, у сфері військово-промислового комплексу та галузей промисловості, які з ним пов'язані, територіальної мобільності як прагнення населення покинути регіони з низьким рівнем доходів та відсутністю перспектив розвитку та переміститися в регіони, що демонструють високі темпи розвитку соціальної сфери, а також освітньої мобільності як важливої умови просування індивіда в об'єктивних та суб'єктивних координатах мобільності. У методичному плані запропоновано стратегію комбінування різних видів мобільності населення Запорізького регіону з урахуванням ключових тенденцій еволюції соціальної структури вітчизняного суспільства у повоєнний період та визначені найбільш проблемні її елементи. Встановлено, що цей підхід реалізує соціальний напрямок розгляду даної проблеми як поєднання ракурсу «соціальних можливостей» з ракурсом «індивідуального ресурсу» кожного окремого

індивідуума. При цьому встановлено, що головним у питанні активізації повоєнної соціальної мобільності населення Запорізького регіону є зацікавленість бізнесу та місцевої влади, правильна організація освітнього процесу, а також підготовка пакету соціально-економічних заходів щодо формування «соціальних ліфтів», особливо для молоді та професіоналів, що дозволяє їм самостійно конструювати власні особисті «соціальні ліфти» і просуватися по соціальних сходах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чальцева О. М. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика: монографія. Вінниця: ФОП Барановська Т. П., 2017. 336 с.
2. Про засади державної регіональної політики. Закон України № 156-VIII від 05.02.2015. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/go/156-19> (дата звернення 10.10.2025).
3. Дадашев Б. А., Гордієнко В. П., Оливанцов В. В. Регіональна економіка: навч. посіб. КИЇВ : Центр навчальної літератури, 2019. 202 с.
4. Регіональна економіка в модернізаційному форматі: підручник / за заг. ред. д-ра економ. наук, проф. Бутка М.П. КИЇВ : ЦУЛ, 2020. 432 с.
5. Качмарський Є. І. Регіональна політика України: європейський досвід та вітчизняні реалії. *Modern Economics*. 2024. № 44. С. 69-73.
6. Регіональна політика Європейського Союзу. Підручник / [за ред. В. Чужикова]. КИЇВ : КНЕУ, 2016. 495 с.
7. Стратегія сталого розвитку регіону: підручник / М. О. Клименко, О. М. Клименко, Л. В. Клименко. КИЇВ : Видавничий дім «Кондор», 2021. 312 с.
8. Механізми реалізації регіональної політики: оцінка ефективності та напрями удосконалення: монографія / наук. ред. С.Л. Шульц; ДУ «Інститут

регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2018. 205с.

9. Сотник І.М. Державна регіональна політика як інструмент забезпечення економічної та соціальної стабільності. *Науковий вісник*. 2021. №4. С. 15–24

10. Баланюк Т.М. Територіальне управління: досвід, проблеми, перспективи. Київ: Наукова думка, 2019. 252 с.

11. Регіоналістика: теорія, методологія, практика / за заг. ред. П.Іваненка, О. Ковалю. Київ, 2020. 380 с.

12. Антонюк М., Цвук Д. Державна регіональна політика України: порівняльне дослідження суміжних понять та концептуальних положень її реалізації. *Економіка та суспільство*. 2025. №77. URL:<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-52> (дата звернення 10.10.2025).

13. Кравець А.Ю., Астахов І.В. Регіональна політика України: проблеми та перспективи. *Політичне життя*. 2024. 44-51. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.4.6>. (дата звернення 10.10.2025).

14. Регіональне управління: навч. посіб. /ред. М.М. Їжа, Л.Л. Приходченко. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2020. 651 с.

15. Chuzhykov V. *Regional policy of the European Union: textbook* / Edited by Viktor Chuzhykov. Kyiv: KNEU, 2016. 495 p.

16. Мряченко О., Жовнірчик Я. Державна регіональна політика як інтеграційний феномен. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів*. 2023. С.128-134.

17. Осадчук Н.В. Реалізація державної регіональної політики щодо активізації сталого розвитку регіонів в умовах децентралізації. *Економічні горизонти*. 2022. №4 (22). С.124-135.

18. Ніколіна І.І., Бондар М.В. Теоретичні засади оцінювання ефективності управління регіональним соціальним розвитком. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. №4(20). С. 63-71.

19. Лукашук Л. С. Трансформація напрямів державного управління сталим розвитком регіонів України. *Вчені записки*. 2022. №46. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/5_2022/8.pdf (дата звернення 15.10.2025).

20. Дунаєв І. В. Механізми модернізації регіональної економічної політики в Україні в умовах інтеграційних процесів: дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02. Харків, 2018. 440 с.

21. Корнієвський С.В. Міжрегіональна інтеграція як інноваційний напрям політики регіонального розвитку: теоретико-методологічний аспект: монографія. Дніпро: ПДАБА, 2023. 376 с.

22. Корнієвський О. Теоретичний зміст категорій «регіональна політика» і «регіон» як об'єкту управління в умовах війни. *Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації: Матеріали 12-ї Всеукраїнської наук.-практ. конф. Дніпро, 8-9.11.2024: тези доповідей*. Дніпро: Поліграфічний відділ ДДАЕУ, 2024. 165 с.

23. Столярова Т.М. Децентралізація та її визначальна роль в розвитку територій. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ: збірник тез доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції з дистанційною участю, 24 березня 2021 р.* Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2021. 271 с.

24. Попазогло А. С. Регіональна політика української держави: специфіка та сучасні виклики. *Регіональні студії: науковий збірник* /редкол.: М.М. Палінчак (голов. ред.), І.М. Вегеш, Є.І. Гайданка та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 35. С. 113–116.

25. Бурик З. М., Петроє О. М. Проблеми та перспективи розвитку державного управління в умовах реформування: колективна монографія / Заг. ред. Чечель А.О., Хлобистов Є.В., Шлезак Міхал. Маріуполь-Бельско-Бяла (Польща): Вища школа економіки та гуманітаристики, 2020. С.21-52.

26. Гусєва О.Ю., Воскобоєва О.В., Ромащенко О.С. Регіональна економіка: навчальний посібник. Київ: Державний університет телекомунікацій, 2020. 121с.

27. Мацибора В.І., Збарський В.К. Регіональна економіка: Навч. пос. 2-ге вид. 2023. 280 с.

28. Менеджмент регіонального розвитку: навчальний посібник для студентів першого (бакалаврського) рівня спеціальності 073 «Менеджмент» / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: К.О. Кузнєцова, І.М. Манаєнко. Київ: КПІ ім.Ігоря Сікорського, 2020. 81 с.

29. Територіальний розвиток і регіональна політика. Стратегування регіонального розвитку на засадах смарт-спеціалізації: наукова доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 141 с.

30. Регіональне управління: навч. посіб. / М. М. Іжа, Л. Л. Приходченко, С. Є. Саханенко та ін. ; за заг. ред. Л. Л. Приходченко. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2020. 652 с.

31. Липовецька Н.А., Письменний І.В. Публічна політика: навчальний посібник. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2018. 104 с.

32. Лопушинський І.П., Філіппова В.Д., Плющ Р.М. Механізми забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2022. № 4 (83). С.154-160.

33. Драна М. Поняття та ознаки механізму формування і реалізації державної регіональної політики. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. №1. С.187-192.

34. Гончарук О.Б., Савичук Н.О. Поняття механізмів державного управління та їх практичне значення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 7. С. 77-83.

35. Медловська Н., Яценко О. Теоретичні підходи до обґрунтування змісту механізмів державного управління стійким регіональним розвитком в Україні. *Наукові перспективи*. 2023. № 10 (40). С. 185—199.

36. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України. Закон України № 1602-III від 23.03.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1602-14> (дата звернення 20.10.2025).

37. Про засади державної регіональної політики. Закон України № 156-VIII від 05.02.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/156-19> (дата звернення 20.10.2025).

38. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету міністрів України № 695 від 05.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/695-2020-%D0%BF> (дата звернення 20.10.2025).

39. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України № 722 від 30.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/722/2019> (дата звернення 25.10.2025).

40. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету міністрів України № 526 від 10.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/526-2019-%D1%80> (дата звернення 25.10.2025).

41. Про Стратегію національної безпеки України. Указ Президента України № 392 від 14.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/392/2020> (дата звернення 25.10.2025).

42. Козир С. Державне та регіональне управління: навч. посіб.; за ред. проф. С. І. Архієреєва ; Нац. техн. ун-т "Харків. політехн. ін-т". Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2018. 127 с.

43. Івашко О. Формування механізмів публічного інвестування проєктів регіонального розвитку: концептуальний базис. *Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*. 2024. № 4(40). С. 124-135.

44. Коваль С., Мельничук Ю. Теоретичні аспекти податкового регулювання. *Світ фінансів*. 2025. №1 (82). С. 21-30.

45. Дурман М.О. Секторальна бюджетна підтримка як механізм регіонального та місцевого розвитку. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2021. № 1 (28). С. 35-41.

46. Гончаренко М. Ф., Червінська Л. П., Скиба Г. І. Регіональна економіка України: фінансові інструменти зміцнення інвестиційної привабливості в умовах сталого розвитку. *Управління змінами та інновації*. 2025. № 13. С. 107-111.

47. Абрамова А. Фінансова нестабільність як фактор формування нового податкового середовища України. *Scientific Journal of Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University Economics*. 2023. № 1. С. 3-8.

48. Регіональна економіка: теорія та практика управління: навч. посіб. / К.М. Бліщук та ін.; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2019. 124 с.

49. Іщук С.О. Тенденції та особливості розвитку економіки регіонів України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2022. № 1. С. 3-9.

50. Лайко О., Єжов М., Чехович З. Принципи і механізми формування регіональних економічних систем. *Економічні інновації*. 2022. Т. 24. № 1 (82). С. 99-110.

51. Могиль О. Механізми державного управління регіональним розвитком в умовах європейської інтеграції. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 2 62. С.101-105.

52. Чужиков В. Регіональна політика Європейського Союзу : підручник КИЇВ : КНЕУ, 2016. 495 с.

53. Пуліна Т.В., Христенко А.С. Особливості реалізації державної регіональної політики в країнах ЄС. Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: збірник XIII Міжнародній заочній науково-практичній конференції. Запоріжжя, КПУ., 2025. С. 99-101.

54. Механізми нової регіональної політики: досвід ЄС та уроки для України: монографія / ред.: В. С. Куйбіда, Л. І. Федулова, О. М. Петрос. Київ: Талком, 2022. 399 с.
55. Кваша О. П. Державна регіональна політика України: нова парадигма в умовах євроінтеграційного вибору. *Соціально-гуманітарний вісник*. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2022. № 40. 64 с.
56. Nurlanova N.K., Satybalidin A.A., Bekturganova M.A., Kireyeva A.A. Spatial Distribution of Economic Growth and Inequality. *JAFEB*. 2018. № 5. p.183-192.
57. Bylund E. Industrial Location Policy and the Problems of Sparsely Populated Areas in Sweden. *Backward Areas in Advanced Countries. Proceedings of a Conference held by the International Economic Association* /Ed. By. E.A.G. Robinson. London, Melbourne, Toronto, New York. 1985. 474p.
58. Європейська інтеграція / за ред. М. І. Макаренка, Л. І. Хомутенко. КИЇВ : «Центр учбової літератури», 2018. 344 с.
59. Кадлубович Т.І. Солідаризм як ідеологічна основа розвитку громадянського суспільства. *Сучасний науковий журнал*. 2023. № 1. С. 114-122.
60. Діденко О.Г., Мирошніченко А.І. Формування ефективної регіональної політики в Україні. *Економіка і регіон*. 2023. № 3 (90). С. 21–25.
61. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналитичне видання /наук.ред. Сторонянська І.З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України, 2022. 70 с.
62. Запорізька обласна державна адміністрація. Офіційний сайт. URL: <https://www.zoda.gov.ua/> (дата звернення 15.10.2025).
63. Пуліна, Т., Бут, Т., Пешиков, С. СМАРТ-спеціалізація як інструмент повоєнного відновлення запорізького регіону. *Управління змінами та інновації*. 2023. №8. С. 43-48. <https://doi.org/10.32782/CMI/2023-8-7>.

64. Кіш Г., Світлиць О. Компонентний аналіз стратегічного планування розвитку регіону. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-47> (дата звернення 15.10.2025).
65. Державне та регіональне управління: навч. посіб для студентів спеціальності 073 «Менеджмент» /С.І. Архієреєв, Н.Н. Губанова, О.В.Кузьменко, А.С. Митрофанова; за ред. проф. С.І. Архієреєва. Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2018. 128 с.
66. Стратегічні документи розвитку мають лише 39% громад Запорізької області. URL: <https://lokatormedia.online/strategichni-dokumenty-rozvitku-majut-lishe-39-gromad-zaporizkoi-oblasti/> (дата звернення 15.10.2025).
67. Регіональна політика як домінанта повоєнного відновлення України: монографія / Чорний Р. С., Чорна Н. П. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2025. 260 с.
68. Качмарський Є. І. Регіональна політика в умовах військового стану в Україні. *Політичне життя*. 2023. № 4. С. 37-43.
69. Мазур Р. Інноваційні інструменти стимулювання сталого розвитку територій у контексті післявоєнної відбудови України. *Менеджмент ХХІ століття: сучасні моделі, стратегії, технології: зб. матеріалів ХІ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*, м. Вінниця, 10 жовтня 2024р. Вінниця, 2024. Ч. 3. 281 с.
70. Карлін М.І., Плоскіна А.А. Особливості фінансових відносин Польщі з Європейським Союзом та його членами. *ECONOMICS: time realities*. 2023. №2 (66). С.36-42.
71. Лемко Ю. Особливості політики ЄС: регіональний вимір. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. № 43. С. 289-294.
72. Підоричева І.Ю., Соколовська О.М. Огляд ландшафту інструментів інноваційної політики ЄС: висновки для України. *Економічний вісник Донбасу: наук. журн*. 2022. №2 (68). С.96-107.

73. Процеси соціальної мобільності, в сучасному українському суспільстві: кол. моногр., [Балакірева О.М., Серeda Ю.В., Дмитрук Д.А. та ін.]; за ред.канд. соціол. наук О.М.Балакіревої; НАН України К., 2014. 288 с.

74. Стожок А. Ю. Соціальна мобільність працівників в Україні: негативний вплив війни. *Соціально-економічні виклики та можливості глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Східноєвропейський центр наукових досліджень* (Одеса, 5 березня 2024 р). Research Europe, 2024. 166 с.

75. Рахуба В. Мобільність як послуга (МаaS): перспективи впровадження та виклики в Україні. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2024. № 32. С. 4-11.

Додаток А

Визначення державної регіональної політики

Таблиця А.1

Визначення державної регіональної політики різними дослідниками*

Автор	Визначення
1	2
С.Л. Шульц [8, С.52]	«Державна регіональна політика реалізується за умов переходу від централізованої моделі управління до ієрархічної/багаторівневої з реально діючою інституційною структурою влади, повноваженнями та відповідним ресурсним забезпеченням територій»
І.М.Сотник [9, С.20]	«Інструмент забезпечення соціальної стабільності, механізм фінансової підтримки «проблемних» територій за участю громади та бізнесу»
Т.М. Баланюк [10, С.90]	«Являє собою систему заходів, що реалізуються на рівнях регіону для забезпечення збалансованого економічного та соціального

	розвитку конкретної території (області, групи областей, промислового району тощо)»
І. П.Іваненко, О. Коваль [11, С.35]	«Є сукупністю заходів та стратегій, спрямованих на прискорення та оптимізацію розвитку конкретного регіону (або групи регіонів) з урахуванням конкурентних переваг, забезпечення підвищення якості життя та комплексного використання ресурсів регіону»
М.Антонюк, Д. Цвук [12]	«Є одним із ключових елементів державного управління, які викликають забезпечення збалансованого і стійкого розвитку всіх територій країни, підвищення добробуту громадян та соціальну стабільність»
А.Ю.Кравець, І.В.Астахов [13]	«Являє собою діяльність держави із забезпечення найбільш сприятливих умов соціально-економічного функціонування і розвитку окремих регіонів, що здійснюється за допомогою відповідних інструментів і методів державного регулювання всіх сфер діяльності на основі заздалегідь розроблених програм та стратегій для кожного регіону з урахуванням його специфічних особливостей»
М.М. Їжа, Л.Л. Приходченко [14, С.125]	«Це система заходів щодо забезпечення соціально-економічного розвитку на регіональному рівні, що визначається плідною співпрацею держави (центру) та регіону з огляду на існування функціональної інституційної інфраструктури»
V.Chuzhykov [15, С.125]	«Сукупність принципів, методів, форм, засобів цілеспрямованого впливу на соціально-економічні процеси, які відбуваються в регіоні»
О.Мряченко, Я.Жовнірчик [16, С.130]	«Державна регіональна політика за своєю суттю покликана забезпечити необхідний баланс між окремими регіонами шляхом стимулювання найбільш розвинених із них та запровадження механізмів вирівнювання ступеня розвитку за рахунок подолання соціально-економічних проблем депресивних регіонів. Така політика має стимулювати інтеграційні процеси у суспільстві та протистояти ризику посилення регіональних асиметрій»
Н.В.Осадчук [17, С.130]	«Це сукупність організаційних, правових та економічних заходів, які здійснюються державою у сфері регіонального розвитку країни з врахуванням поточного соціально-економічного стану регіонів та стратегічних завдань»

Продовження Додатку А

Продовження таблиці А.1

І.І.Ніколіна, М.В.Бондар [18, С.70]	«Цілеспрямований вплив органів державної влади, органів управління регіону та громадських організацій на процеси розвитку регіональних систем»
Л. С.Лукашук [19]	«Є вагомим інструментом регулювання соціально-економічного розвитку країни, що передбачає збалансований і рівномірний розвиток регіонів та зростання економічного рівня території шляхом створення сприятливих умов для розвитку всіх регіонів, а також територіальних громад з урахуванням їх природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних, етнічних та культурних особливостей»
І. В.Дунаєв [20, С.30]	«Цілеспрямований комплексний вплив регіональних органів влади та управління спільно з іншими зацікавленими суб'єктами управління та господарювання на всі підсистеми регіону (соціальну, екологічну та економічну) для досягнення наміченого результату, а саме — якісно нового стану регіональної соціально-економічної системи»

М.Р.Ковальський [1, С.90]	«Формується як результат взаємовпливу державної регіональної політики і регіональної політики, що в найбільшій мірі відображає реальну практику управління територією і орієнтована на побудову ефективної системи взаємодії державних, регіональних і місцевих органів влади з метою забезпечення соціально-економічного розвитку як країни загалом, так і регіонів»
С.В. Корнієвський [21, С.75]	«Це сукупність заходів та стратегій, які реалізуються органами державної влади регіонального рівня та органами місцевого самоврядування з метою збалансованого соціально-економічного розвитку окремих територій, регіонів, зменшення регіональних диспропорцій, підтримки слаборозвинених регіонів, забезпечення ефективного використання місцевих ресурсів і стимулювання місцевих ініціатив»
О.Корнієвський [22, С.88]	«Комплекс державних заходів, спрямованих на забезпечення безпеки, розвиток та підтримку економічного, соціального та культурного потенціалу регіонів країни. Основна мета регіональної політики в умовах війни полягає в забезпеченні рівномірного економічного розвитку регіонів, зменшенні соціально-економічних диспропорцій між ними, зміцненні безпеки і покращенні якості життя населення, збереженні та розвитку місцевих культурних традицій»
Т.М. Столярова [23, С.63]	«Система взаємовідносин між центром і регіонами, спрямована на організацію території відповідно до прийнятої державою стратегії розвитку»

*Примітка. Складено автором

Додаток Б

Відповідність пріоритетів регіональної економічної політики компонентам сталого розвитку

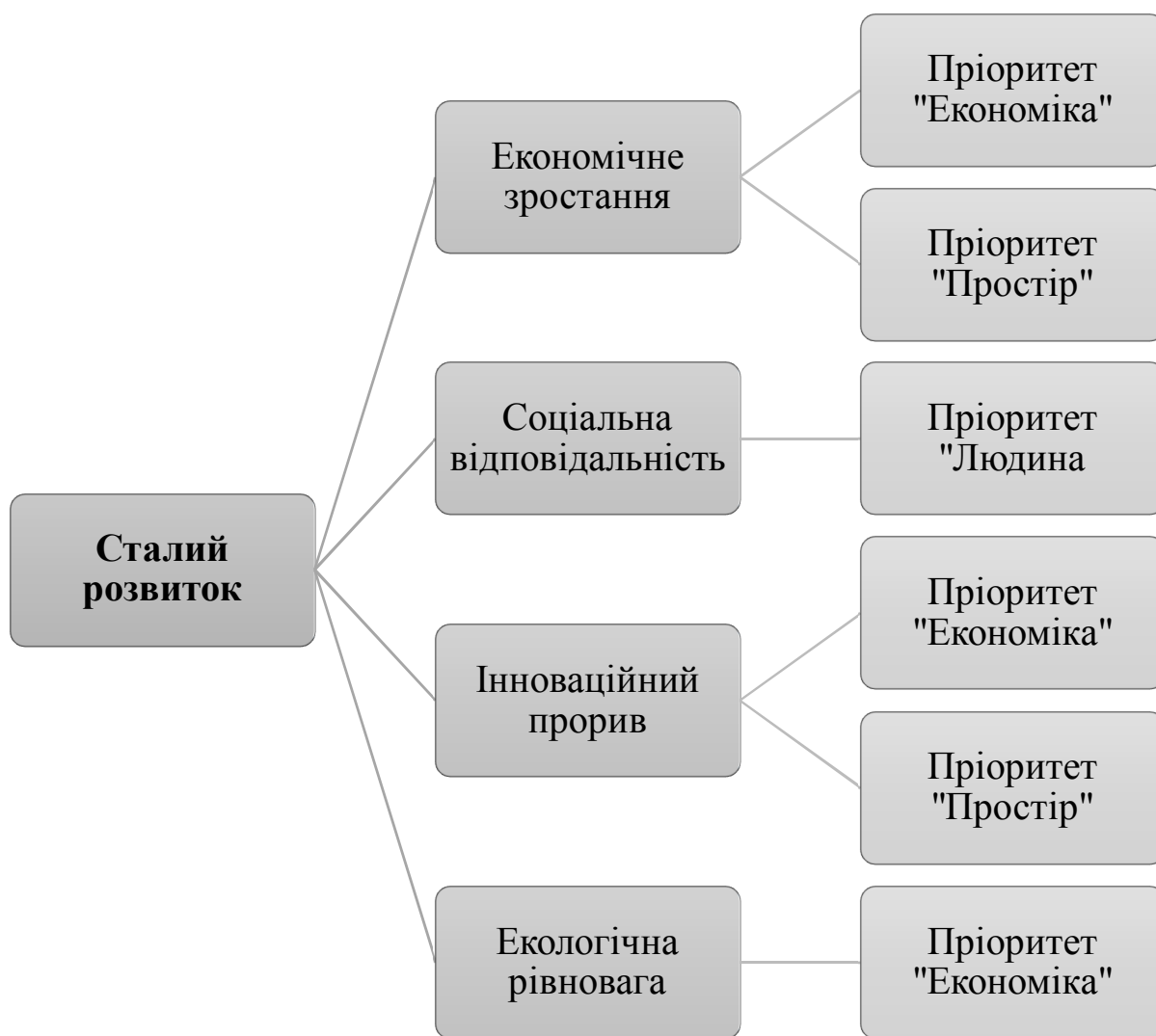

Рис. Б.1 Відповідність пріоритетів регіональної економічної політики
компонентам сталого розвитку [63]

Додаток В

SWOT-аналіз для діагностики ключових елементів механізму реалізації
економічної політики

Таблиця В.1

**Результати SWOT-аналізу для діагностики ключових елементів
механізму реалізації економічної політики Запорізького регіону***

Фактори	Зовнішнє середовище	Внутрішнє середовище
Позитивні	О – можливості	S – сильні сторони (переваги)
	O1.Світова тенденція початку «економіки знань» O 2.Процеси інтеграції України у світову економіку O3.Процеси реструктуризації та диверсифікації виробництв в економіці O4.Існування прямих міжнародних контактів регіону O5.Положення Запоріжжя як адміністративного центру області та інтеграційні процеси в рамках області O6.Зростання ролі регіональної політики у політиці державного центру O7.Включення регіону до проєкту розвитку транспортних коридорів O8.Зміцнення державності та посилення узгодженості дій різних гілок та органів влади	S1. Значний інноваційний потенціал S2. Високий рівень кваліфікації кадрів S3. Наявність розвинутої системи освіти, професійної підготовки S4. Значний фінансово-кредитний потенціал S5. Зростання реальних грошових доходів населення S6. Наявність резервів виробничих потужностей S7. Наявність інфраструктури великого транспортного вузла S8. Сприятливі умови для розвитку малого та середнього бізнесу S9. Значні духовна та культурно-історична спадщина
Негативні	Т – загрози	W – слабкі сторони (недоліки)
	T1. Військові дії на території області T2.Нестабільність політичної обстановки T3.Слабкість механізму міжбюджетних відносин центру та регіонів, бюджетна залежність області від центру T4. Руйнування/знищення науково-технічного потенціалу області внаслідок бойових дій T5. Домінування у структурі експорту області сировинних галузей та продуктів первинної переробки сировини T6. Значний вплив олігархічних груп на економічну політику області T7. Надмірна соціальна поляризація населення, що посилюється, , низький рівень життя значної частини населення області T8. Негативна демографічна динаміка в області	W1. Наявність диспропорцій у структурі економіки області W2. Нестача інвестицій у реальні активи W3. Високий ступінь зносу основних виробничих фондів, об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури W4. Енергозалежність регіону W6. Руйнування/знищення/окупація на території області значних сировинних ресурсів W7.Переважає більшість ресурсозалежних виробництв W8. Низька конкурентоспроможність продукції підприємств області на світовому ринку W9. Низька бюджетна забезпеченість економічних програм розвитку W10. Невисока якість життя (зокрема тривалість життя) значної частини населення області

*Примітка. Складено автором

Додаток Г

Вплив різних факторів на зростання регіональної економіки

Таблиця Г.1

Вплив факторів на економічне зростання *

Фактори зростання	Вага кожного фактору, %
Збільшення трудових витрат (чисельність зайнятих, середня кількість відпрацьованих годин)	32
Підвищення продуктивності праці, зокрема:	68
-технічний прогрес	28
-витрати капіталу	19
-освіта та професійна підготовка	14
-економія, обумовлена масштабами виробництва	9
-покращення розподілу ресурсів	8
-законодавчо – інституційні фактори	9

*Складено на підставі [65, С.400]